

ივანე ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

კულტურის კვლევათა ინსტიტუტი
ინტერკულტურული დიალოგის იუნესკოს კათედრა
Institute of Cultural Studies
UNESCO Chair in Intercultural Dialogue

United Nations Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNITWIN/UNESCO Chairs – Twinning Networks and
University Networks

ცივილიზაციური კიეზანი CIVILIZATION RESEARCHES

N17, 2019

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

„ცივილიზაციური ძიებანი“ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამოდის 2003 წლიდან. 2007 წლის ივნისში იუნესკოს ეგიდით ჩატარებული საერთაშორისო მრგვალი მაგიდის – „კავკასია: ინტერკულტურული დიალოგის პერსპექტივა“ – გადამწყვეტილებით, ის არსებობას განაგრძობს როგორც საერთაშორისო გამოცემა. კრებული ინტერდისციპლინურია; მოიცავს კროსკულტურული კომუნიკაციისა და ინტერკულტურული დიალოგის, შედარებითი რეგიონული კვლევების (ისტორიული და ტიპოლოგიური საკითხები), კულტურის კვლევების და სხვა საკითხებს.

კრებული თანამშრომლობს აზერბაიჯანის, სომხეთის, მოლდოვას, რუსეთის ფედერაციის, ცენტრალური აზიის იუნესკოს კათედრებთან, სხვა ქართველ და უცხოელ კოლეგებთან, რომლებიც წარმოდგენილი არიან როგორც სარედაქციო საბჭოში, ისე ავტორების სახით.

სარედაქციო ჯგუფი მზადაა თანამშრომლობისათვის დაინტერესებულ პირებთან და სტრუქტურებთან.

“Civilization Researches” is an annual edition of the UNESCO Chair in Intercultural Dialogue, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

The articles cover spheres including, but not restricted to:

- Cross-cultural communication and intercultural dialogue;
- Comparative regional studies (including historical and typological perspectives);
- Cultural studies.

Traditional and non-traditional paradigms of study are equally welcomed.

The journal cooperates with the UNESCO Chairs in Armenia, Azerbaijan, Moldova, Central Asia, and the Russian Federation. It is open for collaboration with the interested individuals and structures.

მოთხოვნები ავტორებისადმი

მასალები წარმოდგენილ უნდა იქნეს ქართულად, ინგლისურად, რუსულად ან ფრანგულად (მაქსიმუმ 4.000 სიტყვა, Times New Roman 12, 1,5 ან 2.500 სიტყვა, AcadNusx 12, 1,5 – ქართული ტექსტები) ელექტრონულ მისამართზე icstbilisi@gmail.com. ყველა სტატიას (გარდა ინგლისურ ენაზე წარმოდგენილისა) უნდა ახლდეს ინგლისური რეზიუმე 800-1000 სიტყვის მოცულობით. ციტირება – MLA სტილი.

შერჩევის პირველი ეტაპი – სარედაქციო საბჭოს წევრთა მიერ შერჩეული სტატიები იგზავნება თბილისში, რედაქციაში, ელექტრონული ფოსტით.

მეორე ეტაპი – სტატიები ეგზავნება სარედაქციო საბჭოს წევრებს (სპეციალობათა მიხედვით) საბოლოო შერჩევისათვის.

წარმოდგენის ვადები:

1 ოქტომბერი – წარმოდგენა სარედაქციო საბჭოში

1 ნოემბერი – სარედაქციო საბჭოს წევრთა საბოლოო გადამწყვეტილება

Submission

The articles should be submitted in Georgian, English, Russian or French (max. 4000 words, Times New Roman 12, 1,5, or 2500 words, AcadNusx 12, 1,5 space (Georgian texts) to the email address icstbilisi@gmail.com. All the articles (except those in English) must be presented together with the summary in English, 800-1000 words. Citation – MLA style.

First stage of selection: The articles recommended by the members of the Review Board should be delivered to Tbilisi (by e-mail).

Second stage: The papers should be distributed among the members of the Editorial Board for the final selection.

Deadlines for delivering the articles to Tbilisi:

1 October (submission to the Editorial Board)

1 November (final decision of the Editorial Board members)

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2020

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, 2020

ISBN ???

© ინტერკულტურული დიალოგის იუნესკოს კათედრა, 2020

UNESCO Chair in Intercultural Dialogue, 2020

ISSN 1512-1941

სარედაქციო საბჭო:

ნინო ჩიქოვანი , პროფესორი (სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე)	კულტურის კვლევები, <i>ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო</i>
მუნზიფახონ ბაბაჯანოვა , პროფესორი	ინტერკულტურული დიალოგი, <i>რუსულ-ტაჯიკური (სლავური) უნივერსიტეტი, დუშანბე, ტაჯიკეთი</i>
მიხეილ ბორგოლტი , პროფესორი	შუა საუკუნეების ევროპის შედარებითი ისტორია, <i>ბერლინის ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტი, გერმანია</i>
ნინო ქიმერიძე , ასოც. პროფესორი	გერმანული ფილოლოგია, <i>ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო</i>
ემილ დრაგნევი , პროფესორი	სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის კვლევები, <i>მოლდოვას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მოლდოვა</i>
მალხაზ მაცაბერიძე , პროფესორი	პოლიტიკის მეცნიერებები, <i>ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო</i>
ნინო ფირცხალავა , პროფესორი	შედარებითი ლიტერატურული კვლევები, <i>ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო</i>
თინათინ ღუდუშაური , ასოც. პროფესორი	კულტურის ანთროპოლოგია, <i>ჰუმანიტარული სკოლა, საქართველოს უნივერსიტეტი, საქართველო</i>
ბერნდ შპილნერი , პროფესორი	ენათმეცნიერება, <i>დუისბურგის ესენის უნივერსიტეტი, გერმანია</i>
ბეჟან ჯავახია , პროფესორი	შუა საუკუნეების ისტორია, <i>ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო</i>
რაუფ ჰუსეინოვი , პროფესორი	ისტორია, <i>აზერბაიჯანის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, აზერბაიჯანი</i>

სარედაქციო ჯგუფი:

ქეთევან კაკიტელაშვილი
ივანე წერეთელი
მაია ქვრივიშვილი
ირაკლი ჩხაიძე

რედაქციის მისამართი:

საქართველო, 0179, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., №3
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
II კორპუსი, ოთახი 164
ტელ.: (995 32) 2290844
ელ. ფოსტა: icstbilisi@gmail.com

ჟურნალის ინტერნეტვერსია და სხვა ინფორმაცია ინტერკულტურული დიალოგის იუნესკოს კათედრის შესახებ იხ. ვებგვერდზე: www.culturedialogue.com

EDITORIAL BOARD:

Nino Chikovani , Professor (Head of the Review Board)	Cultural Studies, <i>Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia</i>
Munzifakhon Babajanova , Professor	UNESCO Chair “Intercultural Dialogue”, <i>Russian-Tajik (Slavonic) University, Dushanbe, Tajikistan</i>
Michael Borgolte , Professor	Comparative History of Medieval Europe, <i>Humboldt University, Berlin, Germany</i>
Emil Dragnev , Professor	South-East European Studies, <i>Moldova State University, Moldova</i>
Tinatin Ghudushauri , Professor	Cultural Anthropology, <i>School of Humanities, University of Georgia</i>
Rauf Huseynov , Professor	History, <i>Institute of Archeology and Ethnography of the National Academy of Sciences of Azerbaijan</i>
Bejan Javakhia , Professor	Medieval Studies, <i>Ilia State University, Georgia</i>
Nino Kimeridze , Professor	German Philology, <i>Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia</i>
Malkhaz Matsaberidze , Professor	Political Sciences, <i>Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia</i>
Nino Pirtskhalava , Professor	Comparative Literary Studies, <i>Ilia State University, Tbilisi, Georgia</i>
Bernd Spillner	Linguistics, <i>Duisburg University, Germany</i>

EDITORIAL GROUP:

Ketevan Kakitelashvili
Ivane Tsereteli
Maia Kvrivishvili
Irakli Chkhaidze

ADDRESS OF THE EDITORIAL OFFICE:

UNESCO Chair in Intercultural Dialogue, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
3, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179, Georgia..
E-mail address: icstbilisi@gmail.com

The electronic version of the journal and the information about the UNESCO Chair in Intercultural Dialogue is available at: www.culturedialogie.com

შინაარსი
CONTENTS

მარინე ფუთურიძე. ზომორფული ორნამენტული ტრადიცია და მისი ცვალებადობის დინამიკა ბრინჯაოს ხანის კულტურებში: აღმოსავლეთ საქართველოს შემთხვევა.....	7
Marine Puturidze. Zoomorphic Ornamental Tradition and the Dynamics of its Transformation in Bronze Age Cultures: the Case of Eastern Georgia	21
Irine Demetradze. Phraseological Units with Somatic Components: Threats and Benefits (On the Material of English and Georgian Languages)	23
თამარ ნამგლადე. იდენტობის ფორმირების მეთოდები (ლ. ლაგინის „მოხუცი ხოტაბიჩის“ მიხედვით)	32
Tamar Namgladze. Methods of Constructing Identity (According to L. Lagin’s “Old Man Kottabych”)	38
ქვარა გულედანი. სტერეოტიპებისა და მე-კონცეფციის გავლენა პროფესიულ არჩევანზე.....	40
Kvara Guledani. The Impact of Stereotypes and Self-Concept on Occupational Choices	47
თამარ მელაძე. მიგრანტი სტუდენტების პრობლემები საქართველოში 2013-დან 2019 წლამდე	49
Tamar Meladze. The Problems of Migrant Students in Georgia (2013-1019).....	56
ნინო დარასელია. მეტონიმია და მეტაფორა ადამიანის სახის აღმნიშვნელ ქართულ ლექსიკურ ერთეულებში.....	57
Nino Daraselia. Metonymy and Metaphor in Georgian Face-Denoting Lexical Items	66
ნათია ბახტაძე. 'საბჭოთა ქალაქიდან' 'კოსმოპოლიტურ ქალაქამდე' არქიტექტურა როგორც პროტაგონისტი სამხრეთ კავკასიაში ძალაუფლების ახალი ცენტრების ჩამოყალიბებაში	67
Natia Bakhtadze. From “Soviet-City” to “Cosmopolitan City” – Architecture as a Protagonist for the Emergence of New Centres of Power in South Caucasus	76

მარინე ფუთურიძე

**ზოომორფული ორნამენტული ტრადიცია და
მისი ცვალებადობის დინამიკა ბრინჯაოს ხანის კულტურებში:
აღმოსავლეთ საქართველოს შემთხვევა**

პრეისტორიული ხანის ძველ სამყაროში ორნამენტაციის მრავალფეროვან ვარიანტთა შორის ერთ-ერთ გავრცელებულ ტრადიციას ზოომორფული თემატიკა წარმოადგენს, რომელიც საკმაოდ ფართოდ დამახასიათებელი მოვლენა ჩანს არა მხოლოდ მახლობელი აღმოსავლეთის, არამედ სამხრეთ კავკასიის რეგიონისთვისაც (ფუთურიძე 2012: 219-233). თუმცა ისიც აღსანიშნავია, რომ მახლობელი აღმოსავლეთის სხვადასხვა კულტურულ ცენტრში აღნიშნული თემა გარკვეულად უფრო ადრეულ ეტაპზე და გაცილებით ფართოდ იყო წარმოდგენილი. სამხრეთ კავკასია კი, რომელიც მახლობელი აღმოსავლეთის უკიდურეს ჩრდილო პერიფერიას წარმოადგენს კულტურული განვითარების თვალსაზრისით, ზოომორფული ორნამენტაციის პრეზენტაციების მხრივ, ძირითადად, ბრინჯაოს ეპოქის დასაწყისიდან ავლენს ინტერესს.

ჩვენი კვლევა ამჯერად მხოლოდ სამხრეთ კავკასიის ერთ კონკრეტულ არეალში, კერძოდ კი, აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებულ ბრინჯაოს ხანის სხვადასხვა კულტურაში წარმოდგენილ ზოომორფულ ორნამენტაციას, მისი ცვალებადობის დინამიკაზე თვალის გადავინებებასა და ინტერპრეტირებას წარმოადგენს. საკითხის გეოგრაფიის ამგვარად შეზღუდვა, უპირველესად, თვით თემის და ასევე ამ ტიპის მასალების განსაკუთრებით ფართო მოცულობიდან ამომდინარეობს. აქვე დაესძენთ, რომ, პერსპექტივაში, აღნიშნული კვლევის საბოლოო მიზანი, მაინც, მთელი სამხრეთ კავკასიის მასშტაბით მონაცემთა გაანალიზება, მისი ცალკეული რეგიონების შესწავლის შედეგების შეჯერება და საკითხის მთლიანობაში გააზრებაა, რაც, ცხადია, ხანგრძლივ სამუშაოს წარმოადგენს და არაერთი მკვლევრის საგანგებოდ კოორდინირებულ შესწავლას მოითხოვს. ამჯერად კი, კვლევის დასაწყისი ეტაპის შედეგებს შევთავაზებთ პრეისტორიული ხანით დაინტერესებულ მკითხველს და ვთვლით, რომ ეს, საკითხის მთლიან კონტექსტში შესწავლის ხანგრძლივ გზაზე, სამხრეთ კავკასიის ცალკეული რეგიონების ეტაპობრივად და თანმიმდევრულად კვლევის თვალსაზრისით სწორი მიდგომაა.

უპირველესად, ხაზი გვინდა გავუსვათ იმას, რომ ზოომორფული თემატიკა წარმოდგენილია სხვადასხვა ტიპისა (თიხის ჭურჭელი და მცირე პლასტიკის ნიმუშები) და სხვადასხვა ფაქტურის (თიხა, ლითონი, ქვა) არტეფაქტებზე, რის გამოც, ცხადია, განსხვავებულია მათი პრეზენტაციების ტექნიკური თუ სტილისტური ხერხები და თვით ორნამენტული სახის გადმოცემა.

მთელი ამ მრავალფეროვანი პროდუქციიდან ჩვენ მხოლოდ თიხის ჭურჭელზე მოცემულ ზოომორფულ დეკორს, მისი გადმოცემის ხასიათს და ბრინჯაოს ხანის განვითარების დინამიკაში დანახულ ამ ორნამენტული თემის ცვალებადობასა და მხატვრულ სტილს შევხებით. აღსანიშნავია ის ნიუანსი, რომ თვით კერამიკის ფაქტურა, ზოგადად, ზოომორფული დეკორის სხვადასხვაგვარად პრეზენტაციების შესაძლებლობას იძლევა. ფერთა გამაზე აქცენტირების ხერხით, ეს შეიძლება იყოს აღნიშნული სახეების მოხატვის, გრავირების ან რელიეფური პლასტიკის გამოყენებით გადმოცემა. შესაბამისად, ბრინჯაოს ხანის ცალკეულ კულტურათა თიხის არტეფაქტები მათ ვარიაციულ, განსხვავებულ ვერსიებს გვთავაზობენ და ის, საბოლოოდ, სწორედ ამა თუ იმ კულტურისთვის მახასიათებელ ფაქტორად ყალიბდება. ამის თვალნათელ მაგალითებად ამთავითვე შეიძლება დავასახელოთ ადრეული ბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელზე გრავირებით, რელიეფური ტექნიკითა და ცხოველის ფორმის მქონე ჭურჭლის სახით შესრულებული ნიმუშები; შუა ბრინჯაოს

ხანის ნანარმზე – მოხატვის, გრავირების, ე.წ. „სავარცხლის კბილის“ შტაპითა და რელიეფური ხერხების გამოყენებით, ხოლო გვიანი ბრინჯაო-ადრეული რკინის ხანის შემთხვევაში კი, ძირითადად, ჭურჭლის სხვადასხვა ნაწილზე მიძერწილი ცხოველის პლასტიკისა და ნაკანრი ტექნიკის გამოყენებით წარმოდგენილი ზოომორფული მოტივის დეკორი და, რაც ძალიან საყურადღებოა, დიდი ქრონოლოგიური ინტერვალის შემდეგ კვლავ ჩნდება ფაუნის ფორმის თიხის ჭურჭელი (ახვლედიანი 1999: ტაბ. LXVIII, LXIX, LXX, LXXI, LXXII). განსაკუთრებით აქტუალური კი ამ უკანასკნელ ეპოქაში ლითონის ზოომორფული პლასტიკა ხდება (აბრამიშვილი 1997:1-22; Abramishvili, Abramishvili 2008:351-363; ფიცხელაური 2013: 520; ლორთქიფანიძე 2002: 80, სურ.:51, 93; სურ.:60, 62, 95; სურ.:66, 96; სურ.:70, 97; სურ.:71, 109; სურ.:85, 110; სურ.:87, 88, 111; სურ.: 91, 112-120; სურ.:93-98, 100,103,105).

ბრინჯაოს ხანის მთელ ქრონოლოგიურ განვითარებაში თიხის ჭურჭელზე ზოომორფული თემატიკის გამოჩენა იწყება ადრეული ბრინჯაოს ხანიდან. თუმცა მტკვარ-არაქსის კულტურასთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია, რომ მის უადრეს ეტაპზე, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდუბე-კიკეთის ჯგუფის ძეგლების სახელითაა ცნობილი, კერამიკის ორნამენტაციაში ზოომორფული მოტივი თითქმის არ გვაქვს წარმოდგენილი. ის თავს იჩენს მხოლოდ ამ კულტურის განვითარებულ, II ეტაპის ნიმუშებზე და უწყვეტად გაჰყვება მას, როგორც უადრესად დამახასიათებელი თავისებურება მისი არსებობის ბოლომდე.

მტკვარ-არაქსის კულტურის მოსახლეობის მიერ შექმნილპროდუქციაზე, რომლისთვისაც პრიორიტეტული დარგი სწორედ მეთუნეობა იყო და სადაც ის ავლენდა თავისი შემოქმედებითი პოტენციალის მაქსიმუმს, რა თქმა უნდა, განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა გარემომცველი სამყაროს გადმოცემის შემთხვევებს.ამ მიმართებით, მტკვარარაქსელ მოსახლეობას მკაფიოდ ახასიათებს ცხოველური თემატიკის სხვადასხვაგვარად, მრავალგვარი კომბინაციით გადმოცემის მცდელობა.ეს არის სწორედ ის რეალობა, რომელშიც ის ცხოვრობდა და ბუნებრივია კიდევ, რომ ცდილობდა მის ასახვას. ამ ფაქტს უტყუარად ადასტურებს არა მხოლოდ ცხოველთა და ფრინველთა დამახასიათებელი ნიშნების კარგად ცოდნისა და რეალისტურად (ზოგჯერ კი სქემატურად) გადმოცემის მცდელობა, არამედ მათ ყოფით გარემოში მიკვლეული ზოოარქეოლოგიური მონაცემები, სადაც სწორედ იმ ცხოველთა ძვლოვანი მასალა იქნა დადასტურებული, რაც მოსახლეობას ასახული აქვს თიხის არტეფაქტების ორნამენტაციაზე ან გამოყენებული აქვს, როგორც შრომის იარაღი. ამის მკაფიო ილუსტრაციად შეიძლება დავასახელოთ ირმის რქის ძირისაგან დამზადებული მინის სახვნელი იარაღი (ღლონტი, ჯავახიშვილი 1962:ტაბ.XXXIII¹¹) ქვაცხელების ნამოსახლარიდან, ასევე, ხარის რქისა და ლულოვანი ძვლებისაგან დამზადებული სხვადასხვა არტეფაქტი (ღლონტი, ჯავახიშვილი 1962:ტაბ. IV²⁰⁸⁻²¹²).

ვფიქრობთ სრულიად არ იწვევს გაკვირვებას ის, რომ მტკვარარაქსელ მეთუნეს დაებადა სურვილი, სხვადასხვა და საკმაოდ რთული შინაარსის გეომეტრიულ და სიმბოლურ გამოსახულებათა გვერდით (შანშაშვილი 1999; შანშაშვილი 2005: 84-94), თიხაში გადმოეცა ცხოველური თემები. მათი ყველაზე პრიორიტეტული საქმიანობა – მეთუნეობა, ამის ყველაზე კარგ შესაძლებლობასა და ასპარეზს აძლევდა და ის, რომ კერამიკის წარმოება მათი აქტივობის საყვარელი სფეროა, ესაც ნათლად იკითხება მათ ნახელავში. ამიტომაც მტკვარარაქსელი ცდილობს ჭურჭელს, უტილიტარულ დანიშნულებასთან ერთად, სარიტუალო, ესთეტიური და მაღალმხატვრული იერი შესძინოს და ამისთვის ორნამენტულ სიუჟეტში რთავს ისეთ რთულად შესასრულებელ სახეებს, როგორიც ზოომორფული გამოსახულებებია. საფიქრებელია, რომ ამით ის, ჯერ ერთი, იძლევა მისეული გარემოს, ასევე სამყაროსადმი დამოკიდებულების ასახვის მცდელობას და, მეორეც, განსაკუთრებულ იერს აძლევს მისთვის ყველაზე მნიშვნელოვან თიხის პროდუქციას.

ზოომორფული თემის შემცველი არტეფაქტები უხვად მოიპოვება მტკვარარაქსულ ნამოსახლარებსა და დასაკრძალავ ძეგლთა შორის, რომელთაგან მხოლოდ ერთ ნაწილს შეეხებით. თიხის ჭურჭლის ზედაპირზე მოცემული ზოომორფული მოტივი შესაძლებელია რამდენიმე ტიპად (თუ ჯგუფად) დიფერენცირდეს, კერძოდ: ფრინველები, გარეული ცხოველები და შინაური ცხოველები. ამასთან, მათ შორის საკმაოდაა წარმოდგენილი რქოსანი პირუტყვიც (თხა, ირემი, ხარი, ჯიხვი).

საყურადღებოა ირმის გამოსახულებიანი კერამიკული ნაწარმი, რომელიც საკმაოდ რეალისტურია და საეჭვოს არ ხდის ცხოველის სახეობის დადგენას. მათ შორის განსაკუთრებულად დახვეწილი სტილით გამოირჩევა ქვაცხელების ნამოსახლარზე აღმოჩენილი ჭურჭლის ხუფზე რელიეფური ტექნიკით გადმოცემული დატოტვილრქებიანი ირმის გამოსახულება (დლონტი, ჯავახიშვილი 1962: ტაბ. XXVII₃), რომელიც დამოუკიდებელი ორნამენტის სახითაა მოცემული წრიული არტეფაქტის ცენტრში.

საინტერესოა, რომ ზოომორფულ თემატიკას ადრეული ბრინჯაოს ხანის მეთუნე მხოლოდ დამოუკიდებელ ორნამენტულ სახედ კი არ გამოსახავს, არამედ ზოგჯერ მთელ სიუჟეტს ქმნის მისი მონაწილეობით. ამგვარი ფაქტი გვაქვს ახალციხის ამირანის გორის 36 სამარხში აღმოჩენილ თიხის ჭურჭელზე, რომელზეც პიქტოგრამული ნიშნებია მოცემული. მისი გამთხრელი, ტ. ჩუბინიშვილი ამ დეკორის ორიგინალურ ინტერპრეტირებას იძლევა და თვლის, რომ აქ გამოსახული მრავალფეროვანი კომპოზიციის პირველ ნაწილზე მოცემული უნდა იყოს შეწირული წერო, მის წინ კი – „საკურთხეველი“ (ჩუბინიშვილი 1965: 136, ტაბ. VIII₁). რასაკვირველია, საკურთხეველი აქ პირობითი სიმბოლოთი გვაქვს წარმოდგენილი, რომლის გამოსახვასაც პრეისტორიული ხანის მხატვარი მხოლოდ სიმბოლური ფიგურით ახერხებს. თუმცა წეროს, როგორც ნაყოფიერების მნიშვნელობის მქონე ფრინველთან მართკუთხა ნიშან-სიმბოლოს „საკურთხეველად“ მიჩნევა საფუძველს მოკლებული არ ჩანს. აღნიშნული ჭურჭლის საკულტო მნიშვნელობას, ვფიქრობთ, ხაზს უსვამს მასზე მოცემული სიუჟეტის დანარჩენი ნაწილების სიმბოლოებიც. კერძოდ კი, რთული გეომეტრიული დეკორი (როგორც ამ სიუჟეტის მეორე ნაწილი) იმავე ავტორს „სამსხვერპლოდ“ და მასთან თანმხლებ გაურკვეველ ნიშნად აქვს მოაზრებული (ჩუბინიშვილი 1965: 136, ტაბ. VIII₂). რაც შეეხება ჭურჭელზე მოცემული კომპოზიციის კიდევ ერთ მონაკვეთს, რომელიც გადაბმული რომბების უწყვეტ ჯაჭვად არის მოცემული, ის მკვლევარს გველის გამოსახულებად აქვს ინტერპრეტირებული (ჩუბინიშვილი 1965: 136, ტაბ. VIII₃). გამოსახულების ამგვარი გააზრების სასარგებლოდ მიუთითებს სამი რომბისებური ნიშნის ჰორიზონტალურ ღერძზე წარმოდგენა და თავის ნაწილის მოცულობის აშკარა სიპატარავე ტანის მონაკვეთთან შედარებით. ვფიქრობთ, რომ პიქტოგრამული ნიშნებით ორნამენტირებულ აღნიშნულ ჭურჭელზე აშკარად საკულტო მნიშვნელობის სცენა გვაქვს, რომელიც, ცხადია, სიმბოლოებითაა გადმოცემული. მათგან სიუჟეტის ორ დამოუკიდებელ მონაკვეთზე სრულიად აშკარად გვაქვს ზოომორფული თემატიკა: პირველზე – წეროს, ხოლო მესამეზე კი – გველის გამოსახულებები. ეს კი ნიშნავს, რომ მტკვარარაქსელი მეთუნე საკულტო-სარიტუალო სცენას სწორედ ფაუნისტური გამოსახულებებით ტვირთავდა. აღნიშნული კერამიკის ორნამენტული სახე, რომელიც ღრმა ნაკანრის ტექნიკითაა შესრულებული, ერთ-ერთი გამორჩეულია ამ კულტურის ორნამენტული სქემების კომპოზიციურ მრავალფეროვნებაში.

რქოსან პირუტყვთა გამოსახულების შემთხვევებიდან საინტერესოა თისელის სერის ნამოსახლარის კერამიკის ფრაგმენტზე მოცემული დეკორი. გარკვეულწილად, ცხოველი აქ სტილიზებულია, თუმცა გამოკვეთილად აქვს მოცემული რქები და ქვემოთკენ მორკალული კუდი (გოგოჭური, ორჯონიკიძე 2010: ტაბ. IV_{10,11}), რის გამოც ის გამთხრელს თხად აქვს დეფინიცირებული. გამოსახულების სტილიზებულობა ძირითადად ეხება ტანს, რომელიც წვეროებით შეერთებული ორი სამკუთხედის სახითაა გადმოცემული, ხოლო ცხოველის მაღალი ყელი კი ტანიდან წამოსული ერთადერთი წვრილი ხაზითაა წარმოდგენილი, რომელსაც უშუალოდ რქები აგრძელებს. საინტერესოა ამ ორნამენტის სტილისტური პროგრამა, როცა პროფილში მოცემულ ცხოველის ტანს მხატვარი მკაფიოდ მორკალულ რქებს ანფასში ადგამს. თისელის სერის ნიმუშზე ცხოველის გამოსახულების სიმარტივესა და რაიმე დამატებითი ორნამენტული დეტალის გარეშე გადმოცემას ესმება ხაზი, კერძოდ, ცხოველის ტანის გამომსახველი ორი სამკუთხედი სრულიად სადაა და მასში თავისუფალი სივრცე არავითარი დეკორით არ არის გადატვირთული. ამავე დროს ეს ორნამენტი კომბინაციაშია მოცემული სიმბოლოთი გადმოცემულ, გაურკვეველი (თუმცა ვუშვებთ შესაძლებლობას, რომ ის საძოვარს ასახავდეს ან, ასევე არ გამოვრიცხავთ, რომ პრეისტორიულმა მხატვარმა ამით მთების გადმოცემის მცდელობა შემოგვთავაზა, მაგრამ რომელიმეს დაბეჯითი-

ბით მტკიცება, ცხადია, ჭირს) მნიშვნელობის ორრიგად შესრულებულ, ნაკვეთილი სამკუთხედებ-
 ბით შევსებულ მართკუთხედის ფიგურასთან (გოგოჭური, ორჯონიკიძე 2010: ტაბ.IV₁₀), სხვა შემ-
 თხვევაში კი ის დიაგონალებით გაყოფილ წრესთანაა გადმოცემული (გოგოჭური, ორჯონიკიძე
 2010: ტაბ.IV₁₁). ამგვარი სიმბოლური სახეები, რომლებიც აშკარად მოგვაგონებს ზემოთ დანვრი-
 ლებით აღწერილ ახალციხის ამირანის გორის 36 სამარხის კერამიკის დეკორის ერთ ელემენტს,
 რასაკვირველია, ზოგადად, მტკვარარაქსელი საზოგადოების ერთიან მსოფლმხედველობრივ ხე-
 დვაზე მიგვანიშნებს, რომელიც გლობალური და უნივერსალურად გასაგები ხელოვნების ენით
 ცდილობს გამოხატოს თავისი დამოკიდებულება სამყაროსადმი. ანალოგიური ზოომორფული დე-
 კორი, მოდელირებული ნვეროებით შეერთებული სამკუთხედებით, ზველის სამარხის კერამი-
 კაზეც არის დადასტურებული (ორჯონიკიძე 1983: ტაბ.27₅). გვინდა აღვნიშნოთ ამ მოტივის კიდევ
 ერთი ანალოგიის შესახებაც, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ძველი ჩვენი კვლევის ლოკალიზაციის
 არეალს სცდება, თუმცა კი, ცხადია, მტკვარ-არაქსის კულტურის გავრცელების ფარგლებში ექ-
 ცევა. ესაა ადრეული ბრინჯაოს ხანის, შენგავითისა და არარატის ველის, სხვა ნამოსახლარებზე
 მიკვლეული, ღრმა ჯამებზე ნაკანრი ტექნიკით შესრულებული, ნვეროებით შეერთებული ორი
 სამკუთხედით შექმნილი რქოსანი ფაუნა (სავარაუდოდ, ირმები), წარმოდგენილი ჰორიზონტა-
 ლურად გადმოცემულ რიგში (Мунчаев 1994:21, Табл.33,21), რითაც ნათლად ჩანს, რომ გადმოცე-
 მის ეს ხერხი, ზოგადად, დამახასიათებელია მტკვარ-არაქსის კულტურის საერთო სივრცისათვის.
 ამგვარად, აშკარაა, რომ ადრე ბრინჯაოს ხანის ხელოსნისათვის მთავარია გადმოსცეს (ან ის
 მხოლოდ ამგვარად ახერხებს იდეის გრაფიკულ გამოსახვას) რქოსანი ცხოველის მეტ-ნაკლებად
 რეალისტური სახე, ხოლო ფიგურის ცალკეული დეტალების სიზუსტე მისთვის მეორეხარისხოვან-
 ნია. ცხოველის რქები გადმოცემულია საჩხერეში აღმოჩენილ ბრინჯაოს საკინძის თავზე, რომე-
 ლიც წარმოადგენს ურმის ღერძის (ბორბლებით) და მის ცენტრალურ მონაკვეთზე მოდელირებუ-
 ლი ხარის რქების გამოსახულებას (ჩუბინიშვილი 1965: 134, სურ. 9₇). ასე რომ, ხარის გამოსახვა,
 ნატურალისტურად თუ სტილიზებული რქების სახით, საკმაოდ დამახასიათებელია ამ კულტური-
 სათვის, რაც არც არის გასაკვირი იმდენად, რამდენადაც მტკვარარაქსელები განვითარებული
 მინათმოქმედი იყვნენ და მათ მეურნეობაში, ცხადია, ძალიან აქტუალური სწორედ ხარი იყო.

გარეულ და შინაურ ცხოველთა შორის, გარდა ფაუნის რქოსანი წარმომადგენლებისა,
 გვხვდება ასევე გველის გამოსახულებებიც. ღრმა ნაკანრის ტექნიკით შესრულებულ ქვეწარმავ-
 ლის სახესთან (ახალციხის ამირანის გორის 36 სამარხის კერამიკის აღწერილი შემთხვევა) ერ-
 თად, ქვემო არანისის (ახალი ჟინვალის) მტკვარარაქსულ ნამოსახლარზე აღმოაჩინეს დიდი მო-
 ცულობის სარიტუალო ჭურჭელი, სადაც სხვა ცხოველურ სახეებთან (მათ გამთხრელი ჯიხვად ან
 ვერძად თვლის) კომბინაციაში წარმოდგენილია რელიეფური ტექნიკით შესრულებული გველების
 გამოსახულებები (ღლონტი 2006: 51-61, ტაბ.I,II). კომპოზიციურად, სტილისტურად და გადმოცე-
 მის მანერით ანალოგიურია ბადაანის ნამოსახლარზე, 1 კენოტაფში აღმოჩენილი კერამიკა, თუმ-
 ცა მასზე გაცილებით სტილიზებული ზოომორფული სახეებია მოცემული (მირცხულავა 2010: 88,
 ტაბ.13), რომელიც რელიეფურად გადმოცემულ რთულ და აშკარად საკულტო შინაარსის ორნა-
 მენტს იძლევა. აღნიშნული ორივე კომპლექსის საკულტო კერამიკა, მხატვრულ-სტილისტური და
 შესრულების ტექნიკური ხერხების თვალსაზრისით, გამორჩეულად დახვეწილი ნიმუშებია ამ
 კულტურის მთელ სივრცეში, რომელიც ხაზგასმით მიუთითებს მტკვარარაქსელთა მიერ სარიტუ-
 ალო სცენების გადმოცემისას სწორედ ზოომორფული სახეების პრიორიტეტულად გამოყენების
 მიდრეკილებაზე.

მტკვარარაქსულ ზოომორფულ თემატიკაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია წეროს ორნა-
 მენტს. ის საკმაოდ ხაზგასმულად არის წარმოდგენილი, კერამიკის გარდა, ლითონზეც და, რო-
 გორც ჩანს, საგანგებო რიტუალური დატვირთვაც გააჩნია. კერამიკის ზედაპირზე ის წარმოდგე-
 ნილია როგორც გეომეტრიულ სახეებთან კომბინაციაში, ისე სრულიად დამოუკიდებელ თემად
 (Puturidze 2012:12-70, Fig.27). პირველ შემთხვევაში, რომლის მაგალითადაც მოვიყვანთ ოზნის
 ჭურჭელს (ჩუბინიშვილი 1965: 134, სურ.11₁), ის რელიეფური ხერხითაა გამოსახული ჭურჭლის
 დამოუკიდებელ, სხვა ორნამენტისაგან თავისუფალ, სივრცეზე ჰერალდიკურ პოზაში, ამ შემთხ-

ვევაში – ცილინდრული ფორმის ყელზე, რითაც, ვფიქრობთ, ხაზი აქვს გასმული მის საგანგებო დატვირთვას. წეროს გამოსახულება, როგორც წესი, საფასადო ადგილასაა მოცემული და ძალიან იშვიათადაა გადატვირთული დეკორის სხვა ელემენტებით. ამის მაგალითად, გარდა ოზნის კერამიკისა, შეიძლება დავასახელოთ ახალციხის ამირანის გორის ნამოსახლარზე აღმოჩენილი ნიმუშიც, რომელზეც წეროს რელიეფური გამოსახულება კორპუსის ყველაზე ცენტრალურ ადგილასაა მოცემული (ჩუბინიშვილი 1965: 134, სურ. 10_გ), ან კიკეთში აღმოჩენილი ორყურა ქოთნის ყელზე რელიეფური ტექნიკით შესრულებული ამ ფრინველის სახე (ჩუბინიშვილი 1965: 134, სურ. 10_ი). სოფ. ავრანლოში აღმოჩენილ, მონითალოდ ნაპრიალებ, კერამიკის ფრაგმენტზე გადარჩა სწორედ ის მონაკვეთი, რომელზეც რელიეფური ხერხით ნატიფად შესრულებული წეროს გამოსახულებაა (Narimanishvili 2012:88-105, Fig.16_ა). იმ იშვიათი შემთხვევებიდან კი, როცა გამოსახულება რთულ გეომეტრიულ სახეებთან კომბინაციაში გვაქვს წარმოდგენილი, უნდა აღვნიშნოთ ახალციხე-ასპინძის რეგიონში, ჭობარეთის მტკვარარაქსულ ნამოსახლარზე, 5 ორმოში აღმოჩენილი თიხის სადგრის ფრაგმენტი, რომელზეც ღრმად ნაკანრი ტექნიკით შესრულებული სამი ფრიზიდან შუა ფრიზზე გადმოცემულია წეროების მსვლელობა (Kakhiani, Sagona, et al.2013: 86, Fig.39₂, 54₃). მისი დანარჩენი ფრიზები კი შევსებულია ერთმანეთის საწინააღმდეგო მიმართულებით განლაგებული, თანაბარი ზომის დაშტრიხული სამკუთხედებით, რომლებიც წეროების გამოსახულებებთან მთლიანობაში რთულ სიუჟეტს ქმნის.

გარდა კერამიკისა, წეროს გამოსახულება გვხვდება ლითონის ყველაზე პრესტიჟულ, სოციალური ასპექტის მანიშნებელ არტეფაქტებზეც. ქვაცხელების 2 სამარხში აღმოჩენილი დიადემა წარმოადგენს ცხოველური სტილის მრავალფეროვნად გადმოცემის კიდევ ერთ ნიმუშს (ლლონტი, ჯავახიშვილი 1962: ტაბ. XXXVI; Glonti, Ketskhoveli, Palumbi 2008:171, Fig.5₁), სადაც ნათლად იკვეთება სიმბოლოებით საკულტო სცენის პრეზენტირების შემთხვევა. ორი წეროს სახე ამ არტეფაქტზე წარმოდგენილია ორ ჯიხვთან (თავს უკან გადადებული რქებით), მზის დისკოებთან და გეომეტრიულ ორნამენტთან კომბინაციაში. მტკვარ-არაქსის კულტურის ლოკალიზაციის ფარგლებში, ბრინჯაოს ამგვარივე სიუჟეტით ორნამენტირებული დიადემის კიდევ ორი ნიმუში მოგვეპოვება გუდაბერტყას ნამოსახლარიდან (ორჯონიკიძე 2019: 40, სურ.17), რომელზეც წეროების, ჯიხვების და, სავარაუდოდ, ირმების გამოსახულებებით შექმნილი რთული კომპოზიციაა. წეროს, ისევე, როგორც დეკორის სხვა ელემენტების გადმოცემა კერამიკულ და ლითონის ნაწარმზე, ბუნებრივია, განსხვავებული ტექნიკით ხდება. ლითონის შემთხვევაში გამოსახულების რელიეფურობას ოსტატი აღწევს პუნსონის ხერხის გამოყენებით, რა დროსაც გამოსახულებები იმდენად ახლო-ახლოსაა შესრულებული, რომ კონტურის ხაზის რელიეფურობის გაცნობა იძლევა. ამგვარად, მან კარგად იცის, რა ხერხით უნდა მიაღწიოს გამოსახულების სასურველ, რელიეფურობის ეფექტს თიხასა და ლითონზე და შესაბამისი ტექნიკური ნიუანსების დაცვით ახერხებს ორნამენტის ფორმასთან სწორად კორელირებას.

სრულიად ახალი, მანამდე უცნობი ტიპის ზოომორფული ფორმის თიხის ჭურჭლის ორი ნიმუში აღმოჩნდა ბოლო ხანებში არადერთის ორგორის ნამოსახლარის მტკვარ-არაქსულ ფენაში (Kvavadze, et al. 2019:500-522, Fig.2), რომელიც ახალი თვალთახედვით წარმოგვიჩინს ფაუნის თემის რეპრეზენტირების შესაძლებლობებს ადრეული ბრინჯაოს ხანის მეთუნეების მიერ. მხატვრულ-სტილისტურად და ფორმის მოდელირების მხრივ გამორჩეულად დახვეწილი ეს კერამიკა დღემდე უნიკალური, ამკარად საკულტო ნიმუშია მტკვარ-არაქსის კულტურის გავრცელების ფარგლებში და გამთხრელის მიერ მიიჩნევა, რომ ის, ცხადია, პროტოტიპს წარმოადგენს შემდგომი პერიოდების ზოომორფული ფორმის ღვინის ყველა ჭურჭლისათვის (Kvavadze, et al. 2019:522). აღნიშნული ნიმუშები, ვფიქრობთ, ამკარად მეტყველებს ბრინჯაოს ხანის დასაწყისში ზოომორფული თემატიკის იმ სრულიად ახალი ტიპის კერამიკის წარმოშობაზე, რომელიც მხოლოდ ათასწლეულზე მეტი ხნის წყვეტილის შემდეგ კვლავ გამოჩნდება შიდა ქართლის რეგიონში და გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ეპოქის მახასიათებელ სპეციფიკად გამოვლინდება.

გარდა ფაუნის დასახელებული წარმომადგენლებისა, ადრეული ბრინჯაოს ხანის კერამიკაზე ხშირად გვხვდება ისეთებიც, რომელთა სახეობების დადგენაც ვერ ხერხდება. ამის მაგალითად

გამოდგება ბადია სამშვილდის სამაროვანიდან, რომელზეც ძალზე სქემატურად გამოსახულ ცხოველს მისი გამთხრელი, დიდი ალბათობით, ცხენის მსგავსად აღიქვამს (მირცხულავა 1975: 46-47, ტაბ. XIII_{1,2}), თუმცა, თვითონვე, ამ ცხოველის კონკრეტული სახეობის გამოცნობას, ძლიერი სტილიზებულობის გამო, შეუძლებლად მიიჩნევს, რაც, ვფიქრობთ, უფრო მართებულია. ასევე ძნელი სათქმელია, თუ რა ცხოველი გამოსახა მეთუნემ დიგაშენ I-ის ნამოსახლარზე აღმოჩენილ დერგზე, რომელსაც გამთხრელი თითქოს ძალღს ამსგავსებს (ორჯონიკიძე 1998:16, ტაბ. I₁), თუმცა ის შეიძლება ასეთივე ალბათობით ფაუნის სხვა სახეობადაც მივიჩნიოთ. გაურკვეველი სახის ცხოველთა გამოსახულებები მტკვარ-არაქსის არაერთ სხვა ძეგლზეც დასტურდება, მათ შორის სომხეთის ტერიტორიიდან (Badalyan, Avetisyan 2007: 243, 247, ტაბ. III-9-11) და სამხრეთ კავკასიის ფარგლებს გარეთ, მახლობელი აღმოსავლეთის რეგიონშიც (Kosay 1976: 36, 79, 84, 87; Dothan 1993: 37).

ამ კულტურასთან დაკავშირებით საჭიროდ მიგვაჩნია იმის ხაზგასმაც, რომ ზოომორფული ტიპის დეკორი მოცემულია არა მხოლოდ თიხის ჭურჭელზე, რაშიც მტკვარარაქსელები ზედმინეებით დაოსტატებულები იყვნენ, არამედ ლითონზე და ასევე ქვისა და თიხის მცირე პლასტიკაზეც, რომლის ნიმუშებიც მრავლად გვაქვს ამირანის გორიდან (ჩუბინიშვილი 1963: ტაბ. XI; ჩუბინიშვილი 1965: 134, სურ.9₆), ციხიაგორიდან (მახარაძე 1994: ტაბ. LXXI), ბადანის ნამოსახლარიდან (მირცხულავა 2010: ტაბ.19); ხარის ფიგურები (ისინი საკმაოდ ნატურალისტურად არის მოდელირებული და სწორედ რქების ნაწილია წინ წამოწეული) მოგვეპოვება ნახიჭევანის ქიულ-თეფედან და შრემ-ბლურიდან (ჩუბინიშვილი 1965: 134, სურ.9_{1,2}) და მტკვარ-არაქსის კულტურის ფარგლებში არაერთი სხვა კომპლექსიდან (მირცხულავა, ორჯონიკიძე, მინდიაშვილი, ჯაფარიძე 1992: ტაბ. LXIX; Мунчаев 1994: Табл. 13₁₋₃; 14₁₋₁₁; 17-24). სწორედ ეს გვაფიქრებინებს, რომ ცხოველური სტილი მტკვარარაქსელთათვის, ზოგადად, იყო პრიორიტეტული და მასალის ფაქტურის ან არტეფაქტის ტიპის თვალსაზრისით შეზღუდვას არ ემორჩილებოდნენ.

არსებული მონაცემებიდან ჩანს (მათი რაოდენობა კი გაცილებით მეტია, ვიდრე აქ განვიხილეთ), რომ ზოომორფული ორნამენტული თემა უაღრესად მრავალფეროვანი და საინტერესო სტილისტური ვერსიებითა და სახეობებითაა (შინაური ცხოველები, გარეული რქოსანი პირუტყვი, ფრინველი, ქვეწარმავალი) წარმოდგენილი ადრეული ბრინჯაოს ხანის კერამიკაზე. მათი გადმოცემის ხერხებისა და სტილის თვალსაზრისით ის საკუთრივ მტკვარ-არაქსის კულტურის სპეციფიკურ მახასიათებლად გამოიყურება და ნაკლებ განვითარებას პოულობს ბრინჯაოს ხანის მომდევნო კულტურათა ზოომორფულსავე დეკორში. სწორედ ამის ხაზგასმულად აღნიშვნის და მრავალგვარად გადმოცემის მცდელობად მიგვაჩნია ის ნიმუშები, რომლებზეც ზემოთ შევაჩერეთ ყურადღება. მთლიანობაში შეიძლება ვთქვათ, რომ გამოსახულების მკაფიოდ სტილიზებული მანერით გადმოცემა უაღრესად დამახასიათებელია ადრეული ბრინჯაოს ხანის ამ კულტურისათვის, რომელიც მის შემდგომ უკვე აღარ პოულობს გაგრძელებას.

ასალის თუნდაც რეტროსპექტიულად განხილვითაც კი ცხადი ხდება, რომ ცხოველური სტილის გადმოცემის ხერხები და მანერა იცვლება შუა ბრინჯაოს II, ანუ განვითარებულ ეტაპზე (Puturidze 2003:111-127, Fig.5.2) და ასევე გვიანი ბრინჯაოს ხანაში. მანამდე კი საკმაოდ საინტერესო მოვლენას ვაწყდებით იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ ვითარდებოდა და იცვლებოდა საკვლევნი ორნამენტული თემა პოსტმტკვარარაქსულ პერიოდში. საერთოდ, ჰქონდა თუ არა მას გაგრძელება და ტრადიციის უწყვეტობა, ამ ნიუანსს გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება მტკვარარაქსული ორნამენტაციის ხასიათისა და სტილის ტრადიციის გადაცემისა და განგრძობითობის დადგენის მხრივ. თუკი ქრონოლოგიური განვითარების რეტროსპექტივაში შევხედავთ ზოომორფულ ორნამენტულ ტრადიციას, აღმოჩნდება, რომ დროის გარკვეულ მონაკვეთში ის საერთოდ იქნა მივიწყებული პოსტმტკვარარაქსულ, ანუ ე.წ. ადრეყოფიანების კულტურის ეტაპზე. ამ ხანის მეთუნეების მიერ ის, როგორც ჩანს, უბრალოდ ნაკლებმოდურად არის მიჩნეული, რადგან კერამიკის ორნამენტირებაში შემოაქვთ სრულიად სხვა, ნოვატორული გეომეტრიული სახეები (Деда-ришвили 1979: Табл. XXVI-XXIX, LIII-LIV, LVIII-LX). ამ კულტურულ-ქრონოლოგიურ ეტაპს თავისი

სირთულეები გააჩნია და მასში ზოგიერთი არსებითი საკითხი კვლავ სადავოდ რჩება (ფუთურიძე 2012: 219-233), მაგრამ, თუკი დღემდე მიღებულ პოზიციას დავეყრდნობით, ადრეყორღანულ კულტურაში დიფერენცირებული ორი ეტაპის: მარტყოფისა და ბედენის არსებობის შესახებ (ჯაფარიძე 1998), მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ მთელი ამ მოკლე, დაახლოებით 350-400-მდე წლიანი ეტაპის მანძილზე ზოომორფული თემატიკა კერამიკაზე საერთოდ აღარ გვხვდება (ჯაფარიძე 1998: 12-19, 41-50, ტაბ. III, V-VIII, XX-XXVII, XXXII-XLI; Дедабришвили 1979: Табл. XV-XXX, XLVI-LX; Sagona, Zimansky 2009: 187-191, Fig. 5.21). ერთადერთი შემთხვევა, რომელიც დღემდე მოგვეპოვება ადრეყორღანების ეპოქის ასამდე კომპლექსის კერამიკული პროდუქციის მრავალრიცხოვანი ანსამბლიდან, არის თეთრინყაროს რაიონში გათხრილ ტყემლარას 4 სამარხში აღმოჩენილი ქოთანის, შემკული ვერტიკალურად შესრულებული ორი რელიეფური კლაკნილის გამოსახულებით, რომელსაც გამთხრელები გველად მიიჩნევენ (შატბერაშვილი 2010: 187, ტაბ. IV₁). ის იმდენად სტილიზებულია, რომ მისი ნაკითხვა ზოომორფულ სახედ, ვფიქრობ, მხოლოდ მაყურებლის ინდივიდუალურ ხედვაზეა დამოკიდებული და დაბეჭდვით მტკიცება ძნელია. სხვა მკვლევარი ამავე გამოსახულების ინტერპრეტაციისას აშკარად თავს იკავებს მისი ქვენარმავლის სახედ მიჩნევისაგან და აღნიშნავს, რომ ამ ნატიფი ჭურჭლის „შემკობას ნარმოადგენს ვერტიკალური რელიეფური ზოლების მწკრივი კორპუსზე...“ (ორჯონიკიძე 2015: 27), რაც უფრო დამაჯერებელი ჩანს. დღეისათვის არცერთი სხვა, თუნდაც ასეთი სათუო, შემთხვევა ცხოველის გამოსახვის მცდელობისა მარტყოფისა და ბედენის ყორღანების მასალათა შორის საერთოდ არ დასტურდება. სიმბოლური ელემენტი, რაც, სავარაუდოდ, შეიძლება არაპირდაპირ დაუკავშირდეს საკვლევ საკითხს, არის ბედენის კულტურის ზოგიერთი ტიპის ჭურჭელზე არსებული ყურის სპეციფიკური ტიპი, რომელიც, გარკვეულწილად, ცხოველის აცქვეტილ ყურს მოგვაგონებს (ჯავახიშვილი 2017: ტაბ. LIV) და სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ ცხოველური სტილის, ზოგჯერ კი მენისკისებური ტიპის ყურადაა მოხსენიებული.

ამდენად, მარტყოფის ჯგუფის ძეგლების გამოჩენისთანავე ზოომორფული ორნამენტაცია თიხის ჭურჭელზე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, წყდება. მისი არარსებობა ბედენის კულტურის თიხის ნიმუშებზე, რაც ასევე უდავო ფაქტია, ცხადია, გაკვირვებას იწვევს. ჯერ ერთი, ამ სოციუმის ყოფასა და ბიოგარემოში ძალიან ინტენსიური ჩანს მეცხოველეობის დარგის, განსაკუთრებით კი წვრილფეხა საქონლის განვითარება (ჯაფარიძე 2006: 309-340; Mindiashvili 2012: 71-89; საქართველოს არქეოლოგია 1992: 124-146) და მეორეც, ბედენელი ოქრომჭედელი ხომ პირველია, რომელიც ქმნის ურთულეს ზოომორფულ სახეს ლითონის პლასტიკაში – წნორის ყორღანის ოქროს ლომის სახით (Дедабришвили 1979: Табл. LXVII) და საოცარია, რატომ უვლის გვერდს ის ზოომორფულ ორნამენტულ თემას კერამიკის ორნამენტაციისას? ვფიქრობთ, რომ ეს მომენტი ინტერესსა და კითხვებს უდავოდ ბადებს.

ამ მცირეხნაიანი წყვეტილის შემდეგ ზოომორფული დეკორის განვითარება კვლავ ინტენსიურად აგრძელებს არსებობას ძვ.წ. 21-ე საუკუნის დასაწყისიდანვე და ის უკვე უწყვეტად გვაქვს წარმოდგენილი ბრინჯაოს ხანგრძლივი, რამდენიმე ათასწლოვანი ქრონოლოგიური ეპოქის ბოლო საფეხურის ჩათვლით.

შუა ბრინჯაოს ხანის თრიალეთის კულტურამ განსაკუთრებულად წარმოაჩინა ზოომორფული ორნამენტული თემის განვითარების ტენდენცია მისი გამრავალფეროვნებისა და დახვეწის თვალსაზრისით. აღსანიშნავია, რომ ამ კულტურის მატარებელმა საზოგადოებამ მისი პრეზენტირება სრულიად განსხვავებული მასალის საშუალებით სცადა და, შესაბამისად, ცხოველური სტილით შემკული ნიმუშები მოგვცა თიხისა და ძვირფასი ლითონების ჭურჭელზე, სარიტუალო ნივთებზე და ლითონის მცირე პლასტიკის ნიმუშის სახით. უნდა ითქვას, რომ სამივე კატეგორიის ნაწარმი ერთნაირად მაღალმხატვრული დონის ნიმუშებია და ისინი ზედმინვენით ზუსტად გადმოსცემენ ამა თუ იმ ცხოველის დამახასიათებელ ნიუანსურ თავისებურებებს, თუმცა, მასალის შესაბამისად, რასაკვირველია, სხვადასხვა ტექნიკური ხერხის გამოყენებით. ამკარაა, რომ თრიალეთის კულტურის არსებობის ხანაში კვლავ წინ იწვევს ზოომორფული თემატიკა ზოგადად და ის როგორც ტორევიტიკის, ისე თიხის ნაწარმის შემკობაშიც საკმაოდ პრიორიტეტული ხდება.

ჩვენი ინტერესის შესაბამისად, ამჯერად მხოლოდ კერამიკაზე მოცემულ ცხოველურ სტილსა და მისი გადმოცემის ტექნიკურ ხერხებზე შევაჩერებთ ყურადღებას. ისინი ორნამენტირებულია სხვადასხვა, კერძოდ კი – გრავირებული, რელიეფური, ნაკანრი, ე.წ. „სავარცხლის კბილის“ ტექნიკით და ჭურჭლის ზედაპირზე შესრულებული მოხატვით. ამას გარდა, ორნამენტის გადმოცემის ტექნიკურ მხარესთან ერთად განსხვავებულია ზოომორფული სახეებიც, რომელთა შორისაა: წყლის ფრინველები, ნიამორი თუ ჯიხვი, გველი და სხვა რქოსანი ცხოველები. რაც შეეხება ტორევიკაზე წარმოდგენილ ფაუნისტურ სახეებს, გაცილებით უფრო გამრავალფეროვნებულია ცხოველთა ის წრე, რომლის გადმოცემაშიც დაოსტატებულია თრიალეთელი ოქრომჭედელი. თრიალეთის ტორევიკის ღირსშესანიშნავ ნიმუშებზე მოცემულია: ლომის, ირმის, ონაგრის, არწივის, ხარის (ვერძის) და ცხვრის (თხის) ზედმინევენით რეალისტურად გადმოცემული გამოსახულებები (Куртин 1941: 78-100, Табл. LXXXVIII, XCI, XCII, XCVII, C; Puturidze 2003: 119, Fig. 5.7). რასაკვირველია, ცხოველური თემის პრეზენტაცია განსხვავებული სიუჟეტითა და ტექნიკური ხერხებითაა მოცემული კერამიკისა და ლითონის ფაქტურებზე და ის შესაბამისობაშია იმ მასალასთან, რომელზეც ხდება მისი გადმოცემა, ამიტომ ტექნიკური ხერხების შერჩევა ხდება ინდივიდუალური მიდგომით. რაც შეეხება კერამიკაზე მოდელირებულ ცხოველურ სტილს, ის წარმოდგენილია, როგორც ერთიანი სიუჟეტის ნაწილი ანუ კონკრეტული სახე, რაც გაცილებით ამრავალფეროვნებს მას, და ასევე, სრულიად დამოუკიდებელი ზოომორფული გამოსახულების სახითაც. გარდა ამისა, უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს სიუჟეტის შინაარსში ცხოველის ან ფრინველის წარმოჩენის პრინციპს. ამის საილუსტრაციოდ მშვენიერი მაგალითია ე.წ. „წყლის სქემის“ მოტივით მოხატული კერამიკა, რომელზეც შევრონებში მოქცეული ტალღური სქემა, რომელიც ცალსახად წყლის შინაარსს გადმოსცემს (ამას ასევე ხაზს უსვამს ჭურჭლის ფორმაც – ჰიდრია, რომელიც სწორედ სითხისთვის განკუთვნილ ჭურჭელს წარმოადგენს), ჰარმონიულადაა შერწყმული წყლის ფრინველთა გამოსახულებებთან, რომლებიც კომპოზიციურად ზუსტადაა ჩანერილი შევრონებს შორის თავისუფალ სივრცეში (Куртин 1941: 78-100, Табл. LXXXI, LXXXII; A Glance from the Bronze Age 2010: 28, Fig21) ან სრულიად იმპროვიზაციულად (გოგაძე 1972: ტაბ. 15^{4,16,22}, 17^{26,35}, 19^{8,20}; Есаян 1976: 102, табл. 83^{1,2}; Кушнарева 1993: 114-115, рис. 42, 43, 124-125, рис. 48, 49; Devedjian 2006: Col. Tab. VII^{3,5,6}; Tabs. 6, 79, 94; Pls. 138). ამ კერამიკული ნიმუშების გავრცელების გეოგრაფია და მისი ნაირსახეობრივი ვერსიებიც ძალიან ფართოა, სადაც ფრინველთა გამოსახულებები ბევრგან დომინირებს, სულერთია, ის აღმოსავლეთ ანატოლიაშია აღმოჩენილი, ვანი-ურმიისპირეთის აუზში თუ სამხრეთ კავკასიის სხვადასხვა რეგიონში (ფუთურიკა 2019: 115-130). ეს კი, ვფიქრობთ, მოხატული კერამიკის ამ ტიპის შემთხვევაში (თრიალეთის კულტურის სხვა – კრემისფერ ფონზე ყავისფრით მოხატულ ხვიებზე ცხოველური თემა საერთოდ არ გვხვდება) ზოომორფული თემის აქტუალობაზე მიუთითებს.

ნითელზე შავით მოხატული კერამიკის ეს მოტივი ერთ-ერთ ნამყვან ნაწარმად მიიჩნევა თრიალეთის კულტურისათვის, სადაც ზოომორფული თემა წინ წამოწეული. წყლის ფრინველთა ანატოლიური გამოსახულებები, ოღონდ ნაჭდევ კონტურში ე.წ. „სავარცხლის კბილის“ შტამპის სახით გადმოცემული, წარმოადგენს დმანისში გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი მდიდრული კერამიკის ერთ-ერთ კომპონენტს (Кахиани, Глигვაშვილი 2007: 99-100). ის, ჯერჯერობით, ერთადერთი შემთხვევაა, წყლის ფრინველთა მოხატვის გარდა, სხვა ტექნიკით გადმოცემისა და, ამდენად, განსაკუთრებით ნიშანდობლივი. აშკარად გამორჩეულად პრეზენტაბელურ და, სავარაუდოდ, სარიტუალო ფუნქციის მქონე აღნიშნულ ჭურჭელს, მხარზე დატანილ ფართო ფრიზში რთული კომპოზიციური სიუჟეტი აქვს გადმოცემული, სადაც ნამყვანი სწორედ ზოომორფული თემატიკაა. გარდა წყლის ფრინველებისა, კომპოზიციის დამოუკიდებელ კომპონენტს წარმოადგენს კვლავ ე.წ. „სავარცხლის კბილის“ ტექნიკით ჰერალდიკურ პოზაში შესრულებული ნიამორების (თუ ჯიხვების) ორნამენტი, რომელზეც ცხოველის თავს უკან გადაგდებულ გრძელ რქებზეა განსაკუთრებული აქცენტი გაკეთებული. თრიალეთის კულტურის კერამიკულ ნაწარმზე არცთუ ხშირად, მაგრამ რქოსან ცხოველთა სახეობები მაინც მოგვეპოვება. ცხოველის გამოსახვის

შემთხვევები ძირითადად წარმოდგენილია მაღალხარისხიანი კეცის თრიალეთურ შავად გამომწვარ კერამიკაზე, სადაც სრულიად დამოუკიდებლად ან სხვა გეომეტრიულ სახეებთან კომბინაციაში მოგვეპოვება გველის, უმეტესწილად რელიეფური ტექნიკით შესრულებული, საკმაოდ რეალისტური გამოსახულებები ნალკის 23 ყორღანიდან და მესხეთ-ჯავახეთიდან, ახჩიის 14 ყორღანიდან (გოგაძე 1972: ტაბ.26₁; ჯაფარიძე, კიკვიძე, ავალიშვილი, წერეთელი 1981: 72, სურ. 27²⁵⁶, ტაბ. XXXVII²⁵⁶).

შუა ბრინჯაოს ხანისათვის ზოომორფული თემატიკის ერთ-ერთი საუკეთესო პრეზენტირებაა წარმოდგენილი ახჩიის 4 ყორღანის დერგზე, რომელიც ძალიან საინტერესო სურათს იძლევა ფაუნის სხვადასხვა სახეობის გამოსახვისა და სიუჟეტის კომპოზიციის თვალსაზრისით. მხარზე დატანილ ფართო სარტყელში წარმოდგენილი ნაკანრი და წერტილოვანი ტექნიკით შესრულებული სახეები იმდენად სტილიზებულია, რომ გამთხრელები მათ შესახებ ცხოველების ან ფრინველების გადმოცემაზე მიუთითებენ (ჯაფარიძე, კიკვიძე, ავალიშვილი, წერეთელი 1981: 47, სურ. 14). იკონოგრაფიულად აქ ცხოველთა, ერთ შემთხვევაში კი, სავარაუდოდ, ფრინველის მსგელობაა გადმოცემული, რომელთა შორის გარკვეული ინტერვალებით დაბალ ფეხებზე აღმართული, ერთმანეთში ჩანერილი მართკუთხედების გაურკვეველი დანიშნულების ოთხი ერთნაირი გამოსახულებაა მოცემული (არ გამოვრიცხავთ, რომ საკურთხევლის სტილიზებული სახეც შეიძლება იყოს). საყურადღებოა, რომ ერთ შემთხვევაში, სავარაუდოდ, ფრინველის და დანარჩენში კი ცხოველთა (ერთობლიობაში სულ შვიდი) გამოსახულებებიდან, მხოლოდ ერთზე იკითხება მკაფიოდ რქები და წვერები, რითაც, ალბათ, თხის გადმოცემას შეეცადა პრეისტორიული მეთუნე. მგვარი, თრიალეთური კერამიკის ორნამენტაციის სხვა შემთხვევებისაგან ერთგვარად აშკარად განსხვავებულად პრეზენტირებული ზოომორფული სახეები და სხვა ელემენტებიც, ვფიქრობთ, ჭურჭელზე მოცემულ საკულტო სიუჟეტზე უნდა მიუთითებდეს.

ამდენად, შუა ბრინჯაოს ხანის განვითარებულ ეტაპზე ზოომორფული თემატიკა ახასიათებს როგორც შავად გამომწვარ, ისე წითელზე შავად მოხატულ კერამიკულ ნიმუშებს და ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არ ჰქონდა კეცის ფაქტურასა და ზედაპირის დამუშავებას. აქვე გვინდა ხაზი გაუვსვათ სხვა ნიუანსებსაც, კერძოდ კი იმას, რომ ცხოველური კომპოზიციები გაცილებით მრავლად და მრავალფეროვნადაცაა წარმოდგენილი თრიალეთურ ტორეტიკაზე, ვიდრე კერამიკულ ნაწარმზე და, რაც სიმპტომატურია, თრიალეთის ბრწყინვალე ყორღანების კულტურაში თითქმის არ გვხვდება თხის ან ქვის მცირე პლასტიკის ცხოველთა ფიგურები. ამ თვალსაზრისით სხვაობა ხაზგასმით მკაფიოა მტკვარ-არაქსის კულტურასთან მიმართებით.

ზოომორფული თემატიკის რეტროსპექტულ ანალიზთან დაკავშირებით დასასრულს შევეხებით გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის კერამიკულ პროდუქციას, სადაც ასევე ფიგურირებს ამჯერად ჩვენთვის საინტერესო ფაუნის ტიპები. ყველაზე მეტი რაოდენობით ცხოველთა გამოსახულებანი გვხვდება თრელის სამაროვანზე, რომელიც, შეიძლება ითქვას, ამ ეპოქის ერთ-ერთი კლასიკური ძეგლია. ამ სამაროვნის სხვადასხვა სამარხში პრეზენტირებულია გველის, ირმის, ხარის, ვერძის და ასევე გაურკვეველი სახეობის ცხოველების გამოსახულებები.

თრელის 79 სამარხის ორყურა ჭურჭელზე, რომელსაც ამ ძეგლის მკვლევარი ძვ.წ. IX საუკუნით ათარიღებს, წარმოდგენილია რელიეფურად შესრულებული გველის გამოსახულება (ახვლედიანი 1999: 37, ტაბ. XXIV). გველი, კვლავ რელიეფურადვე პრეზენტირებული, 7 სამარხის ჭურჭლის კორპუსზეც გვხვდება. ეს კომპლექსი ძვ.წ. VIII-VI სს თარიღდება, რაც მიუთითებს, რომ ქვენარმავლის გამოსახვა საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდში დასტურდება. ის ახასიათებს როგორც ადრეული, ისე შუა ბრინჯაო II და, ასევე, გვიან ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის არქეოლოგიურ კულტურებს. თრელის სამაროვნის ძვ.წ. XI ს. დასასრულითა და X ს. დასაწყისით დათარიღებულ 137 სამარხის მასალაში ცხოველური თემა ერთადერთ ჭურჭელზე გვხვდება და ის ნაკანრი ტექნიკით შესრულებული ირმის გამოსახულებითაა წარმოდგენილი (ახვლედიანი 1999: 36, ტაბ. XXXVII). უადრესად საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ამ ეპოქაში ფაუნის თემა არა მხოლოდ თხის ჭურჭელზე ორნამენტის სახითაა მოცემული, არამედ ასევე წარმოდგენილია ჭურჭლის მთლიანი ფორმის სახით, ისევე, როგორც ეს მტკვარ-არაქსის კულტურის შემთხვევაშია დადასტურებული. ამის საი-

ლუსტრაციოდ იკმარებდა ვერძის ფორმის ჭურჭელი თრელის 16 სამარხიდან, რომელიც რვა ერთეულის სახით მოგვეპოვება (ახვლედიანი 1999: ტაბ. LXVIII, LXIX, LXX, LXXI, LXXII) და ყველა მათგანი გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის პერიოდს (ძვ.წ. VIII ს. ბოლო-VII ს. პირველი ნახევარი) განეკუთვნება. ამ ძეგლის პუბლიკატორი ნ. ახვლედიანი ვარაუდობს, რომ ამგვარი ჭურჭლის რაოდენობა გაცილებით მეტი იქნებოდა, იქიდან გამომდინარე, რომ აქვე ვერძის თავის ფრაგმენტების საკმაო რაოდენობა აღმოჩნდა (ახვლედიანი 1999: ტაბ. LXXIII). ცხოველის ეს სახეობა – ვერძი, საკმაოდ გვხვდება ხოვლეს ნამოსახლარის მცირე პლასტიკის თიხის ნიმუშთა შორის (მუსხელიშვილი 1978: 104, ტაბ.: XXIV^{2383,2383-1}, XXXII^{2299,2300}), ამიტომ ის, ზოგადად, აღნიშნული ეპოქის მახასიათებელ ზოომორფულ სახედ შეიძლება ჩაითვალოს. ვერძის ფორმის ჭურჭელთან დაკავშირებით საყურადღებო თვალსაზრისი აქვს გამოთქმული თრელის ზემოაღნიშნული კერამიკის მკვლევარს, ნ.ახვლედიანს, რომელიც თვლის, რომ ჭურჭლის ეს ტიპი გამონაკლისს წარმოადგენს რკინის ფართო ათვისების ხანის აღმოსავლეთ საქართველოსათვის და ისიც ნიშანდობლივ ფაქტად მიაჩნია, რომ ამგვარი კერამიკა მრავლადაა დადასტურებული წინა აზიის რეგიონში (ახვლედიანი 1999: 62). ზოომორფულგამოსახულებიანი კერამიკა, ზოგადად, ყველაზე უხვად თრელის 16 სამარხში დადასტურდა, რაც მის გამორჩეულობაზე მიუთითებს. კერძოდ, აქვე აღმოჩნდა თიხის მცირე პლასტიკის ნიმუში ცხენის ფიგურის სახით (ახვლედიანი 1999: ტაბ. LXXXVII). რქოსანი სახეობის ცხოველის გამოსახულებით საინტერესო ნიმუშს მიაკვლიეს ძვ.წ. VIII ს. ბოლოსა და VII ს. პირველი ნახევრის თრელის 24 სამარხში, სადაც ჭურჭელს მხარზე შემოუყვება მსვლელობის სიუჟეტი ირმის რვა გამოსახულებით (ახვლედიანი 1999: ტაბ. XCVIII³⁹⁰). აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ირმის გამოსახულება სხვა კომპლექსებშიც ფიგურირებს, მათ შორის ნარეკვავის გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის ჭურჭლის ორნამენტაციაზე (ნიკოლაიშვილი, გავაშელი 2007: ტაბ. XXXI¹⁰⁹³). ირმის სახე საკმაოდ ვრცელ არეალშია წარმოდგენილი, მათ შორის კახეთის რეგიონშიც. ამის მაჩვენებელია მელიღელე I სამლოცველო, სადაც ჭურჭლის ფრაგმენტებზე სწორედ ირმების გამოსახულებები გვხვდება. ასევე აღსანიშნავია გულგულა I სამაროვნის 16 ორმოსამარხის ქილის ფორმის ჭურჭელი, კვლავ ირმის გამოსახულებით (ფიცხელაური 1973: ტაბ. XXXVI, LXIV²). აღსანიშნავია, რომ ირმის პრეზენტირება საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდში დასტურდება. მისი გამოჩენა ჯერ კიდევ გვიანი ბრინჯაოს ხანის სრულიად დასაწყისიდანვე იწყება, რისი მაჩვენებელიცაა ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით დათარიღებული ღრმაღელის 4 სამარხი, რომელშიც აღმოჩენილია კერამიკა ირმების გამოსახულებით და იმავე ხანის ღრმაღელის 5 სამარხში დადასტურებული ქილა, რომლის ოთხივე ყური სრულდება ცხოველთა თავებით (ქორიძე დ., 1955: სურ. 25, სურ. 30). ასევე აღსანიშნავია წითელგორების 2 ყორღანში მიკვლეული კერამიკა ირმის გამოსახულებით, რომელიც ძვ.წ. XV ს. დასასრულითა და XIV-ის დასაწყისით თარიღდება (გომელაური 2003: ტაბ. II¹). ნატახტარის გვიანი ბრინჯაოს ხანის სამაროვნის 31 ორმოსამარხშიც დადასტურდა მოშავო-მონაცრისფრო დერგზე გამოსახული ირმის ნაკანრი გამოსახულებები სამკუთხედების დეკორთან კომბინაციაში (სადრაძე 2018: 57-58, სურ. 253). რაც შეეხება თრელის ზემოაღნიშნულ 24 სამარხს, ის განსაკუთრებით მდიდარი აღმოჩნდა ცხოველური თემის პრეზენტირების მხრივ. აქ იყო აგალმატოლიტის (ირანული წარმომავლობის ქვა) ფიალა, რომლის ყური სრულდებოდა ვერძის თავის გამოსახულებით (ახვლედიანი 1999: ტაბ. CII) და, გარდა ამისა, თიხის ჭურჭელი ხარის გამოსახულებით (ახვლედიანი 1999: 46, ტაბ. CIV). ზოომორფული სახეები გვხვდება ნარეკვავის სამაროვანზეც, სადაც თიხის ჭურჭლის ყურები სრულდება პირდაღებული ცხოველის თავის გამოსახულებით (მცხეთა, ნარეკვავი I, 1999: 179, ტაბ. XLI³²⁶). უნდა ითქვას, რომ, ზოგადად, ამ ეპოქის სპეციფიკურ ნიშნად გვევლინება ჭურჭლის ყურზე ან მხარზე მოდელირებული ცხოველის პლასტიკა, რომელიც მის წინამორბედ არცერთი კულტურის კერამიკულ მასალას არ ახასიათებს. თიხის ჭურჭელზე ზოომორფული თემის ამგვარივე და სხვა ტექნიკითაც შესრულებულ პრეზენტირებას საკმაოდ ფართო გეოგრაფია გააჩნია და ის მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს რეგიონით არ იფარგლება. ამის დამადასტურებელი ნიმუშები მრავლად არის მიკვლეული გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის სომხეთის სხვადასხვა ძეგლზე (ჯიხვის, თხის,

ხარის, ვერძის, ცხენის გამოსახულებები – ყარაშამბის სხვადასხვა სამარხიდან, დილიჯანიდან, დვინიდან, ასთლი ბლურიდან, ნოემბერიდან; ირმის გამოსახულება – შირაკიდან; გველის რელიეფური გამოსახულება – დვინის სხვადასხვა კომპლექსიდან, სინაპინიდან; ფრინველებისა – ლჭაშენიდან და სხვა (A Glance from the Bronze Age 2010: Figs.11, 19, 24-26, 33, 34, 54, 57, 73, 78). ეს შემთხვევები, ვფიქრობთ, კიდევ უფრო ნათლად წარმოაჩენს შერჩეული თემის კვლევის გეოგრაფიის გაფართოების აუცილებლობას.

ამ ეპოქის მასალათა შორის არის შემთხვევები, როცა ცხოველის სახეობის დაზუსტება შეუძლებელია მისი სქემატურად გადმოცემის გამო. ამის მაგალითია ძვ. წ. II ათასწლეულის ბოლოსა და I-ის დასაწყისით დათარიღებულ ნითელგორების 2 ყორღანის ჩაშვებულ სამარხ 3-ში აღმოჩენილი კერამიკა, რომლის სამი ყურიდან მხოლოდ ერთი, გვირგვინზე გარდამავალ კუთხესთან ბოლოვდება ცხოველის თავის გამოსახულებით (ახვლედიანი 2003: ტაბ. III). უაღრესად საინტერესო ზოომორფული თიხის რიტონი აღმოაჩინეს ბერიკლდეების ნამოსახლარის გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის I ფენაში (ჯავახიშვილი 2017: ტაბ. LXXI, სურ. 2). ამ სახეობის თიხის არტეფაქტების აღმოჩენის შემთხვევები (თრელის სამარხები, ბერიკლდეები), როცა ზოომორფული თემა ჭურჭლის ფორმის სახითაა მოცემული, საერთო ჯამში უკვე ერთ ათეულამდეა. რასაკვირველია, ბრინჯაოს ხანის დასასრული ეტაპის ის კომპლექსები, სადაც ზოომორფულ გამოსახულებიანი კერამიკა გვაქვს, აქ მოტანილ შემთხვევებს აღემატება. ამჯერად ჩვენი მიზანი ამ ეპოქის ძირითადი დამახასიათებელი ტიპების წარმოჩენა იყო მხოლოდ, თუმცა, ზოგადად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მათი რაოდენობა გვიანი ბრინჯაოს ეპოქაში არცთუ ძალიან შთამბეჭდავია და ის გაცილებით ჩამოუვარდება ადრე ბრინჯაოს ხანაში არსებული ცხოველური თემატიკის ამსახველი კერამიკის შემთხვევებს. აქვე მხედველობაშია მისაღები ერთი ნიუანსიც, კერძოდ კი ის, რომ ზოომორფული სახეები უდავოდ დომინირებს გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის მხატვრული ლითონის პროდუქციაში, ვიდრე კერამიკაზე (აბრამიშვილი რ., 1997: ქრონოლოგიური სქემა). ეს კი, ვფიქრობთ, ამ ეპოქაში ლითონწარმოების, მათ შორის ლითონის მხატვრული პლასტიკის განსაკუთრებული დაწინაურებითაც იყო გამოწვეული. სხვადასხვა ცხოველისა (განსაკუთრებით რქოსანი) თუ ფრინველის ლითონის ფიგურები აშკარად წამყვან ხაზად გასდევს გვიანი ბრინჯაოს ხანის როგორც ადრეული ეტაპის, ძვ.წ. 1350-1250 წწ. დათარიღებულ (ფიცხელაური კ., 2013: 520), ისე გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის ძეგლებს (Abramishvili, Abramishvili 2008: 351-363, Figs. 3, 4; ფიცხელაური 2013: 520; გომელაური 2003: 76-90). ამ მონაცემების გათვალისწინების საფუძველზე კი შესაძლებელია იმის თქმა, რომ, ზოგადად, ცხოველთა გამოსახვა, როგორც დეკორის ელემენტი, და მისი შემადგენელი ნაწილი აღნიშნულ ეპოქას, ცხადია, ახასიათებს, მაგრამ მაინც უფრო მოკრძალებული რაოდენობით კერამიკის შემთხვევაში, ვიდრე ლითონში.

რაც შეეხება ქრონოლოგიურ მომენტს თიხის ჭურჭელზე სხვადასხვა ტექნიკური ხერხით გადმოცემული ცხოველური სტილის შემთხვევაში, აქ აუცილებელია იმის ხაზგასმა, რომ ის გაცილებით ნაკლები რაოდენობით დასტურდება ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრის თიხის ჭურჭლის ორნამენტაციაზე და საგრძნობლად მატულობს ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველ ნახევარში. ესაც, უდავოდ, გვიანი ბრინჯაოს დასაწყისისა და გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ეპოქის კულტურული განვითარების დინამიკის ერთ-ერთი სპეციფიკური მახასიათებელია.

თუკი შევაჯამებთ ყოველივე ზემოთ განხილულ ფაქტობრივ მონაცემებს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, ზოგადად, ბრინჯაოს ხანის განვითარების მთელს ხანგრძლივ პერიოდს უწყვეტ ხაზად გასდევს ზოომორფული თემატიკის არსებობა და ერთადერთი გამონაკლისი შემთხვევა მხოლოდ ადრეყორღანული კულტურის ეტაპია. აშკარად თვალმისაცემია ბრინჯაოს ეპოქის ცალკეულ ეტაპებზე (ადრეული, შუა და გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანა) ზოომორფული თემატიკის განსხვავებული ინტენსივობით არსებობა. ასევე, უთუოდ აღსანიშნავია კერამიკის დეკორზე ამ მოტივის განვითარებისა და მისი სახეცვლილების დინამიკაც. ვფიქრობთ, რომ მისი ინტერპრეტირების სირთულე არა მხოლოდ კულტურათა მრავალფეროვნების ჯაჭვში ზოომორფული მოტივების ცვალებადობაში, ასევე, მის ხან გააქტიურებასა და ხან კი გარკვეულ ეტაპებზე რედუცირებაშია

(ან, სულაც, გაქრობაში), არამედ ყოველივე ამის განმაპირობებელ ფაქტორებში. შესაბამისად, როცა ვცდილობთ წარმოვანინოთ ზოომორფული მოტივის აქ აღწერილი განვითარების სურათი, იმასაც უნდა გავუსვავთ ხაზი, რომ ამ თემას უფრო გლობალურად უნდა შევეხოთ და ვეძიოთ ამის გამომწვევი ფაქტორები. ვფიქრობთ, ამგვარ მთავარ მიზეზთა შორისაა ბრინჯაოს ხანის კონკრეტულ ქრონოლოგიურ ეტაპებზე გავრცელებული კულტურის ხასიათი, მისი თავისებურებანი და მასზე გარესამყაროდან მომდინარე გავლენების ზემოქმედების სპეციფიკაცია. ამ ფაქტორების შესაბამისად, კულტურის სხვა არაერთ მახასიათებელთან ერთად უნდა შეცვლილიყო ზოომორფული ორნამენტაციის განვითარებაც.

უნდა ვთქვათ, რომ ზოომორფულმა ორნამენტულმა თემამ, ქრონოლოგიურ-კულტურულ რეტროსპექტივაში ძალზე საინტერესო სურათი მოგვცა. უპირველესად, ცხადად ჩანს, რომ დროის პერსპექტივაში ის აშკარად განიცდის ცვალებადობას სხვადასხვა მიმართულებით, კერძოდ: ორნამენტული სახეების, მათი სტილისტურ-მხატვრული გადმოცემის და მოდელირების ტექნიკური ხერხების მხრივ. ზოომორფული თემატიკის თიხის ჭურჭლის მონაცემთა საფუძველზე ირკვევა, რომ აგრერიგად დამახასიათებელი ეს ორნამენტული სახე ერთბაშად წყვეტს არსებობას მტკვარ-არაქსის კულტურის დასრულებასთან ერთად და ის აღარ ახასიათებს არც მარტყოფულ და არც ბედენურ კერამიკულ ნიმუშებს.

კვლევის შედეგად გაირკვა, რომ ზოომორფული ორნამენტის ამა თუ იმ ხერხით გადმოცემა (მაგალითად, რელიეფური ან ნაკანრი ტექნიკა) ხშირად დომინანტურია რომელიმე ქრონოლოგიური ეტაპისათვის ან გვაქვს შემთხვევები, როცა ის ერთნაირად დამახასიათებელი ნიშანი ხდება ბრინჯაოს სხვადასხვა კულტურისათვის. მხედველობაში გვაქვს ზოომორფული სახეების მოდელირების ტექნიკური და მხატვრული თავისებურებები. თავიდანვე შევნიშნავთ, რომ ყველა ეს ნიშანი არაერთგვაროვანია ადრეული, შუა და გვიანი ბრინჯაოს ხანის მასალების მიხედვით და, უმეტეს შემთხვევებში, განსხვავებულ ტენდენციებს ავლენს. ამ მხრივ ნიშანდობლივია, რომ შუა ბრინჯაოს ხანის განვითარებულ, II საფეხურზე, რომელიც კულტურულად თრიალეთის ბრწყინვალე ყორღანების კულტურის არსებობას ემთხვევა (Puturidze 2003: 111-127) და მომდევნო, გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანაში, ზოომორფული თემატიკა თიხის პროდუქციაზე სრულიად სახესხვაობრივი ორნამენტული პრინციპითაა წარმოდგენილი. შესაბამისად, ბრინჯაოს ხანის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ცხოველური სახეები ხან ამოსავალი და წამყვანი თემაა კომპოზიციისათვის, ხან ნაკლებად მნიშვნელოვანი დეტალი და ხან კი ორნამენტაციის მთავარი იდეის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი, როგორც ეს, მაგალითად, შუა ბრინჯაოს ხანის ე.წ. „წყლის სქემის მოტივის“ წყლის ფრინველთა გამოსახულებები. ასევე სიმპტომატურია, რომ ზოომორფული ელემენტი კერამიკის დეკორში ზოგჯერ ასახავს კომპოზიციურ ერთიანობას და მისი უშუალო შემადგენელი ხდება (ქვაცხელას 36 სამარხის პიქტოგრამული ნიშნებით შემკობილი ჭურჭლის ორნამენტული სქემა), თუმცა გვაქვს, და თანაც არაერთი, ისეთი მაგალითები, როცა ცხოველური ორნამენტი ერთადერთი დამოუკიდებელი სახეა და ის მხოლოდ ჭურჭლის საფასადო მხარის გაფორმების დატვირთვის იძენს.

მასალის ინტერპრეტირება დროისა და კულტურათა ცვალებადობის ფონზე საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ბრინჯაოს ხანის მთელი ქრონოლოგიური ჯაჭვი წარმოგვიდგენს ზოომორფული თემატიკის განგრძობადობას თიხის ჭურჭლის ზედაპირის ორნამენტირებისას. ერთადერთი, შედარებით ხანმოკლე ეტაპი, როცა ეს ტრადიცია წყვეტს არსებობას და, როგორც სახე, ჭურჭლის შემკობაში საერთოდ აღარ მონაწილეობს, ადრეყოღანების კულტურის საფეხურია. ბრინჯაოს ხანის ყველა დანარჩენ ეტაპზე ზოომორფული თემა არსებითია კერამიკის ორნამენტაციის კუთხით და არ კარგავს აქტუალობას.

ვფიქრობთ, რომ მომავალში უაღრესად მნიშვნელოვანი იქნება აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიისათვის გაკეთებული ზოომორფული თემის ინტერპრეტაციის შედარებითი კვლევა კავკასიის სხვა რეგიონების მონაცემებთან, თითოეული ვინრო ქრონოლოგიური პერიოდის ფარგლებში. ჩვენი აზრით, ამ თემის კვლევის გეოგრაფიის გაფართოება და მეტი დეტალიზაცია გა-

ცილებით ღრმად ჩაგვახედებს ამ საინტერესო საკითხში, რომელიც საყურადღებოა არა მხოლოდ თავისთავად (ანუ ამ ორნამენტის სტატისტიკური სურათის დაზუსტების, მისი წარმოშობისა და განვითარების თვალსაზრისით), არამედ უფრო მასშტაბური თვალთახედვითაც. კერძოდ კი, წინა აზიასა და კავკასიაში გავრცელებული ამ ორნამენტული სახის შესწავლის საფუძველზე რომელიმე კონკრეტულ რეგიონებს შორის კავშირურთიერთობისა და გავლენების არსებობის კვლევის პოზიციიდან.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აბრამიშვილი, რ. ამიერკავკასიის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ძეგლების ქრონოლოგია. თბილისის არქეოლოგიური მუზეუმის ბიულეტენი, 1, თბილისი, 1997.

ხვლედიანი, ნ. რკინის ფართო ათვისების ხანის ძეგლები თბილისიდან. საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაბეჭდი), თბილისი, 1999.

ხვლედიანი, ნ. პირმოყრილი ჭურჭლის თარიღისათვის (თრელის სამაროვნის 28 სამარხი). კავკასიის ბრინჯაო-რკინის ხანის არქეოლოგიის პრობლემები. თბილისი, 2003, გვ. 59-65.

გოგაძე, ე. თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი. თბილისი, 1972.

გოგოჭური, გ., ორჯონიკიძე, ა. თისელის სერის მტკვარ-არაქსის კულტურის ნამოსახლარი და სამაროვანი. ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის სამხრეთ კავკასიის მილსადენი და არქეოლოგია საქართველოში. თბილისი, 2010, გვ. 110-118.

გომელაური, ნ. სამთავრული კულტურის მცირე პლასტიკის გენეზისის საკითხისათვის. კავკასიის ბრინჯაო-რკინის ხანის არქეოლოგიის პრობლემები. თბილისი, 2003, გვ. 76-90.

თბილისი, არქეოლოგიური ძეგლები. ტ. I., თბილისი, 1978.

ლორთქიფანიძე, ო. ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბილისი, 2002.

მახარაძე, ზ. ციხიაგორის მტკვარ-არაქსული ნამოსახლარი, თბილისი, 1994.

მირცხულავა, გ. სამშვილდე (1968-70 წწ. რქეოლოგიური გათხრების შედეგები), თბილისი, 1975.

მირცხულავა, გ., ორჯონიკიძე, ა., მინდიაშვილი გ., ჯაფარიძე ო. ადრე ბრინჯაოს ხანა. საქართველოს არქეოლოგია, ტ. II (რედ. ო.ჯაფარიძე), თბილისი, 1992, გვ. 70-215.

მირცხულავა, გ. მტკვარ-არაქსის კულტურის პრობლემები, თბილისი, 2010.

მუსხელიშვილი, დ. ხოვლეს ნამოსახლარის არქეოლოგიური მასალა, თბილისი, 1978.

მცხეთა 1998, ნარეკვაი I (რედ. ა. აფაქიძე), თბილისი, 1999.

ნიკოლაიშვილი, ვ., გაგაშელი, ე. ნარეკვავის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი, 2007.

ორჯონიკიძე, ა. სამცხე-ჯავახეთი ადრებრინჯაოს ხანაში, თბილისი, 1983.

ორჯონიკიძე, ა. ადრეული ყორღანები საქართველოში, თბილისი, 2015.

ორჯონიკიძე, ა. საქართველოს უძველესი ისტორიიდან, თბილისი, 2019.

სადრაძე, ვ. ნატახტრის შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის სამაროვნები, თბილისი, 2018.

საქართველოს არქეოლოგია, ტ. II (რედ. ო. ჯაფარიძე), თბილისი, 1992.

ფიცხელაური, კ. აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები, თბილისი, 1973.

ფიცხელაური, კ. სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიის ეთნოკულტურული სისტემა ბრინჯაო-რკინის ხანაში, თბილისი, 2013.

ფუთურიძე, მ. ადრელითონების ხანის ანატოლიურ-სამხრეთკავკასიური კავშირურთიერთობების კვლევა არქეოლოგიურ მეცნიერებაში და მისი პერსპექტივები. კავკასიოლოგიური ძიებანი, ტ. 4, თბილისი, 2012, გვ. 219-233.

ფუთურიძე, მ. ურმისპირეთის რეგიონის გავლენა სამხრეთ კავკასიაზე: თრიალეთის კულტურის ერთი ტიპის კერამიკის კვლევა. აღმოსავლეთმცოდნეობა, 8, თბილისი, 2019, გვ. 115-131.

ქორიძე, დ. თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, ნაწ. I, თბილისი, 1955.

ლლონტი, ლ., ჯავახიშვილი ა. ურბნისი, I. ქვაცხელების (ტვლეპია-ქოხის) ნამოსახლარზე 1954-1961 წწ. ჩატარებული გათხრები, თბილისი, 1962.

- ჩუბინიშვილი, ტ. ამირანის გორა, თბილისი, 1963.
- გლონტი, მ. რელიგიურორნამენტური ქურჭელი არაგვის ხეობიდან (ქვემო არანისის (ახალი ჟინვალის) მტკვარ-არაქსული ნამოსახლარი). ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, 17-18, თბილისი, 2006, გვ. 51-61.
- შანშაშვილი, ნ. ნიშნები და სიმბოლოები მტკვარ-არაქსის კულტურის კერამიკაზე, თბილისი, 1999.
- შანშაშვილი, ნ. მტკვარ-არაქსის კულტურის ნიშან-სიმბოლოების ფუნქციის, დათარიღებისა და წარმომავლობის ზოგიერთი საკითხი, ძიებანი, 15-16, თბილისი, 2005, გვ. 84-94.
- ჩუბინიშვილი, ტ. მტკვრისა და არაქსის ორმდინარეთის უძველესი კულტურა, თბილისი, 1965.
- ჯაფარიძე, ო. ქართველი ტომების ეთნოკულტურული ისტორიისათვის ძვ.წ. III ათასწლეულში, თბილისი, 1998.
- ჯავახიშვილი, ა. ბერიკლდეების ნამოსახლარი, თბილისი, 2017.
- ჯაფარიძე, ო., კიკვიძე ი., ავალიშვილი გ., წერეთელი ა. მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები, თბილისი, 1981.
- ჯაფარიძე, ო. ქართველი ერის ეთნოგენეზის სათავეებთან, თბილისი, 2006.
- Abramishvili, R., Abramishvili M. Late Bronze Age Barrows at Tselgorebi. *Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives from Georgia.* (eds. A.Sagona and M. Abramishvili), Leuven-Paris-Dudley, MA., 2008, 351-363.
- A Glance from the Bronze Age. Findings from the Bronze Age Burial Mounds in Armenia. IV-I Millennia B.C. From the Collection of the History Museum of Armenia. Catalogue-Album. Yerevan, 2010.
- Devedjian, S. Lori Berd, vol. II, Erevan, 2006.
- Glonti, L., Ketskhoveli, M., Palumbi, G. The Cemetery at Kvatskhelebi. *Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives from Georgia.* (eds. A.Sagona and M. Abramishvili), Leuven-Paris-Dudley, MA., 2008, 153-184.
- Kakhiani, K., Sagona, A., Sagona, C., Kvavadze, E., Bedianashvili, G., Messenger, E., Martin L., Herrscher E., Martkoplshvili I., Birkett-Rees J., Longford K. *Archaeological Investigations at Chobareti in Southern Georgia, the Caucasus.* in: *Ancient Near Eastern Studies*, vol. L., Louvain, 2013, 1-138.
- Kvavadze, E., Bochian, G., Chinchaladze, M., Gagoshidze, I., Gavagnin, K., Martkoplshvili, I., Rova, E. *Palynological and Archaeological Evidence for Ritual Use of Wine in the Kura-Araxes Period at Aradeti Orgora (Georgia, Caucasus).* *Journal of Field Archaeology*, vol. 44, Issue 8, Routledge, 2019, 500-522.
- Mindiashvili, G. *Early Kurgans of the South Caucasus (Social-Economic Aspect).* *Studies in Caucasian Archaeology*, vol. I., Tbilisi, 2012, 71-89.
- Narimanishvili, G. *Archaeological Investigations in Trialeti. Archaeology of Armenia in Regional Context.* (eds. P. Avetisyan and A. Bobokhyan), Yerevan, 2012, 88-105.
- Puturidze, M. *Social and Economic Shifts in the South Caucasian Middle Bronze Age. Archaeology in the Borderlands. Investigations in Caucasia and Beyond,* (eds. A. Smith and K. Rubinson), Los Angeles, 2003, 111-127.
- Puturidze, M. *The Dynamic of Continuity in Ceramic Production at the Middle of III Millennium BC: An Example of Georgia.* *Studies in Caucasian Archaeology*, vol. 1, Tbilisi, 2012, 12 – 70.
- Sagona, A., Zimansky P. *Ancient Turkey.* London and New York, 2009.
- Дедабришвили, Ш. Курганы Алазанской долины, ТКАЭ, т. II, Тбилиси, 1979.
- Есаян, С. Древняя культура племен северо-восточной Армении (III-I тыс. до н.э.), Ереван, 1976.
- Кахиани, К., Глигвашвили Э. Курганное погребение Тriaлетской культуры из Дманиси. *Археология, Этнография и Фолклористика Кавказа*, Тбилиси, 2007, 99-100.
- Кушнарева, К. Южный Кавказ в IX – II тыс. до н. э. Этапы культурного и социально-экономического развития, Санкт-Петербург, 1993.
- Куфтин, Б. Археологические раскопки в Тriaлети, I. Опыт периодизации памятников, Тбилиси, 1941.
- Мунчаев, Р. Куро-Аракская культура. *Археология. Эпоха бронзы Кавказа и Средней Азии. Ранняя и Средняя бронза Кавказа*, Москва, 1994, 8-57.

MARINE PUTURIDZE

ZOOMORPHIC ORNAMENTAL TRADITION AND THE DYNAMICS OF ITS TRANSFORMATION IN BRONZE AGE CULTURES: THE CASE OF EASTERN GEORGIA

Summary

The article is dedicated to the special study of origin and continuation of zoomorphic decoration throughout the Bronze Age in the territory of eastern Georgia. At the present state of research, it is possible to note that zoomorphic ornamentation was represented well enough elsewhere in eastern Georgia and lasted from the Early Bronze era including the very end of Late Bronze-Early Iron Age. Exclusively one short time-interval, when an interruption of the mentioned type of decoration was recorded, was the period of so-called Early Kurgan Culture.

Currently, this survey considers a wide range of data of animal decorations, represented on the pottery from various assemblages. It allows to judge about the continuity and development of these ornamental motifs and the methods of their representation in eastern Georgia throughout the entire Bronze period (Early-, Middle- and Late Bronze-Early Iron Ages).

This is exactly the long time interval, deliberately chosen for this purpose, that allows to consider the zoomorphic ornamental tradition from the point of view of its continuity or disappearance during the above mentioned stages of Bronze Era.

From this point of view, the presented article particularly analyses dozens of ceramic assemblages from the Early Bronze Age Kura-Araxes culture, Middle Bronze Age phase I, the so-called Early Kurgan culture, Middle Bronze Age phase II Trialeti culture of Brilliant Kurgans and the cultures of Late Bronze-Early Iron Age (Samtavro and Lchashen-Tsitolgorebi cultures). This rather long period allows us to examine interesting ceramic assemblages, firstly, from the perspective of their continuation and, secondly, from the point of transformation or total change of zoomorphic design throughout hundreds of centuries.

Ceramic artifacts on the surface of which were represented animals and birds are characteristic of the Kura-Araxes culture of the Early Bronze Age. Usually they are designed by using different technical implements, like relief, incised and engraved techniques. Clay masters of this period were attempting to create different faunistic varieties: horned animals, cranes, wild goats, dogs, snakes or others. It is important to note that animal images are presented not only as ceramic decorations but also as clay and stone figurines and as metal personal ornaments (like diadems of the elite representatives). During the excavations carried out in the last years in Shida Kartli region were revealed especially interesting and unique clay samples, which were modelled as animal-shaped vessels. This form (fashion) of vessel does not have continuation in the succeeding Middle Bronze era, and only after a long time interval again appears in the Late Bronze-Early Iron Age and, what is remarkable, in the same area of eastern Georgia (Trelidze cemetery, I layer of the Berikdeebi settlement).

From the point of view of continuation of the zoomorphic decoration, special attention was devoted to the clay artifacts of the so-called Early Kurgan culture (earliest, i.e. I phase of the Middle Bronze Age), where no case of an animal design was recorded. Throughout this relatively short time-interval, clay or stone figurines were not produced either. It seems greatly surprising why the best South Caucasian masters of clay vessels were not interested at all in presenting faunistic ornamentations, whereas, they are the ones, i.e. the jewellers of the Bedeni Culture, who created such a unique and fascinating figurine as the golden lion. This fact of an absence of any zoomorphic ornamentation on the ceramics of this cultural unit arouses interest and questions.

The mentioned motif again appeared as the ornamentation of pottery in the developed, i.e. II phase of the Middle Bronze Age, which coincides with the period of existence of Trialeti Culture of Brilliant Kurgans. Among the assemblages of this period was discovered clay production with different zoomorphic motifs, mainly of complicated design. Representations of various horned animals, among them: pasang (*Capra aegagrus*), Caucasian goat (*Capra*), goat (*Capra hircus*), water birds, etc., represent specific ornaments for Trialetian

ceramics. It is symptomatic that they modelled animals/birds by using different techniques: like painting (the case of water bird ornament, which appears to be a detail of the so-called “water-scheme motif” decoration), incised, engraved, relief (cases of snake design) and the so-called “combed” ornamentation.

It seems an essential matter that faunistic design is more characteristic of the toreutic assemblages than the pottery of the Trialeti Culture, which might be explained by the heyday of the high artistic craft. At the same time, it should be noted that clay or stone figurines, which were so actual for the Early Bronze Age Kura-Araxes culture, absolutely disappeared during the Middle Bronze period.

From the point of view of zoomorphic decorations, special attention should be given to the clay production of the final stage of Bronze era, i.e. Late Bronze-Early Iron Age. Zoomorphic ornamentation appears rather more actual at the time of its final phase, rather than during the early phase of Late Bronze Age. Different types of animals (ram, bird, snake, undefined horned animal, lion, Caucasian goat) were designed on clay pottery of that period. The considered ornamental images were represented by sculptural details, which were incised, engraved or attached to the lug or shoulder of the vessel.

Summarizing numerous currently known clay assemblages of the long-lasting Bronze era, from the point of continuation of zoomorphic decorations, it might be concluded that the mentioned design was a characteristic feature for all the stages of this period, except the relatively short time-interval of so-called Early Kur-ganculture pottery. At the same time, it seems essential that for each stage of Bronze era, i.e. Early-, Middle- and Late Bronze-early Iron Age, more or less distinct technical methods of modelling were symptomatic, as well the representation of the faunistic world.

It would be preferable if scholars investigated the issue discussed above from the point of view of evaluation of materials from different regions of the Caucasus and their comparative study. The overall study of this issue requires further detailed research of faunistic ornamental design represented on clay patterns from other regions of the Caucasus as well. Only such wider consideration of clayware from the point of its distribution will give a chance to judge with more certainty about the continuity of zoomorphic ornamental tradition.

Irine Demetradze

**PHRASEOLOGICAL UNITS WITH SOMATIC COMPONENTS:
THREATS AND BENEFITS
(On the Material of English and Georgian Languages)**

The paper aims to study the phraseological units with somatic components in English and Georgian languages. With reference to both languages, such units have been analyzed by numerous scholars from the linguistic viewpoint. The novelty of the given paper is that it approaches such units with regard to their psychological impact, which, in the long run, either affects or benefits the human health system.

It is well known that phraseological units with somatic components are untranslatable expressions containing the names of various parts of the human body as well as the elements of the respiratory, neural and gastro-intestinal systems. Such phraseological units are abundantly found in every language, including the two languages under analysis. M. Iunescu notes that *“anatomical lexemes are of significant importance in any culture, because they are used to describe associated semantic and metaphoric relationships”* (Iunescu 2005: 40). According to Dingenmanse, the reason for such abundance of phraseological units with somatic components is that *“everyone has a body, and it is easy to refer to its parts, so the body is a very suitable source domain for expressing a variety of things”* (Dingenmanse 2006:59).

However, the usage of such phrases is not always safe. According to famous neuroscientists, *“a single negative word can increase the activity in our amygdala (the fear center of the brain). This releases dozens of stress-producing hormones and neurotransmitters, which in turn interrupts our brains’ functioning”* (Newberg & Waldman 2012:14).

Therefore, based on the works of neuroscientists and psycholinguists, the paper outlines the positive and negative impacts of phraseological units with somatic components on human health.

In the article *“The Power of Words: How Words Impact Your Life”*, a well-known author Katherine Hurst reminds us of a famous verse from the Bible:

In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God.¹

Further, K. Hurst notes that “Words consist of vibration and sound. It is these vibrations that create the very reality that surrounds us. Words are the creator; the creator of our universe, our lives, our reality. Without words, a thought can never become a reality. This is something that we have been taught throughout history, as far back as the Bible, which writes of ‘God’ – whatever that word may mean to you – saying ‘let there be light’ and as a result creating light. So what can we learn from this? ... Surely, we should only pick the very best words in order to create our very best reality. Our thoughts also impact what we manifest in our lives. But it can be argued that the real power lies in our words. It is our words that provide a bold affirmation of our innermost thoughts. They are a confirmation to the world of how we see others, our lives and ourselves. It is this powerful affirmation that our words provide which enables our thoughts to manifest into a reality. So why do we choose to misuse our most powerful asset?” (Hurst 2016: 5)

According to a famous Jewish author Yehuda Berg, *“Words have energy and power with the ability to help, to heal, to hinder, to hurt, to harm, to humiliate, and to humble.”*²

---

¹ John 1. King James Version

² Retrieved from https://www.azquotes.com/author/18623-Yehuda_Berg

The “magic” power of words and phrases has been proved by numerous scientific experiments. Suffice to mention the experiment carried out by a Japanese scientist and water researcher Dr. Masaru Emoto, who has revealed that thoughts and vibrations affect the molecular structure of water. After studying water for many years through high speed photography of water crystals and by the use of MRA, a vibration measuring device to record emotional vibrations in humans, Dr Emoto observed that water reacts to the sound vibrations. The water crystals formed beautiful geometric shapes when words of love and gratitude were spoken near the water. But when evil words were uttered near another sample of water taken from the same source, the crystals smashed, they turned into destructed shapes. The research of Dr. Emoto showed that water has memory and affects things, for instance plants, trees and, above all, humans. It can have a strong impact on human consciousness, since 70% of human body consists of water. So, the words we hear have impressions on our heart and mind, because the water inside reacts accordingly. Dr. Emoto’s research provides enough evidence that the person complaining of someone’s bad attitude is hurt and is reacting for a reason. It is important to know how we can make someone’s day or ruin it with mere use of words, at times without even realizing how harsh or productive they were.¹

According to an outstanding psychologist V. Sinelnikov, the subconscious perceives information literally. Therefore, we have to be very careful when selecting a word or a phraseological unit, or else, the meaning will be perceived directly by the human subconscious system, and this, in its turn, will lead to certain diseases (Sinelnikov 2018:7).

All the above-mentioned, naturally, also refers to phraseological units. It should be underlined that the phraseological units based on somatic components are the most vivid illustration of the above-mentioned scientific studies. According to the research carried out by numerous neuroscientists and psychologists, some of these units are harmful to our health (the ones with negative semantic content), whereas others (the ones with positive semantic content) are safe, and, what is more, have a certain healing power. Below I will discuss both types of phraseological units and their impact on human health. All the English empirical material is taken from numerous printed and electronic dictionaries of idioms. As for the Georgian material, it is taken from printed and online dictionaries as well as live colloquial speech.

Let us start with the phraseological units based on the word “**head**”. According to Liz Burbo, the head symbolizes human individuality. If a person suffers from headaches, he/she criticizes and blames himself/herself too severely. Such a person frequently utters head-related idioms of negative semantic content (Burbo 2016:49).

In English, the “threatening” idioms related to the word “head” are as follows:

A kick in the head – a thoroughly devastating or disappointing setback or failure;

Be banging (one’s) head against a brick wall – to be attempting, continuously and fruitlessly, to accomplish some task or achieve some goal that seems ultimately hopeless;

Be shouting (one’s) head off – to be yelling a lot or excessively;

Bother (one’s) head about (something) – to worry or concern oneself with something;

Do (one’s) head in – to cause one to feel bewildered;

Have a (sudden) rush of blood to the head – to have a sudden feeling of excitement or anger that causes one to act in unexpected ways;

---

¹Retrieved from <https://dailytimes.com.pk/291794/the-science-behind-power-of-words/>

To have a hard head – to be inflexible or stubborn; to be overly willful or obstinate, also to be a slow learner.

As for Georgian, the negative head-related idioms are:

„თავი ნუ ამატკივე“ /tavi nu amatkive/ (lit: don't make my head ache), said to someone who talks too much, is too noisy or gets on our nerves;

„აუტკივარი თავი ავიტკივე“ /autkivari tavi avitkive/ (lit: my head did not ache, but I made it ache), usually uttered when someone starts doing some hard job, while he/she could have avoided doing it;

დამარტყა თავში /damartq'a tavshi/ – it occurred to me suddenly, (lit: it hit my head);

გაგიხეთქავ მაგ თავს /gagixetqav mag tavs/ (lit: I will smash your head), menacing expression, sometimes uttered jokingly;

თავზარი დამეცა /tavzari dametsa/ – I was shocked (lit: a bell fell on my head);

თავი მომეჭრა /tavi mometchra/ – I was disgraced (lit: my head was cut off);

თავსატეხი გამიჩნდა /tavsatexi gamichnda/ – I was puzzled (lit: my head was broken).

Thus, as we see, in both languages under analysis, head-related phraseological units are mostly of negative semantics. They can be harmful to human health, because, according to numerous psychologists, our subconscious perceives the meanings of these phraseological units literally. Hence, frequent uttering of such idioms leads to headaches and high blood pressure.

As for the phraseological units related to **eyes**, they are abundant in both English and Georgian languages. According to Sinelnikov, idioms of negative content related to eyes and eyesight express the unwillingness to see things clearly and are related to negative emotions like hatred, aggression and irritation (Sinelnikov 2018: 110).

The English idioms on eyes are:

Bawl (one's) eyes out – to sob or weep loudly, uncontrollably, and for a long period of time.

It should be mentioned that sobbing itself is caused by negative emotions; hence, it has a negative impact on human health. This impact is aggravated by the very expression which, in its turn, also affects the eyesight.

Other phraseological units related to eyes are:

Close (one's) eyes to (something) – to willfully ignore or overlook something;

Give (someone or something) a black eye – to make someone or something look bad; to damage someone's reputation;

Hard on the eyes – unattractive; ugly;

Here is mud in your eye – a convivial toast. The phrase is meant to be ironic. However, when taken literally by the sub-conscious of the hearer, this toast may lead to blurred eyesight.

The Georgian expressions related to eyesight are:

თვალით არ დამენახო /tvalit ar damenaxo/ (don't come into my eyesight), usually uttered by someone who is angry;

მაგის დანახვაც არ მინდა /I don't want to see him/her/, referring to persons we do not want to see because we are angry with them.

According to neuroscientists, frequent usage of such expressions can lead to glaucoma, cataract, conjunctivitis and other ophthalmological diseases.

In both languages under analysis, there are numerous phraseological units related to **ear**. According to Sinelnikov, ear-related diseases are characteristic of people who refuse to accept different opinions and understand other people's viewpoints (Sinelnikov 2018: 109).

The English threatening idioms related to ear are:

A flea in (one's) ear – a sharp, strident, or disconcerting reproof;

Fall on deaf ears – to be ignored.

The Georgian phraseological units expressing the above-mentioned are:

გაგონებაც არ მინდა /gagonebats ar minda/ (I don't want to hear it);

ყური არ დაუგდო /yuri ar daugdo/ (refused to listen);

ჩემი რჩევა ყურად არ იღო /chemi rcheva q'urad ar ig'o/ (refused to take my advice);

ყურები აენვა/ყ'urebi aetsva/ (lit: his ears are burning) –said when someone has a feeling that people are gossiping about him/her. The same expression is found in English: "ears are burning".

As the heart is the most significant human organ, the greatest number of phraseological units in both English and Georgian are based on the word **"Heart"**. Psychologists consider that the heart is a symbol of life, love, joy and harmony. If a person frequently utters negative idioms related to heart, he/she suffers from the lack of love, unresolved emotional problems and excessive empathy to the problems of other people. *"Heart is the centre of total personality, especially with reference to intuition, feelings, emotions, moods, moral features or shortcomings and even memory. In addition, the heart is seen as a container, or in general, an 'easily broken' object"* (Oltean et al2014:13).

All the above-mentioned is clearly illustrated by phraseological units with the somatic component of heart. In the English language, the threatening ones are:

(One's) heart bleeds for (someone) – one feels sorrow or sadness for someone who is experiencing hardships;

A faint heart – timidity or lack of willpower preventing you from achieving your objective;

Be sick at heart –to be filled with a deeply unpleasant emotion, such as grief, remorse, dejection, etc;

Break (one's) heart – to cause or feel sadness, especially at the end of a romantic relationship.

The Georgian language also abounds in negative phraseological units related to heart. For instance:

გულზე გასკდომა /gulze gaskdoma/ (lit: burst at one's heart), meaning feeling unhappy for the reason of envy or anger;

გულის გახეთქვა /gulis gaxetqva/ (lit: smash one's heart), referring to shock or fear;

გულზე ეკლად მანვეს /gulze eklad matsevs/ (lit: it is like a thorn in my heart), referring to an unresolved problem. The same meaning can be expressed by another idiom: gulze lodad mawevs /gulze lodad matsevs/ (lit: there is a large stone pressing my heart);

გულზე შემომეყარა /gulze shemomeq'ara/ (lit: my heart has been hit), meaning sudden shock;

გულზე ცეცხლი მეკიდება /gulze tsetsxli mekideba/ (lit: my heart is on fire/), referring to stress, anger;

გული მეთანაღრება /guli metanag'reba/, referring to dissatisfaction;

გული შემტკივა /guli shemtikiva/ (lit: my heart is in pain), means excessive sympathy or pity for someone;

გული ყელში მომეზღინა /guli q'elshi momebjina/ (lit: my heart is pressing against my throat), referring to a strong feeling of being offended.

Another important part of the body is the **throat**. It is related to self-expression as well as acceptance of people, events, things, etc. In both languages, throat-related phraseological units are of negative connotation. The English idioms based on the word "throat" are as follows:

Cut-throat – meaning ruthless, merciless;

Jump down someone's throat – to be very angry with someone;

Have a lump in the throat – feel like crying;

The corresponding Georgian idioms are:

ყელში ბურთი გამეჩხირა /q'elshi burti gamechxira/ (lit: there is a ball stuck in my throat), correlate of the English "lump in the throat";

ყელში ამომივიდა /q'elshi amomivida/ (lit: it is up to my throat), meaning "I am sick and tired of this";

ყელი გამომჭრა /q'eli gamomtchra/ (lit: my throat has been cut off) – I am disgraced.

Finally, mention should be made of human limbs. In English, numerous negative idioms are related to *foot* and the ability to stand or walk. For instance:

Can't stand – used to say that you do not like someone or something at all, or that you think that something is extremely unpleasant;

The wrong foot – a bad start;

“*Get/got off on the wrong foot*” or “*Start (off) on the wrong foot,*” applied to situations in which something goes or has gone awry at the very beginning;

Be on the back foot – be in a position of disadvantage;

Bind someone hand and foot – to cause one to feel trapped in a daunting situation;

One foot in the grave – on the verge of death.

The exact Georgian equivalent of the latter idiom is: ცალი ფეხი სამარეში უდგას /tsali fexi samareshi udgas/.

In Georgian, idioms with negative connotation are related to the word – ფეხი – referring to both *leg* and *foot*. Thus, the threatening phraseological units are:

ფეხები უკან მრჩება /fexebi ukan mrcheba/ (lit: my legs fall behind), uttered when we go somewhere unwillingly, just because of obligation;

ნეტა ფეხი მომტეხოდა და იქ არ მივსულიყავი /neta fexi momtexoda da iq ar movsuliq'avi/ (lit: I wish I had broken my leg and not gone there), used when we regret having visited some place or person;

ფეხს ითრევს /fexs itrevs/ (lit: drags one's leg), meaning that someone is unwilling to go somewhere or start some activity;

ფეხი წაიტეხა /fexi tsaitexa/ (lit: broke his/her leg), meaning a failure;

ფეხი ამოიკვეთა /fexi amoikveta/ (lit: cut one's leg out), meaning that someone stopped visiting a certain place.

As for the word “**hand**”, the English idioms with negative connotation are as follows:

(One's) hands are tied – one is being prevented from acting;

From my cold, dead hands – indicates that someone is unwilling to give something up;

The Georgian hand-related idioms are:

გამიხმეს ხელი /gamoxmes xeli/ (lit: may my hand wither), uttered when someone regrets having done something;

ხელი არა მაქვს /xeli ara maqvs/ (lit: I have no hand), meaning “I have no right to do something”;

ხელის მოთავება /xelis motaveba/ (lit: to end one's hand/, meaning to put an end to something;

ხელის შეშლა /xelis sheshla/ – to prevent, hamper.

Thus, as we have seen from the above-mentioned examples, the major parts of the body are vastly reflected in phraseological units of both languages under analysis. However, we should be very careful when uttering the idioms with negative meaning. A famous doctor Habib Sadeghi gives useful advice in this regard: *“Become aware of the negativity we generate both externally in what we say about ourselves, as well as internally through our “self-talk” inside out heads...choosing to exit a verbally negative situation is one of the healthiest and most healing things we can do”¹.*

Luckily, in every language there are numerous phraseological units with positive somatic meaning. English and Georgian are not exceptions in this regard. Therefore, in our everyday speech we should try to use these units more frequently and altogether replace the above-given idioms of negative content with such positive ones. Below I will give some of the examples of phraseological units that make use of the body parts causing a positive impact on our subconscious, hence, having a healing effect on our health.

Head and shoulders above – being superior;

Head start – advantage;

Cool head – the ability to remain calm and rational in stressful situations;

Don't worry your pretty little head about it – don't stress yourself about a particular situation;

Have one's head above water – avoid being consumed by an unpleasant situation;

The positive Georgian expressions related to head are:

თავი მხრებზე მარია /tavi mxrebze mabia/ (lit: my head is on my shoulders) – I am clever;

თავი ქუდში მაქვს /tavi qudshi maqvs/ (lit: my head is in the cap) – I am in a favourable situation.

In the English language, there are the following positive phraseological units related to *eye*:

Gleam (stars) in one's eye – happiness, amusement;

Eagle's eye – good eyesight;

Easy on the eye – attractive or aesthetically pleasing;

Feast one's eyes on someone or something – to gaze with joy or pleasure.

There are some positive Georgian examples too:

---

¹Retrieved from: <https://beingclarity.com/the-power-of-words-and-our-health/>

თვალს წყალი დავალევინე /tvals tsq'ali davalevine/ (lit: I allowed my eyes to drink some water)– I enjoyed looking at the scenery;

თვალს უხარია /tvals uxaria/ (lit.the eye is joyful) – said about something that is pleasant to look at;

თვალის სინათლე /tvalis sinatle/ (lit. the light of the eye) – equivalent of the English “Apple of the eye”;

As for the ear, there are only a few idioms with positive content:

Be music to one's ears – be pleasant to hear;

Be easy on the ear – to have a pleasant sound.

ყურთასმენის დატკობა (lit: to sweeten the ear) – to listen to something pleasant, usually music.

The positive expressions referring to heart are more abundantly found in both languages:

The heart is in the right place – one means well or is good at heart;

Do one's heart good – to please someone;

To have a light heart – to be carefree and glad;

The Georgian positive expressions referring to heart are:

გული საგულეს აქვს /guli sagules aqvs/ (lit: the heart is in the right place) – one is calm and carefree;

გულს უხარია /guls uxaria/ (lit: the heart is glad) – someone is glad, happy;

გული მომეცა /guli mometsa/ (lit: the heart has been given to me) – I felt courageous.

Interestingly enough, positive phraseological units related to *throat* have not been found in any of the languages under analysis.

As for *foot* and *hand*, below I will bring some idioms of positive semantics:

To put one's best foot forward – present an ideal version of oneself;

Get off on the right foot – to have a lucky start.

ფეხზე წამოდგომა /fexze tsamodgoma/ (lit: to rise on one's foot/ – to become strong physically or materially;

ფეხის გადგმა /fexis gadgma/ (lit: to make roots with feet/ – to become widespread;

ფეხის მოკიდება /fexis mokideba/ (lit: to touch the ground with a foot) – establish a foothold.

Safe pair of hands – a trustworthy and competent person;

Steady hand on the tiller – full control over a situation;

Have clean hands – to be innocent.

ხელს მადლევს /xels madzlevs/ (lit: it gives me a hand) – it is profitable and favourable for me;

ხელის გამართვა /xelis gamartva/ (lit: straighten someone's hand) – to assist financially;

ხელის დამშვენება /xelis damshveneba/ (lit: to make one's hands pretty) – to visit someone bringing a present.

Thus, as we have seen, phraseological units with somatic components are abundantly found in both English and Georgian languages. Naturally, the above-given examples comprise only a small portion of such vocabulary units. There are numerous other idioms related to the above-mentioned parts of the body as well as other human organs. Such expressions are uttered on a daily basis by the speakers of both languages under analysis. However, based on the ample research carried out by cognitive neuroscientists and psychologists, we can conclude that in our everyday speech we should try to avoid using phraseological units with negative meaning and try to replace them with positive ones.

Bibliography:

- Burbo, L. Listen to Your Body. *Helios*. Moscow, 2002 (in Russian).
- Dingenmanse, M. The Body in Yoruba. A Linguistic Study. MA Thesis. Leiden University, 2006.
- Hurst, K. The Secret Law of Attraction. Master the Power of Intention. London. *Greater Minds Ltd.*, 2016.
- Iunescu, M. R. "The Human Body as Reflected in English Somatic Verbal Idioms". In *Language and Literature. European Landmarks of Identity, Selected Papers of the 12th International Conference of the Faculty of Letters. University of Pitești, Romania, 2005*, pp. 39-46.
- Newberg, A., Waldman, M.R. Words Can Change Your Brain: 12 Conversation Strategies to Build Trust, Resolve Conflict, and Increase Intimacy. Penguin Publishing Group, 2012.
- Oltean S., Takacs I. Idioms of Body Parts in English. A Cognitive Perspective. Cluj-Napoca, 2014.
- Oniani, A. Georgian Idioms. "Nakaduli". Tbilisi, 1966 (in Georgian).
- Oxford Dictionary of English Idioms. Oxford University Press, 2009.
- Sinelnikov, V. Love Your Disease. Tsentrpoligraph. Moscow, 2018 (in Russian).

თამარ ნამგლასძე

იდენტობის ფორმირების მეთოდები

(ლ. ლაგინის „მოხუცი ხოტაბიჩის“ მიხედვით)

შესავალი

იდენტობის პოლიტიკა, მასთან დაკავშირებული მანიპულაციები და იდენტობის ფორმირებაზე მიმართული ზეგავლენის მეთოდები, ზოგადად, მნიშვნელოვანი საკვლევო საკითხია. ის განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს, როდესაც იდენტობის ჩამოყალიბება გარკვეული იდეოლოგიების ფარგლებში მიმდინარეობს. ამ მხრივ საყურადღებოა ბავშვების მიმართ საბჭოთა კავშირის მიერ გატარებული იდენტობის პოლიტიკა, რომლის უმთავრეს მიზანს ახალი საბჭოთა ადამიანის – „ჰომოსოვიეტიკუსის“ ფორმირება წარმოადგენდა. ამ ასაკობრივი ჯგუფის შემთხვევაში კი საკმაოდ მარტივია ზეგავლენის მოხდენა, მით უმეტეს, თუკი ბავშვისთვის განსაკუთრებით საინტერესო ან მგრძნობიარე საკითხებია აქცენტირებული. ბავშვებისთვისა და მოზარდებისთვის განკუთვნილ მხატვრულ ლიტერატურაში ამ კუთხით ბევრი საინტერესო მაგალითია. ოცემულ სტატიაში განხილულია ლ. ლაგინის „მოხუცი ხოტაბიჩის“ ორი რედაქცია, სწორედ ზეგავლენის მეთოდების გამოკვეთის მიზნით; ასევე ხაზგასმულია განსხვავებები ორიგინალ და რედაქტირებულ ტექსტებს შორის. კვლევის თეორიულ ჩარჩოს წარმოადგენს სტრუქტურალიზმი, ხოლო მეთოდს – ნარატივის ანალიზი. კვლევის აქტუალურობას განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ მომავალი თაობის იდენტობის ფორმირება ყოველი საზოგადოებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხი და საზრუნავია.

ლ. ლაგინის ნაწარმოები „მოხუცი ხოტაბიჩი“ ერთი ჩვეულებრივი საბჭოთა ბიჭის, ვოლკა კოსტილკოვის ამბავს მოგვითხრობს, რომელიც შემთხვევით ჯინს – ხოტაბიჩს იპოვის, რის შემდეგაც მათი საოცარი თავგადასავლები იწყება. არსებობს ნაწარმოების სამი რედაქცია: 1938 (ორიგინალი, ცალკე წიგნად დაიბეჭდა 1940 წელს), 1953 (პირველი რედაქცია) და 1955 წლების (რედაქტირებული და გავრცობილი ვერსია). მოცემული სტატია 1938 და 1955 წლის რედაქციებს შეეხება¹ ზეგავლენის მეთოდებთან დაკავშირებით რედაქტირებული ვარიანტი ყველაზე მეტ ინფორმაციას გვანდის. სახეზეა როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი, შეფარული მეთოდები, უფრო ხშირად კი, ემოციური ფონის შექმნა/გამძაფრება სიტუაციის ან მოვლენის გაზვიადებასთან ერთად და უარყოფითი თვისების/სიტუაციის საფუძვლად წარსულის წარმოჩენა. რაპირდაპირ, შეფარულ მეთოდებად შეიძლება მივიჩნიოთ: 1) გარკვეული მყარი უარყოფითი ან დადებითი ასოციაციების შექმნა; 2) კონკრეტული გზავნილების შემცველი ფრაზების „გაბნევა“ თხრობაში. აღსანიშნავია, რომ ზეგავლენის ეს ხერხები არა მხოლოდ ცალ-ცალკე, არამედ ერთად, კომბინაციაშიც საკმაოდ ხშირად გამოიყენება.

ზეგავლენის მეთოდები

ემოციური ფონი

პირველი, ყველაზე თვალსაჩინო მეთოდი გარკვეულ სიტუაციასთან ან კონტექსტთან დაკავშირებით ემოციური ფონის შექმნა/გამძაფრებაა. ბუნებრივია, ბავშვის იდენტობის ჩამოყალიბების პროცესზე ზემოქმედებისას ემოციურ ფონს დამატებითი მნიშვნელობა ენიჭება – ცალსახად

¹ კვლევისას გამოყენებული 1938 წლის რედაქტირებული ტექსტი არის 2014 წლის გამოცემა, ხოლო 1955 წლის რედაქცია – 1958 წლის გამოცემა.

და მკაფიოდ კარგის და ცუდის გაყოფა, თითოეულის შესაბამისი ემოციური მახასიათებლით უზრუნველყოფა ხელს უწყობს მათ შორის გარკვეული ურთიერთკავშირის დამყარებას. აგალი-თად, როდესაც ჯინი – ხოტაბიჩი ვოლკას გაამდიდრებს და აღმოაჩენს, რომ სიმდიდრე ბიჭისთვის მიუღებელია (იდეოლოგიური საფუძვლით), სთავაზობს ფული სხვაგვარად გამოიყენოს და მევახშე გახდეს. 1938 წლის ორიგინალში ვკითხუ-ლობთ შემდეგ ფრაზას: – „მევახშე გავხდე! – აღშფოთებით წამოიძახა ვოლკამ. – პიონერი – და უცებ მევახშე! თუ იცი შენ, რომ ჩვენს ქვეყანაში უკვე დიდი ხანია აღარ არიან მევახშეები?!“ (Лагин 1938:94). ამის ნაცვლად, რედაქტირებულ გამოცე-მაში ვკითხულობთ: „საბჭოთა ადამიანი – და უცებ მევახშე! და ვინ წავიდოდა მასთან, გინდაც უეცრად გაჩენილიყო ასეთი სისხლისმწოველი? თუკი ჩვენს ადამი-ანს ფული სჭირდება, მას შეუძლია მიმართოს ურთიერთდახმარების სალაროს ან ამხანაგს ესესხოს. მევახშე კი – სისხლისმწოველი, პარაზიტი, საძაგელი ექს-პლუატატორია, აი ვინ არის! ექსპლუატატორები კი ჩვენს ქვეყანაში არ არიან და არც არასდროს იქნებიან. ბასტა! დალიეს ჩვენი სისხლი კაპიტალიზ-მისას!“ (Лагин 1955:134).

როგორც მოყვანილი ციტატებიდან ჩანს, 1955 წლის ვარიანტში მასშტაბები გაზრდილია, საქ-მე ეხება, ზოგადად, საბჭოთა ადამიანის სახეს და არამხოლოდ პიონერს, ანუ აზროვნება (და შე-საბამისად – ზეგავლენა) ხდება უფრო დიდი ერთეულებით, რასაც მოჰყვება ემოციურად საკმა-ოდ დატვირთული პასაჟი „საძაგელ მევახშეებზე“. ზემოთ განხილულ ციტატაში ამ მხრივ რამდე-ნიმე მნიშვნელოვანი აქცენტია დასმული: 1) რა საშინელებაა მევახშე და, ზოგადად, მევახშეობა; 2) საბ-ჭოთა მოქალაქე არათუ თვითონ არ იქნება მევახშე, მასთან შეხებაც არ შეიძლება ჰქონ-დეს; 3) საბჭოთა მოქალაქეები თვითონვე ეხმარებიან ერთმანეთს გასაჭირის დროს; 4) კაპიტალი-ზმის დროს არსებობდნენ მევახშეები (კიდევ ერთხელ კაპიტა-ლიზმის სიავის ხაზგასმა); 5) მევახ-შეებს უკვე ერთხელ (კაპიტალიზმის დროს) გაუწამებიათ ხალხი (სამაგიეროდ, საბჭოთა კავშირმა მოაშორა ხალხს ეს მწამებ-ლები).

კიდევ ერთი მაგალითი, რომელიც ემოციური ფონის, როგორც ზეგავლენის მეთოდის, მნიშვ-ნელობას ასახავს, ნაწარმოების მთავარი გმირების – ხოტაბიჩის, ვოლკასა და მისი მეგობრის (მე-გობრების – ნაწარმოების ორიგინალ ტექსტში) იტალიაში მოგზაურობას აღწერს. ნაწარმოების ავტორისეულ ტექსტში ბიჭები თვითმფრინავით გამოიცილობენ, რომ იტალიაში არიან. „უპირვე-ლეს ყოვლისა, ყურადღება! [...] ჯერ კიდევ უცნობია, სად მოვხვდით“ (Лагин 1938:187) – ამბობს ვოლკა, სანამ ის და მისი მეგობრები – ჟენია და სერიოჟა თავიანთ ადგილსამყოფელს გაარკვევენ. იგივე სიტუაცია რედაქტირებულ გამოცემაში შემდეგნაირადაა გადმოცემული: „უპირველეს ყოვლისა, სიფრთხილე! და არ ილაყბოთ! [...] ჯერ კიდევ უცნობია, სად მოვხვდით. თვითმფრინა-ვის მიხედვით განვსაზღვრავთ! – თქვა ჟენიამ“ (Лагин 1955:238). ამ წინადადებაში საყურადღებო განსხვავებაა – „უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება“ და „უპირველეს ყოვლისა, სიფრთხილე“. თუკი დავაკვირდებით, მეორე შემთხვევაში გამძაფრებულია საშიშროების შეგრძნება (მონოდება სიფრთხილისაკენ), რაც კიდევ ერთხელ შეახსენებს მკითხველს, რომ საბჭოთა მოქალაქე ყოველ-თვის ფხიზლად უნდა იყოს და მტრის თავდასხმას ელოდოს, მით უმეტეს, რომ სიფრთხილისკენ მონოდებას ემატება ფრაზა „არ ილაყბოთ“, რაც თავისთავად ცნობილ ლოზუნგთან და მტერთან ასოციაციაა. იქვე ჩანართია, რომ ჟენია ავიაციის ყველაზე კარგი მცოდნე იყო მთელ სკოლაში, ერთი შეხედვით არკვევდა, თუ რომელ ქვეყანას ეკუთვნოდა თვითმფრინავი და დაახლოებით 40 ამოსაცნობი ნიშანი იცოდა. ამ ჩანართის შემდეგ კი წერია, რომ თვითმფრინავი ამერიკულია, რადგან თეთრი ვარსკვლავი აქვს. ბიჭები დაასკვნიან, რომ, თუკი ამერიკული თვითმფრინავი ასე თავისუფლად დაფრინავს, ან საბერძნეთია ან იტალია. ანუ, რედაქტირებულ ვარიანტში, გარდა იმისა, რომ გამძაფრებულია სიტუაცია და საფრთხის შემცველი გარემოს შეგრძნებაა შექმნილი, იმავდროულად კიდევ ერთხელ არის ხაზგასმული ამერიკის ნეგატიური სახე. ასევე, განსხვავე-ბით ორიგინალისგან, რომელშიც აღწერილი ზღვის სანაპირო სავსეა ხალხით, რედაქტირებულ გამოცემაში მხოლოდ რამდენიმე ამერიკელი ოფიცერი და სამხედროა. ანუ იქმნება შთაბეჭდი-ლება, თითქოს იტალია ამერიკის მიერაა „დაპყრობილი“. ამ მონაკვეთში ზეგავლენის მეთოდების

კომბინაცია – ერთდროულად გამოყენებულია ემოციური ფონი და მყარი ასოციაციის შექმნა (ამ შემთხვევაში ნეგატიური ამერიკასთან მიმართებით). ეს შეგრძნება სიუჟეტის მიხედვით უფრო და უფრო მძაფრდება. მაგალითად, ორიგინალში ბიჭები ადგილობრივთან საუბრის შემდეგ იგებენ, რომ მთელი ეს ხალხი უმუშევარია. საუბარიც მეტ-ნაკლებად ნეიტრალურად მთავრდება: – „ნადი, ნადი, აქედან დამეკარგე. ჩვენთან გენუაში ბიჭებს არ უყვართ, როდესაც მათ სულელური შეკითხვებით გადაეკიდებიან“ (Лагин 1938:189); რედაქტირებულში კი წერია: „განა თქვენთან, ნეაპოლში მუშები არ არიან გაფიცულნი მთავრობისა და ამერიკელი ვირთხების წინააღმდეგ?“ (Лагин 1955:241), ხოლო შემდეგ: „იცი რა, ნადი აქედან, სანამ სალ-სალამათი ხარ. [...] მოიცა, მოიცა! იქნებ, შენ მოგწონს ჩვენი მთავრობა და მათი ამერიკელი ბატონები? [...] – რას ამბობ! – აღშფოთდა ვოლკა – როგორ არ გრცხვენია, ასე რომ ამცირებ უცნობ ბიჭებს! მე ისინი უბრალოდ მძულს!“ (Лагин 1955:241). საბოლოოდ, ბიჭები ცემას მხოლოდ ხოტაბიჩის ჯადოქრობის საშუალებით გადაურჩებიან. ამ ყველაფრის შემდეგ, როცა მოხუცი ჯინი იტალიელის გაქრობას შესთავაზებს, უმნიშვნელოვანესია ვოლკას დამოკიდებულება: „აბა გაბედე! [...] ეს სრულიად შესანიშნავი ბიჭია! მის ადგილას მეც ზუსტად ასე მოვიქცეოდი“ (Лагин 1955:242).

წანარმოების რედაქტირებულ ვარიანტში, გარდა იმისა, რომ გაცილებით მეტი დაძაბულობაა შემოტანილი, გამოკვეთილია პატრიოტულ-იდეოლოგიური სულისკვეთება და მკაფიოდ ჩამოყალიბებულია მთავარი „მეტერი“. გასათვალისწინებელია, რომ ამ ყველაფრის მთავარი მოქმედი გმირები ბიჭები, პიონერები არიან, რაც პირდაპირი ნიმუშია მკითხველთათვის, თუ როგორ უნდა იფიქრონ, მოიქცენ, აღიქვან და შეაფასონ მსგავსი მოვლენები.

წარსული – უარყოფითის საფუძველი

კიდევ ერთი, ძალიან მოხერხებული მეთოდია უარყოფითი თვისება ან სიტუაცია აღწეროს, ოღონდ მიზეზად დიდი ხნის (თუნდაც ზღაპრული) წარსული სახელდება. ამ მხრივ ძირითადად მოხუცი ხოტაბიჩი უშვებს „შეცდომებს“, ანუ გამოყენებულია შემოვლითი გზა, რომელიც, ერთი მხრივ, საბჭოთა ცხოვრების-თვის მიუღებელ ქცევებსა და ფასეულობებს ასახავს, ხოლო, მეორე მხრივ, პერსონაჟის გასამართლებლად საფუძველს ქმნის.

წანარმოებში რამდენჯერმე მეორდება აზრი, რომ საბჭოთა კავშირში სიღარიბე არ არის. ამ აზრის საჩვენებლად მოხერხებულადაა გამოყენებული ხოტაბიჩის ქცევა. როდესაც მოხუცი ჯინი შეცდომით ერთ-ერთი მოქალაქის წინაშე მუხლებზე დაეშვა, ეს მათხოვრობაში ჩაუთვალეს და მიუთითეს: „სირცხვილია, მოქალაქე, მათხოვრობა ჩვენს დროში [...], თანაც რომ კარგადაა ჩაცმული“ (Лагин 1938:114). ასევე, როდესაც გაციებული ხოტაბიჩი გადანყვეტს მონყალეზა გაილოს და მათხოვრებს ოქროს მონეტები დაურიგოს, ბიჭები მას შენიშნას მისცემენ და მიუთითებენ, რომ საბჭოთა კავშირში დიდი ხანია ღარიბები აღარ არიან და ვისთვის აპირებს ფულის დარიგებას, მის ფულს მხოლოდ თაღლითები დაიტაცებენ. რედაქტირებულ ვარიანტში ერთი წინადადებაა შეცვლილი – „ჩვენთან ღარიბები სად ნახე?“ (Лагин 1955:154), წინადადება თაღლითების შესახებ კი საერთოდ აღარ არის.

რედაქტირებული გამოცემისთვის, ზოგადად, დამახასიათებელია სიტუაციების დეტალური აღწერა და აზრის დანვრილებით გადმოცემა. ხოტაბიჩის საშუალებით კი ოსტატურადაა გამოკვეთილი შემდეგი საკითხები: კლასობრივი დაპირისპირება, იერარქია, მდიდარი/ღარიბი. უნებრინვია, სამი ათასი წლის ჯინისთვის გაუგებარია, როგორ შეიძლება მდიდარ და ძალაუფლების მქონე ადამიანს არ ემსახურებოდნენ და მის წინაშე ქედს არ იხრიდნენ უბრალო ადამიანები. კიდევ ეუბნება ვოლკას: „შენ დაგავინწყდა, რომ ფული გაძღვეს ყველაზე სანდო და მტკიცე ძალაუფლებას ადამიანებზე“ (Лагин 1955:133), რაზეც ვოლკა პასუხობს: „რომელიმე ამერიკაში, მაგრამ არა ჩვენთან“ (Лагин 1955:133), ხოლო შემდეგ მოთმინებით უხსნის: „ადამიანი, რომელსაც მოაქვს მეტი სარგებელი სამშობლოსთვის, ჩვენთან უფრო მეტს გამოიმუშავებს, ვიდრე ის, რომელსაც ნაკლები სარგებელი მოაქვს. რა თქმა უნდა, ყველას უნდა მეტი გამოიმუშაოს, მაგრამ კეთილ-სინდისიერი შრომით“ (Лагин 1955:133-134). ამას მოჰყვება საუბარი თანასწორობასა და საერთო

საკუთრებაზე, რომ საბჭოთა კავშირის ყველა მოქალაქეს თანაბრად ეკუთვნის: ქარხნები, რკინიგზები, სკოლები და ა.შ.

შემდეგი საკითხი, რომელიც მოხუცი ჯინის საშუალებით არის განხილული, სახელგანთქმულობას ეხება. ხოტაბიჩისთვის, ცხადია, შეიხები, პრინციები და მეფეები ყველაზე პატივსაცემი ხალხია. ამ ამბავს ვოლკა საშინლად შეიცხადებს: „როგორი პოლიტიკური უნიგნურობაა [...] ვერაფერს იტყვი, სახელგანთქმული ადამიანები – პრინცი და მეფე“ (Лагин 1955:286), ხოლო რედაქტირებულ ვარიანტში ამას ემატება: – „ეს ხომ სრულიად უვარგისი ხალხია!“ (Лагин 1955:286) (კიდევ ერთხელ აზრის გამძაფრება და ემოციური ფონის შექმნა, რომელიც ხშირად გამოიყენება სხვა მეთოდებთან ერთად კომბინაციაში). ამას 1955 წლის გამოცემაში მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ჩამონათვალი მოჰყვება, თუ ვინ არის სინამდვილეში სახელგანთქმული: ჩუტკიხ, ლუნინი, კოჟედუბი, პაშა ანგელინა. ხოტაბიჩის პასუხად, თუ ვინ არის ჩუტკიხ – სულტანი?, ვოლკა ამბობს: „უფრო მაღლა აიღე ძმაო! ჩუტკიხ – ქვეყანაში მაუღის წარმოების ერთ-ერთი საუკეთესო ოსტატია!“ (Лагин 1955:287). ლუნინი ორთქლმავლის საუკეთესო მემანქანაა, კოჟედუბი – მფრინავი. რაც შეეხება პაშა ანგელინას: „და ვისი ცოლია პაშა ანგელინა, მეფეებზე და შეიხებზე უფრო სახელგანთქმულად რომ თვლი? – ის თვითონაა ცნობილი, და არა ქმრის გამო. ის სახელგანთქმული ტრაქტორისტია“ (Лагин 1955:287).

ამ მეთოდის გამოყენებით მკითხველს დაზუსტებით უნდა გაეგო, თუ რა მოიაზრებოდა „სახელგანთქმულ ადამიანში“, ანუ ვინ იყო საბჭოთა კავშირის ფასეულობების მიხედვით სანიმუშო. ეს საკითხი შეიძლება ჰოფსტედეს „გმირებს“ დაუკავშიროთ, როგორც მოცემული კულტურისთვის ფასეული მახასიათებლების მფლობელებს (ჰოფსტედე 2011:16). ასეთი ადამიანი ბავშვისთვის მისაბაძი უნდა გამხდარიყო. საბჭოთა კავშირის ღირებულებებიდან გამომდინარე, ცნობილი ადამიანი, ბუნებრივია, მოწინავე მშრომელი უნდა ყოფილიყო. წარსულთან შეპირისპირების მეთოდი კი შესაძლებელს ხდის, რაც შეიძლება დეტალურად გადმოიცეს სათქმელი (მოხუცი ხოტაბიჩისთვის გასაგები რომ იყოს). იმავდროულად, ჯინის მიერ დაშვებული შეცდომები და საბჭოთა აზროვნებისთვის მიუღებელი მოსაზრებები უმტკივნეულოდ და სასაცილოდ აღიქმება, რადგან ის ზღაპრული პერსონაჟის მიერაა ჩადენილი.

ასოციაციების დამყარება

ასოციაციების მეთოდი ძალიან ხშირად გვხვდება ტექსტში როგორც დამოუკიდებლად, ისე სხვა მეთოდებთან, მაგალითად, ემოციურ ფონთან ერთად; ასევე აქტიურად გამოიყენება „მტრის ხატის“ შესაქმნელად. მაგალითად, ნაწარმოებში ორ ადგილას გვხვდება ინგლისური ენის ნეგატიურ კონტექსტში მოხსენიება. პირველად, როდესაც, სიუჟეტის მიხედვით, ხოტაბიჩი ძმას ეძებს წყალქვეშ, რა დროსაც შემთხვევით ჭურვს იპოვის, რომელსაც ძმის სამყოფელად მიიჩნევს. თუმცა საკმარისია ვოლკამ წაიკითხოს, თუ რა წერია ჭურვზე და მაშინვე მიხვდება რაც არის, რითაც სიკვდილს გადაურჩებოდა. ამის შემდეგ ჟენია ეკითხება ვოლკას: „ასეთი რა წაიკითხე იმ ნივთზე? [...], “Made in U.S.A” – აი, რა წაიკითხე“ (Лагин 1955:258). როგორც ვხედავთ, ინგლისური ენა უარყოფით სიტუაციასთანაა დაკავშირებული – წყალქვეშა ჭურვთან და, ამასთანავე, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ამერიკას, როგორც მტრის ხატს – Made in U.S.A.

რედაქტირებულ ვარიანტში ასევე აღწერილია ჟენიას ინდოეთში ყოფნა, რომელსაც მთელი თავი ეძღვნება. ინდოეთში ჟენია შეხვდება სპილოების მეხრეს, რომელიც ჯერ მშრალად ეკითხება: „ინგლისელი? პორტუგალიელი? ამერიკელი?“ (Лагин 1955:96)– „რას ამბობთ – პასუხობს ჟენია საშინელ ინგლისურ ენაზე – მე რუსი ვარ... რუსი. დამაჯერებლობისთვის მკერდზე ხელი დაიდო – ჰინდი, რუსი, პხაი, პხაი“ (Лагин 1955:96), რის შემდეგაც მეხრე უდიდესი პატივისცემითა და მოწინებით შეისვამს სპილოზე და წაიყვანს სოფელში, სადაც საბჭოთა მოქალაქის სანახავად მთელი სოფელი გამოვა და საზეიმო შეხვედრასაც მოუწყობენ.

ზემოთ მოყვანილი ორივე მაგალითის შემთხვევაში საყურადღებოა სიტუაციის აღწერისას გამოყენებული სიტყვები, მაგალითად „საშინელ ინგლისურ ენაზე“, რომელიც შეიძლება სრულიად

უნყინრად მივიჩნით, თუკი მხოლოდ იმას მიაწინებებს, რომ ბიჭმა ინგლისური არ იცის. მაგრამ ინგლისისა და ამერიკის მიმართ დამოკიდებულებისა და საერთო კონტექსტის გათვალისწინებით, ინგლისურის ნეგატიური მნიშვნელობის მქონე სიტყვასთან დაკავშირება იმავდროულად ზეგავლენის მეთოდსაც წარმოადგენს, თუმცა ეს მეთოდი მხოლოდ უარყოფითი ასოციაციის შესაქმნელად არ გამოიყენება. მაგალითად, სიუჟეტის მიხედვით, სანამ ხოტაბიჩი ზღვაში ძმას ეძებს, მოშიებულ ბიჭებს მეთევზეები დააპურებენ (მეთევზეები მშრომელი ხალხია, ისინი დახმარებაზე უარს არ გვეტყვიან, ფიქრობენ ბიჭები). ამ კუთხით საყურადღებოა ჭურვის აღმოჩენისას ვოლკას პასუხი ჟენიას კითხვაზე, – იყო თუ არა ეს საგანი ბომბი. ორიგინალში ის უბრალოდ პასუხობს: „ეს ჭურვი იყო! – თქვა ვოლკამ, – ჭურვი, გესმის? ნყალქვეშა ჭურვი“ (Лагин 1938:204), რედაქტირებულ ვარიანტში კი შემდეგი სიტყვებია: „ჭურვი, და არა ბომბი, – შეუსწორა ვოლკამ, – ეს უნდა გესმოდეს! ნყალქვეშა ჭურვი“ (Лагин 1955:258). აქვე გავიხსენოთ ჟენიას დახასიათება იტალიაში თვითმფრინავის ამოცნობისას: – ჟენია ავიაციის ყველაზე კარგი მცოდნე იყო მთელ სკოლაში, იცოდა დაახლოებით 40 ამოსაცნობი ნიშანი და ერთი შეხედვით არკვევდა, თუ რომელი ქვეყნის კუთვნილებას წარმოადგენდა თვითმფრინავი. ნუ, მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირ არ არის ნათქვამი, პიონერს უნდა შეეძლოს ჭურვის ბომბისგან განსხვავება და თვითმფრინავის ამოცნობა. მსგავსი მაგალითებით შესაბამისი ასოციაციები ჩნდება და, კონტექსტიდან გამომდინარე, პიონერის „სწორი“, იდეოლოგიზებული სახე ყალიბდება.

კონკრეტული გზავნილები

კიდევ ერთი არაპირდაპირი მეთოდია ისეთი წინადადებების გამოყენება, რომლებშიც კონკრეტული გზავნილის (დადებითი ან უარყოფითი) მქონე ფრაზაა ჩასმული, თუმცა არც გამომდინარეობს და არც უშუალო კავშირშია მოცემულ წინადადებებთან. მსგავსი გზავნილების შემცველი ფრაზები გაბნეულია ნაწარმოებში, რაც ხელს უწყობს მათ ნელ-ნელა დალექვას მკითხველის გონებაში. ამის მაგალითია ექიმ ალექსანდრ ალექსევიჩისა და გოგას (უარყოფითი პერსონაჟი, ვოლკას კლასელი) შემთხვევა, რომელიც თავდაპირველ ვარიანტში, ბუნებრივია, ვერ იქნებოდა, რადგან სიუჟეტის ეს ხაზი საერთოდ არ არსებობდა და რედაქტირების შემდეგ დაამატეს. ხოტაბიჩი პიონერ გოგას სასჯელის სახით ყეფას დააწყებინებს. თხრობისას ხაზგასმულია ჯინის თავდაჯერებულობა, რომ ვერავინ ვერასდროს მიხვდებოდა, თუ რა დაემართა ბიჭს. მაგრამ ხოტაბიჩის სასჯელის არსს ერთი ჩვეულებრივი საბჭოთა ექიმი ამოიცნობს – ჯერ ბევრს ალაპარაკებს/აყეფებს ჟენიას, კლასელებსა და მასწავლებლებზე ჰკითხავს აზრს (ჟენია, ბუნებრივია, გაუჩერებლად ყეფს), შემდეგ ორ, ჩვენთვის საინტერესო წინა-დადებას დააწერინებს: პირველი, „ჭორიკანები და მამბეზლარები – კაპიტალიზმის ხალებია“ (Лагин 1955:162) და მეორე, „ვარვარა სტეპანოვანა! ვანია პეტროვი და პეტია ივანოვი შეგნებულად მასწავლიან ლანძღვა-გინებას. როგორც შეგნებული საბჭოთა მოსწავლე, გთხოვთ მიიღოთ მათ წინააღმდეგ ზომები“ (Лагин 1955:162-163).

გოგა ვერ შეძლებს სწორად დაწეროს მხოლოდ ის სიტყვები, რომელიც არ არის სიმართლე, ანუ სიტყვები: „მასწავლიან ლანძღვა-გინებას“ და „მიიღოთ მათ წინააღმდეგ ზომები“. რა საჭირო იყო სწორედ ამ შინაარსის წინადადებების დაწერა? მით უმეტეს, რომ იქამდე გოგა ლექსსაც ამბობს და ამ გზითაც მოწმდება მისი დაავადება. სავარაუდოდ, ეს ზემოქმედების მოხდენის სწორედ ის მეთოდია, როდესაც ფრაზის შინაარსი უშუალო კავშირში არ არის არსებულ სიტუაციასთან (თავად სიტუაცია პოლიტიკას მოწყვეტილია), ჩასმულია მხოლოდ კონკრეტული გზავნილის მქონე ფრაზა. მსგავსი გზავნილების შემცველი ფრაზები გაბნეულია ნაწარმოებში, რაც ხელს უწყობს მათ ნელ-ნელა დალექვას მკითხველის გონებაში.

იგივე მეთოდია გამოყენებული ინდოეთთან დამოკიდებულების ჩამოყალიბების შემთხვევაშიც. ინდოეთს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რედაქტირებულ გამოცემაში. პირველად მის შესახებ საუბარი ნაწარმოების დასაწყისში, ვოლკას გეოგრაფიის გამოცდაზეა. ორიგინალში ინდოეთზე ლაპარაკიც არ არის, ბიჭს გამოცდაზე ხვდება საკითხი დედამიწის ფორ-

მისა და მოძრაობის შესახებ. რედაქტირებულ ვარიანტში კი ვოლკა ემზადება, რომ კომისიის წევრებს მოუთხროს ინდოეთის შესახებ: „ინდოეთი და პაკისტანი დასახლებულია კეთილი, უძველესი და მდიდარი კულტურის მქონე სტუმართმოყვარე ხალხით. ამერიკელი და ინგლისელი იმპერიალისტები კი მუდმივად შეგნებულად ცდილობენ ნააჩხუბონ ეს ორი ქვეყანა“ (Лагин 1955:22). ამ ერთ მონაკვეთში ერთდროულად სამი მიმართულებით ხდება ზემოქმედება: პირველი, ინდოეთი და პაკისტანიც პოზიტიური მხრიდან არის წარმოდგენილი (საბჭოთა კავშირის „მეგობრად“ ჩათვლილი „სხვა“ ჯგუფი); მეორე, იმპერიალისტები – ამერიკა და ინგლისი – კიდეც ერთხელ ნახსენები არიან უარყოფით კონტექსტში (მტრის ხატის ფორმირება) და მესამე – დაპირისპირება ინდოეთსა და პაკისტანს შორის ამერიკისა და ინგლისის ბრალია, ისინი მუდმივად ცდილობენ ამ ორი ქვეყნის „ნააჩხუბებას“. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, რომ არა „საშინელი“ იმპერიალისტები, ინდოეთი და პაკისტანი მშვიდობიანად იცხოვრებდნენ. აქ აუცილებელია ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინება – 1938 წელს ინდოეთი ჯერ ისევ ბრიტანეთის იმპერიას ეკუთვნოდა, 1955 წლისთვის კი ინდოეთი უკვე არა მარტო დამოუკიდებელია (1947 წელი), არამედ აქტიურად ურთიერთთანამშრომლობს საბჭოთა კავშირთან. სწორედ 1955 წელს შედგა ჯ. ნერუს ოფიციალური ვიზიტი საბჭოთა კავშირში, შესაბამისად, ნაწარმოებშიც შეიცვალა დამოკიდებულება ინდოეთის მიმართ.

დასკვნა

მოცემული კვლევის მიზანს ზემოქმედების მეთოდების გამოკვეთა წარმოადგენდა. ამ მხრივ რედაქტირებული ვარიანტი ყველაზე მეტ ინფორმაციას გვაწვდის. გამოყენებულია როგორც პირდაპირი, ისე შეფარული მეთოდები. პირდაპირია – ემოციური ფონის შექმნა ან სიტუაციის/მოვლენის გაზვიადება და წარსულის, როგორც უარყოფითის, საფუძვლად წარმოჩენა. შეფარულ მეთოდებად შეიძლება მივიჩნიოთ გარკვეული მყარი უარყოფითი ან დადებითი ასოციაციების შექმნა (ინგლისური ენის მაგალითი – უარყოფითი ასოციაცია; იტალიელი მეთევზეები ბიჭებს დახმარებაზე უარს არ ეტყვიან, რადგან მშრომელი ხალხია. ანუ მშრომელი ხალხი დახმარებაზე უარს არ გეტყვის – დადებითი ასოციაცია). კიდეც ერთი არაპირდაპირი მეთოდია ისეთი ფრაზების გამოყენება, რომელთა შინაარსი უშუალო კავშირში არ არის წინადადებაში არსებულ სიტუაციასთან (მაგალითად, დიაგნოზის დასმისას ფრაზა „ჭორიკანები და მატე ზღარები – კაპიტალიზმის ხალხია“); ჩასმულია მხოლოდ კონკრეტული გზავნილის (დადებითი/უარყოფითი) მქონე ფრაზა. მსგავსი გზავნილების შემცველი ფრაზები გაბნეულია ნაწარმოებში, რაც ხელს უწყობს მათ ნელ-ნელა დაღეჭვას მკითხველის გონებაში.

შეჯამების სახით გვინდა ვთქვათ, რომ, ჩვენი აზრით, კვლევამ შეასრულა დასახული მიზნები: – ასახა საბჭოთა იდეოლოგიის პოლიტიკა საბავშვო მხატვრულ ნაწარმოებთან მიმართებით და კიდეც ერთხელ გამოკვეთა მსგავსი კვლევის მნიშვნელობა, ზოგადად, იდეოლოგიის პოლიტიკის შესწავლის კუთხით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ჰოფსტედე, გ., ჰოფსტედე, ე. კულტურები და ორგანიზაციები. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 2011.
- სმითი, ე. დ. ნაციონალური იდეოლოგია. გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“. თბილისი, 2008.
- Лагин, Л.Старик Хоттабыч. Детгиз – Государственное Издательство Детской Литературы Министерства Просвещения РСФСР. Москва, 1958.
- Лагин, Л. Старик Хоттабыч. Издательский дом «Нигма». 2014.
- Mastny, V. The Soviet Union’s Partnership with India <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/documents/MastnySoviet-IndianPartnership.pdf>
- Green, M., Szechenyi, N. A Global History of Twentieth Century. CSIS, 2017. https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/161222_Green_AGlobalHistory_Web.pdf

TAMAR NAMGLADZE

**METHODS OF CONSTRUCTING IDENTITY
(According to L. Lagin's "Old Man Kottabych")**

Summary

Research of identity politics is an important topic. Meaning of such research increases when identity politics is controlled by specific ideologies – Soviet Ideology in this case. Identity politics of the Soviet Union was aimed at forming and shaping a new type of person – Homo Sovieticus. The most important group for manipulations were children. Literature was one of the effective ways of such influence; therefore, the information given to a child was carefully controlled and defined by ideology. In this paper are compared two editions of the L. Lagin's "Old Man Khottabych" to distinguish the methods of influence. Differences between the original and the edited versions of the text are also underlined. L. Lagin's "Old Man Khottabych" tells us a story of a Soviet boy, Volka Kostilkov and a genie – Khottabych. The story was published in the newspaper in 1938, and then as a book in 1940. It was reviewed and edited for the first time in 1953, and then in 1955 for the second. This time, the story was significantly modified – chapters were added, some of the characters were changed, and the story itself was deeply ideologised. In the research we compare the first (1938) and the third (1955) editions. We use narrative analysis as a method of research and structuralism as a framework. The importance of the study is defined by the essence of identity politics – forming and shaping identity is a crucial part of any society. Thus, studying the methods of influence keeps its significance nowadays.

The research indicates several techniques of influences used to construct Soviet identity. Some are explicit, like: 1) deepening emotional background of the story, 2) using past as a reason of negative situation or a feature of a character. There are also implicit, "hidden" methods: 1) forming positive or negative associations, 2) leaving phrases with certain messages throughout the story. All these methods can be used individually or in combination, quite often explicit and implicit methods are connected, like deepening emotional background and forming positive/negative associations etc., increasing influence of these methods.

Manipulation with sentiments and deepening emotional background is the most effective and repeated method. Obviously, categorizing into "good" and "bad", and giving them certain emotional context plays a major role in shaping minds of children. For example, to show his love and gratitude, the genie turns Volka into a rich man. Volka refuses his gift (ideological reasons). Surprised Khottabych suggests lending money at any rate. In 1938 version of the text Volka protests – Usurer?! Pioneer and usurer?! Do you know that there are no usurers in our country!

But in the edited text (1955) Volka doesn't just protest, he makes a speech about terrible usurers, parasites who had drunk their blood at the times of capitalism. But there are no usurers in the Soviet Union, and even if they were, no Soviet citizen would ask them for a loan, etc. This speech is full of emotional, negative outbursts. It is followed by an explanation of how the real Soviet citizen *should* behave and *will* behave. Generally, the edited version of the book aims to emphasize feelings and is rich in emotional descriptions or characteristics.

The second, regularly used, method is showing past as a reason of negative feature or inappropriate behaviour. The old man Khottabych mostly is the one who makes such "mistakes". However, he has an excuse – he is more than a thousand years old, not to mention that he is a genie. Thus, all his mistakes illustrate how a pioneer and a Soviet citizen *should not* think or behave. For example, to highlight the idea that there is no poverty in the Soviet Union, Khottabych makes several mistakes. At first, the genie kneels in front of a man he thinks is his master, but people misconceive him as a beggar and shame him for asking for money. Then, the genie gets ill and decides to give money to the poor. Volka and his friend(s)¹ stop him by saying there is no poverty and beggars in the Soviet Union. Though there is a difference between the editions – in the 1938

¹Volka and Khottabych are accompanied by Volka's friend(s) – Zhenia (1955) or Seriozha and Zhenia (1938).

version boys say “crooks will take your money”, but this sentence is not in the edited version any more. Obviously, 1955 edition accentuates more correct, “moral” image of the Soviet Union, thus no more crooks, beggars or thieves in the story.

The method of associations is often connected with another, “deepening emotional background”, technique. However, it can be used without other methods too. For instance, when Volka and his friend(s) are in Italy, left without Khottabych, they ask fishermen for help – they are workers and workers would not refuse to help, boys say. In other words, workers can trust each other and one can trust a worker. This is an example of positive association. But the same method is used to distinguish the “image of an enemy” – connecting the English language with the “enemy” in this case. English is always linked with negative situations, such as discovering a shell and escaping death only because Volka read the line on the shell – “Made in the U.S.A”. English is also mentioned in the negative context, when Zhenia is lost in India. This implicit technique of connecting a positive/negative context with a certain feature or situation is one of the popular methods used in the book.

The last technique distinguished in the book is leaving phrases with certain messages, but without obvious connection with the context of the sentences. The method is illustrated in this situation: a doctor examines Goga (classmate and rival of Volka), who is punished by Khottabych and barks whenever he wants to say something bad. To diagnose, the doctor asks Goga to recite a poem and certain sentences. Among others, Goga should say phrases about capitalism and about being a conscientious Soviet pupil. Using phrases containing certain messages is a very effective method of influence and is regularly employed in the book.

To conclude, studying the children’s books of the Soviet period may give us valuable information about the methods and techniques of influence used for forming and shaping Soviet Identity. Comparing the different editions of the same book gives us interesting results.

ქვარა გულედანი

**სტერეოტიპებისა და მე-კონცეფციის
ბავლენა პროფესიულ არჩევანზე**

სამუშაო თანამედროვე ადამიანის ცხოვრების და იდენტობის განუყოფელი ნაწილია. სამუშაოთი კმაყოფილება მნიშვნელოვნად არის დაკავშირებული ცხოვრებით კმაყოფილებისა და ზოგადი კეთილდღეობის საკითხებთან. ის, თავის მხრივ, განისაზღვრება სამუშაოსა და პიროვნების შესაბამისობით – ადამიანები მით უფრო მეტად არიან თავიანთი საქმით კმაყოფილები, რაც უფრო მეტად შეესაბამება მათ მიერ არჩეული სამუშაო და პროფესია მათსავე ინტერესებს, ცოდნას, ღირებულებებს, წარმოდგენებს საკუთარ თავსა და საკუთარ ადგილზე ფართო სოციუმში. შწორედ ამიტომ განსაკუთრებით აქტუალურია კითხვები იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ და რატომ ირჩევენ ადამიანები პროფესიას? რა ფაქტორები განსაზღვრავს პროფესიულ არჩევანს? რატომ მიიჩნევენ ადამიანები ზოგიერთ პროფესიას განსაკუთრებით სასურველად, მაშინ, როდესაც პროფესიათა საკმაოდ დიდ ნაწილს არც კი განიხილავენ? რატომ ხდება, რომ ადამიანები ხშირად ვერ/არ ირჩევენ პროფესიას, რომელიც ყველაზე მეტად აინტერესებთ ან მოსწონთ? ღამდენად დამოუკიდებლად ვიღებთ გადაწყვეტილებას პროფესიის არჩევასა? რა როლი აკისრიათ ამ პროცესში გარემომყოფებს?

როგორც წესი, პროფესიული არჩევანის საკითხზე მსჯელობისას აქცენტი ადამიანის პიროვნულ ნიშნებზე, უნარებზე ან ინტერესებზე კეთდება და შედარებით ნაკლებად ამახვილებენ ყურადღებას ისეთ სოციალურ ფაქტორებზე, როგორცაა პროფესიებთან დაკავშირებული სოციალურად გაზიარებული ნორმები და ღირებულებები, რომლებსაც შეიძლება არანაკლები გავლენა ჰქონდეთ პროფესიულ არჩევანზე. წინამდებარე კვლევაში პროფესიული არჩევანი გააზრებულია ლ. ს. გოტფრიდსონის გამორიცხვისა და კომპრომისის თეორიული ჩარჩოს ფარგლებში, რომლის მიხედვითაც პროფესიის არჩევა განხილულია არა როგორც სელექციის პროცესი, არამედ როგორც გამორიცხვის პროცესი, რა დროსაც ინდივიდი პროფესიათა ერთობლიობიდან ეტაპობრივად გამორიცხავს ამა თუ იმ კრიტერიუმის მიხედვით მისთვის შეუფერებელ პროფესიებს.

ეს თეორია პროფესიულ არჩევანს უდგება, როგორც ადამიანის განვითარების თანმხლებ პროცესს, რომელიც ადრეული ბავშვობიდანვე იწყება. სოციალიზაციის საწყის ეტაპზე ბავშვებმა ძალიან ცოტა რამ იციან საკუთარი თავის და გარემომცველი სამყაროს შესახებ, თუმცა, კოგნიტიური განვითარების პარალელურად, ეს წარმოდგენა საკუთარი მე-კონცეფციისა და გარესამყაროს შესახებ სულ უფრო იხვეწება და რთულდება – სამყაროს შემეცნების პირველ ეტაპზე ბავშვები იწყებენ რეალურის და არარეალურის (ზღაპრულის/მაგიურის) ერთმანეთისაგან გამიჯვნას, შემდეგ ითვისებენ სქესის კონცეფტს; მესამე ეტაპზე სოციალურ სტატუსსა და პრესტიჟთან დაკავშირებული საკითხების ინტერნალიზაციას ახდენენ, ბოლოს კი კონცენტრირდებიან თავიანთ შინაგან ღირებულებებსა და ინტერესებზე. ამ პროცესით, საბოლოო ჯამში, ადამიანები მათთვის მნიშვნელოვანი სხვებისაგან სწავლობენ, თუ ვინ არიან ისინი და რა ადგილი უნდა ეკავოთ საზოგადოებაში. საკუთარი მე-კონცეფციის განსაზღვრის პარალელურად ხდება სხვადასხვა პროფესიის შესახებ წარმოდგენების ჩამოყალიბებაც – იქმნება ე. წ. პროფესიული ხატები – ხშირ შემთხვევაში სტერეოტიპული შეხედულებები ამა თუ იმ პროფესიის წარმომადგენელთა და მათ მახასიათებელთა შესახებ. თეორიის მიხედვით პროფესიული ხატები ლაგდება პროფესიათა ორგანოზომილებიან რუკაზე – სქესის (ფემინურობა-მასკულინობისა) და სოციალური კლასის (პრესტიჟულობის) განზომილებების მიხედვით. შესაბამისად, სოციალიზაციის პროცესში ადამიანებს

უყალიბდებათ რა წარმოდგენა საკუთარი თავის შესახებ, თანმიმდევრულად გამოორიცხავენ მათთვის სქესის და სოციალური კლასის კრიტერიუმების მიხედვით შეუფერებელ პროფესიებს და საბოლოოდ დარჩენილი მისაღები ალტერნატივებიდან ირჩევენ თავიანთი ინტერესებისა და არსებული შესაძლებლობების კომპრომისულ ვარიანტს. ამ ეტაპზე საკუთარი უნარების და პროფესიების ხელმისაწვდომობის შეფასება, რომელიც, თავის მხრივ, განისაზღვრება იმ სოციალური გარემოთი და ინფორმაციის წყაროებით, რომლიდანაც ამ ალტერნატივების შესახებ ინფორმაციას იღებს, განაპირობებს პროფესიის ყველაზე სასურველი – იდეალისტური ვარიანტების უარყოფას და რეალისტური ვარიანტის მიღებას, რომელიც, შესაძლოა, ნაკლებად სასურველი, თუმცა მეტად ხელმისაწვდომი და მაინც „საკმარისად კარგი“ არჩევანი აღმოჩნდეს (Gottfredson 1981: 545-579). აღნიშნული თეორიული ჩარჩო საშუალებას გვაძლევს პროფესიული არჩევანი განვიხილოთ, როგორც კულტურული სტერეოტიპების ფუნქცია და, შესაბამისად, ქმნის შესაძლებლობას გადავამოწმოთ, თუ რამდენად არის ჩვენი პროფესიული არჩევანი განსაზღვრული სოციალიზაციის პროცესში დასწავლილ პროფესიებთან დაკავშირებული გენდერული და სოციალური სტერეოტიპებით. ვფიქრობთ, რომ დღეს პროფესიული არჩევანისადმი დაკავშირებული ეს პერსპექტივა, რომელსაც ფოკუსი თანდაყოლილი უნარებიდან დასწავლილ დამოკიდებულებებსა და სტერეოტიპულ წარმოდგენებზე გადააქვს, ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგანაც, მიუხედავად იმისა, რომ, ერთი შეხედვით, ნაკლებად დგას სქესის ან სოციალური სტატუსის ნიშნით პირდაპირი დისკრიმინაციის პრობლემა, მაინც ვხვდებით ქალებისა და მამაკაცებისათვის ან სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელთათვის შესაფერისი პროფესიების შესახებ არსებულ შეხედულებებს, სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში საგნებისა და სპეციალობების გენდერულად სტერეოტიპულად არჩევის პატერნებს, რასაც სამუშაოთა/პროფესიათა გენდერული და პრესტიჟის ნიშნით სეგრეგაციამდე მივყავართ.

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილი კვლევა ორ მთავარ მიზანს ისახავდა: – ქართულ რეალობაში პროფესიებთან დაკავშირებული სტერეოტიპული ხატების იდენტიფიცირებას და პროფესიულ სტერეოტიპებსა და პროფესიულ არჩევანს შორის ურთიერთმიმართების გარკვევას, – კერძოდ კი, რამდენად განსაზღვრავს გენდერთან და პრესტიჟთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპები პროფესიული არჩევანის სტერეოტიპულობას და რა გავლენა აქვს მე-კონცეფციასა და მნიშვნელოვანი სხვების მოლოდინების აღქმას ამ კონსტრუქტების ურთიერთმიმართებაზე.

კვლევას შერეული დიზაინი აქვს, რაც გულისხმობს როგორც თვისობრივი, ისე რაოდენობრივი კვლევის მეთოდების გამოყენებას. პირველ ეტაპზე ქართული რეალობისათვის რელევანტური პროფესიული სტერეოტიპების იდენტიფიცირებისათვის მივმართეთ ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუს მეთოდს. რესპონდენტებს წარმოადგენდნენ დარგის ექსპერტები, რომელთა კვლევის ინტერესების სფეროში შედის ისეთი საკითხები, როგორებიცაა: კულტურა, იდენტობა, სტერეოტიპები, უმცირესობის საკითხები, გენდერის კვლევები. ინტერვიუების ანალიზმა დაადასტურა კვლევის თეორიული ჩარჩოთი განპირობებული მოლოდინი იმისა, რომ პროფესიებთან დაკავშირებული სტერეოტიპები ძირითადად მაინც ლაგდება ორი ცვლადის – გენდერის და პრესტიჟის ირგვლივ. თუმცა გამოიკვეთა სამუშაოთა სხვადასხვა დარგის, საქართველოში ტრადიციულად მცხოვრებ უმცირესობათა ჯგუფებთან დაკავშირების საინტერესო ტენდენციაც, რაც, ვფიქრობთ, ჩვენი კულტურული გარემოს თავისებურებითაა განპირობებული. ექსპერტების უმრავლესობა მეტ-ნაკლებად თანხმდება პროფესიული სტერეოტიპების შინაარსზე და პროფესიულ არჩევანზე მათი გავლენის მნიშვნელობაზე, თუმცა აზრთა სხვადასხვაობას ვხვდებით იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად მყარია ეს სტერეოტიპები და საზოგადოების რომელ ჯგუფებზე აქვს ყველაზე ძლიერი გავლენა. ინტერვიუებმა საშუალება მოგვცა დაგვენახა პროფესიებთან დაკავშირებული სტერეოტიპების დინამიკაც. აღმოჩნდა, რომ ბევრი სტერეოტიპი, რომელიც აქტუალური იყო რამდენიმე წლის წინ, დღეს აღარ არის მნიშვნელოვანი, ბევრი კი დღესაც არ კარგავს თავის გავლენას.

ინტერვიუების ანალიზის შედეგად გამოკვეთილი მნიშვნელოვანი საკითხები დავაჯგუფეთ თემატურად:

გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპები. როგორც აღმოჩნდა, სამუშაოებთან დაკავშირებული სტერეოტიპები ქართულ რეალობაშიც იმეორებს სამუშაოთა გენდერული სეგრეგაციის საერთაშორისო პატერნს – ე.წ. „ლურჯსაყელოიანი“ სამუშაოები, რომელთა შესრულება ხშირ შემთხვევაში საჭიროებს ფიზიკურ ძალას, აღიქმება, როგორც კაცისთვის შესაფერისი სამუშაოები, ხოლო ე.წ. „ვარდისფერსაყელოიანი“ სამუშაოები, რომელთა შორისაც ძირითადად მომსახურების და განათლების სფეროს საშუალო და დაბალი პოზიციები მოიაზრება, მიიჩნევა ქალებისთვის შესაფერისად (Shinar 1975: 100). თუ ექსპერტთა კონსენსუსის ხარისხით ვიმსჯელებთ, გენდერთან დაკავშირებულ ერთ-ერთ ყველაზე მყარ პროფესიულ სტერეოტიპს წარმოადგენს ის, რომ ზრუნვასთან დაკავშირებული პროფესიები, როგორცაა მასწავლებელი, საბავშვო ბაღის აღმზრდელი, ექსკლუზიურად, ქალისთვის შესაფერის პროფესიებად მიიჩნევა. კითხვაზე – რა სტერეოტიპი გახსენდებათ პროფესიებთან დაკავშირებით? ჟაქტობრივად, ყველა ექსპერტმა აღნიშნა სწორედ ეს სტერეოტიპი – „ქალი მასწავლებელი“. გარდა ამისა, ვხვდებით მასწავლებლის პროფესიაში საგნების გენდერული პრინციპით განაწილების პატერნსაც. თუ აღმოჩნდა, რომ კაცი მუშაობს სკოლაში, ტრადიციულად, ის მოიაზრება ტექნიკური საგნების (მათემატიკა, ფიზიკა, ხაზვა) ან ფიზკულტურის მასწავლებლად (კაკიტელაშვილი).

კიდევ ერთი სფერო, სადაც პროფესიის შიგნით სპეციალიზაციის გენდერულად გამიჯვნის პატერნს ვხვდებით, არის ექიმის პროფესია. ინტერვიუების პროცესში გამოიკვეთა საინტერესო ტენდენცია – ექიმის შემთხვევაში ექსპერტები ხაზს უსვამდნენ იმას, რომ ექიმი ქირურგის უკან სტერეოტიპულად მოიაზრება კაცი, ხოლო ექიმი პედიატრის ან თერაპევტის უკან – ქალი (ელბაქიძე, კაკიტელაშვილი).

ჩვენს შემთხვევაშიც დადასტურდა გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპების გამიჯვნა ქალებისთვის და კაცებისთვის მიწერილი უნარების მიხედვით. მაგალითად, მათემატიკოსი, ფიზიკოსი, ინჟინერი, IT, ანუ ის პროფესიები რომლებიც დაკავშირებულია ე.წ. STEM საგნებთან (საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები, ტექნოლოგიები, ინჟინერია და მათემატიკა), ჩვენთანაც, ტრადიციულად, აღიქმება კაცის სფეროდ, ხოლო ჰუმანიტარია – ქალის სფეროდ. ამასთან, გენდერულად არაკონგრუენტულ პროფესიაში წარმატების შემთხვევები აიხსნება საპირისპირო სქესისთვის ნიშანდობლივი უნარების თუ პიროვნული ნიშნების მიწერით (სტერეოტიპი – „კაცური ტვინი“) (წერეთელი, ცხადაძე).

გენდერული სტერეოტიპები გვხვდება პოლიტიკასა და სპორტთან მიმართებით. მიიჩნევა, რომ პოლიტიკა უფრო კაცების სფეროა, ვიდრე ქალების (ელბაქიძე). რაც შეეხება სპორტს, მიუხედავად იმისა, რომ სპორტის მთელ რიგ სახეობებში ქალები წამყვან პოზიციებს იკავებენ, ქალი სპორტსმენის ხატი მაინც მასკულიზური ნიშნების მატარებელია და ისეთ სოციალურ როლებში, როგორებიცაა „ცოლი“ და „რძალი“, ბუნებრივად არ ჯდება (წერეთელი, ჩხაიძე).

გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპები ეხება არა მხოლოდ პროფესიათა ჰორიზონტალურ განაწილებას, არამედ ვერტიკალურ განაწილებასაც. ჩვენს რეალობაში გადანყვეტილების მიმღებ პოზიციებზე უმეტესად კაცები მოიაზრებიან. ასევე მიიჩნევა, რომ ქალისთვის ნორმალურია დაბალანაზღაურებად სამუშაოებზე მუშაობა, მაშინ, როდესაც იმავე პატერნს ვერ ვხედავთ კაცებთან (ელბაქიძე, ჩიქოვანი, ცხადაძე).

უნდა აღვნიშნოთ კიდევ ერთი საინტერესო ნიუანსი, რომელიც, ვფიქრობთ, კარგად ეხმიანება გამორიცხვისა და კომპრომისის თეორიის დებულებას იმასთან დაკავშირებით, რომ პროფესიის არჩევისას ადამიანები ყველაზე „მგრძობიარეები“ არიან გენდერის კრიტერიუმთან მიმართებით და პროფესიის არჩევისას ყველაზე ნაკლები ალბათობით სწორედ გენდერთან დაკავშირებით კეთდება კომპრომისი (Gottfredson 572). ერთ-ერთმა რესპონდენტმა ხაზი გაუსვა, რომ ჩვენთან განსაკუთრებით მწვავეა კროსგენდერული სტერეოტიპის მიუღებლობის სტერეოტიპი (ჩხაიძე).

პრესტიჟთან და სოციალურ სტატუსთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპები. ინტერვიუებმა გვაჩვენა, რომ პროფესიის პრესტიჟულობა და პრესტიჟთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპები ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია, რომლის გამოც დღეს ახალგაზრდები კონკრეტულ პროფესიებს ირჩევენ. ექსპერტთა ნაწილი სწორედ სტერეოტიპულობით ხსნის ფაქტს, რომ პროფესიული გადაწყვეტილების მიღების ეტაპზე ახალგაზრდები ხშირად ინერციით ირჩევენ პრესტიჟულად მიჩნეულ პროფესიებს და ამით აკეთებენ სრულიად არაპრაგმატულ არჩევანს იმ თვალსაზრისით, რომ ირჩევენ პროფესიებს, რომელთა წარმომადგენლებითაც უკვე „გაჯერებულია“ შრომის ბაზარი და, შესაბამისად, დაბალია დასაქმების შანსი (ელბაქიძე, წერეთელი, ჩხაიძე).

პრესტიჟულ პროფესიებს შორის დასახელდა: იურისტი, საერთაშორისო ურთიერთობების სპეციალისტი, ეკონომისტი, ასევე, ტრადიციულად პრესტიჟული პროფესიები – ექიმი და უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების აკადემიური პერსონალი (ელბაქიძე, კაკიტელაშვილი, ჩხაიძე, წერეთელი). პრესტიჟულად ითვლება ასევე მენეჯერული სამუშაოები და პროფესიები, რომლებიც დაკავშირებულია სახელოვნებო სფეროსთან და ცნობადობასთან (ელბაქიძე). აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩვენს საზოგადოებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება უმაღლესი განათლების დამადასტურებელ დიპლომს და, შესაბამისად, არაპრესტიჟულად მიიჩნევა პროფესიები, რომელთა დასაუფლებლად საკმარისია ე.წ. პროფესიული განათლება (ჩიქოვანი, ელბაქიძე).

პრესტიჟთან დაკავშირებულ მთელ რიგ პროფესიულ სტერეოტიპებთან მიმართებით შეინიშნება ცვლილების ტენდენციაც – პრესტიჟული ხდება ის პროფესიები, რომლებიც აქამდე (საბჭოთა პერიოდში, 90-იან წლებში) არაპრესტიჟული იყო და, პირიქით (მაგალითად, მომსახურების სფეროს რიგი პროფესიები). ასევე იცვლება სტუდენტების შრომისადმი არსებული ნეგატიური დამოკიდებულებაც (ელბაქიძე, წერეთელი). საინტერესოა აგრეთვე ისიც, რომ ექსპერტებს შორის არ არის თანხმობა პრესტიჟთან დაკავშირებულ საკმაოდ მნიშვნელოვან საკითხთან – მატერიალურ სარგებელთან მიმართებით. აზრთა სხვადასხვაობაა მაღალშემოსავლიანი პროფესიების პრესტიჟულ პროფესიებთან გაიგივების თვალსაზრისით (ელბაქიძე, კაკიტელაშვილი, ჩხაიძე).

პროფესიებთან დაკავშირებული სხვა სტერეოტიპები. ინტერვიუების პროცესში გამოიკვეთა ბევრი ისეთი სტერეოტიპი, რომელიც შეიძლება უშუალოდ არ უკავშირდება ჩვენი კვლევის ძირითად მიზნებს, თუმცა მათი გათვალისწინება, კულტურული კონტექსტიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, ვინაიდან შესაძლოა მათ შექმნან დამატებითი მარკერები პროფესიის პრესტიჟულად ან ფემინურად/მასკულინურად მიჩნევისათვის. მაგალითად, ჩვენ მიერ ზემოთ ნახსენები სტერეოტიპი, რომელიც გარკვეულ პროფესიებს ეთნიკურ უმცირესობებთან აკავშირებს (მეეზოვეობა, დასუფთავება – იეზიდები; ხელოსნობა, მენაღობა, დალაქობა – სომხები; სოფლის მეურნეობის პროდუქტების მოყვანა – აზერბაიჯანელები და ა.შ.) (ჩიქოვანი, ელბაქიძე, კაკიტელაშვილი). ასევე საინტერესოა თავად ამ ეთნიკური უმცირესობების პერსპექტივიდან აღქმული სტერეოტიპებიც, როგორც ერთ-ერთმა ქართველმა რესპონდენტმა აღნიშნა, რომელსაც ეთნიკურ უმცირესობებთან მუშაობის ხანგრძლივი გამოცდილება აქვს – ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელთა დიდი ნაწილი სწორედ თავის ეთნიკურ წარმომავლობას უკავშირებს მთელ რიგ პროფესიებზე (მაგალითად, ძალოვანი სტრუქტურები ან პროფესიული ჯარი) არახელმისაწვდომობის საკითხს (ელბაქიძე). ასევე მნიშვნელოვანია რელიგიასთან დაკავშირებული სტერეოტიპები – ერთი მხრივ, მართლმადიდებლობამ, როგორც სატიტულო ერის უმრავლესობის რელიგიის პრიმატმა, საზოგადოების გარკვეული ნაწილისთვის შეიძლება ჩამოაყალიბოს პრესტიჟულობის დამატებითი კრიტერიუმი (ელბაქიძე) და მეორე მხრივ, რელიგიური უმცირესობების გარკვეულ ნაწილში, იმავე გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს შეიძლება გაცილებით დიდი გავლენა ჰქონდეთ (ჩიქოვანი).

შეჯამების სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თვისობრივი კვლევის ეტაპზე ექსპერტებთან ჩატარებულმა ინტერვიუებმა დაგვიდასტურა ქართულ რეალობაში პროფესიებთან დაკავშირე-

ბული სტერეოტიპების ორი მსხვილი ჯგუფის – გენდერთან და პრესტიჟთან დაკავშირებული სტერეოტიპების არსებობა, რაც ეთანხმება ჩვენ მიერ არჩეულ თეორიულ მოდელსაც.

კვლევის მეორე ეტაპზე განხორციელდა რაოდენობრივი ინფორმაციის მისაღებად საჭირო საკვლევო ინსტრუმენტების შემუშავება, ინფორმაციის მოპოვება და მისი სტატისტიკური ანალიზი.

რაოდენობრივი კვლევის ამოცანა სამ ძირითად კვლევით კითხვად ფორმულირდა: 1. კავშირდება თუ არა პროფესიული სტერეოტიპების ქონა პროფესიულ არჩევანს? 2. არის თუ არა მე-კონცეფცია პროფესიულ სტერეოტიპებსა და პროფესიულ არჩევანს შორის კავშირის გამაშუალებელი ცვლადი? და 3. ახდენს თუ არა გავლენას მნიშვნელოვანი სხვების მოლოდინები მე-კონცეფციასა და პროფესიულ არჩევანზე? შესაბამისად, მოვახდინეთ კვლევის ძირითადი ჰიპოთეზების ფორმულირება:

ჰიპოთეზა 1.1: რაც მეტად არის გენდერთან დაკავშირებული სტერეოტიპი გაზიარებული, მით უფრო გენდერულად კონგრუენტული იქნება პროფესიული არჩევანი.

ჰიპოთეზა 1.2: რაც მეტად არის პრესტიჟთან დაკავშირებული სტერეოტიპი გაზიარებული, მით უფრო პრესტიჟზე ორიენტირებული იქნება პროფესიული არჩევანი.

ჰიპოთეზა 2.1: პირები, რომლებიც იზიარებენ გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს და, იმავდროულად, მე-კონცეფციაში ძლიერია სქესთან დაკავშირებული ასპექტები (მკვეთრად ფემინური ან მასკულინურია), ირჩევენ გენდერულად კონგრუენტულ პროფესიებს.

ჰიპოთეზა 2.2: პირები, რომლებიც იზიარებენ პრესტიჟთან დაკავშირებულ სტერეოტიპებს პროფესიების შესახებ და, იმავდროულად, აქვთ პრესტიჟზე ორიენტირებული მე-კონცეფცია, ირჩევენ პრესტიჟულ პროფესიებს.

ჰიპოთეზა 3: პირები ირჩევენ პრესტიჟულ პროფესიებს, თუ იციან, რომ მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან წარმატების მოლოდინები მათდამი მაღალია.

საწყის ეტაპზე შევიმუშავეთ საკვლევო ინსტრუმენტები – პროფესიული სტერეოტიპების საკვლევო კითხვარი, მე-კონცეფციის საკვლევო ინსტრუმენტი და მნიშვნელოვანი სხვების მოლოდინებს გასაზომი კითხვარი, ხოლო, რაც შეეხება პროფესიული არჩევანის საკვლევ ინსტრუმენტს, მონაწილეები თავიანთ პროფესიულ არჩევანს აფიქსირებდნენ ღიაბოლოიან შეკითხვაზე და შემდეგ აფასებდნენ მას პრესტიჟის და ფემინურობა-მასკულინობის სკალაზე. შემუშავებული ინსტრუმენტები აკმაყოფილებდა სტატისტიკური სანდოობის კრიტერიუმებს.

კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 265 ადამიანმა, რომელთა ასაკი ვარირებდა 18 წლიდან 66 წლამდე ($M=29.37$, $SD=7.41$). მონაწილეთა 68,7% ქალია, ხოლო 31,3% – კაცი. აღმოჩნდა, რომ კაცებსა ($M=46.37$, $SD=13.14$) და ქალებს ($M=39.73$, $SD=12.74$) შორის სტატისტიკურად სანდო სხვაობაა გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპების გაზიარებულობის ხარისხში ($t(263)=-3.898$, $p=0.000$), რაც იმას ნიშნავს, რომ კაცები უფრო მეტად იზიარებენ გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს, ვიდრე ქალები. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ არ გვაქვს სხვაობა პრესტიჟთან დაკავშირებული სტერეოტიპების გაზიარებულობის მიხედვით. გამოვლინდა, რომ მამაკაცების პროფესიული არჩევანი მეტად გენდერულად კონგრუენტულია, ვიდრე ქალების (აღმოჩნდა, რომ კაცების 84,3% აფასებს თავის პროფესიას უფრო კაცებისთვის შესაფერისად, მაშინ, როცა ეს მაჩვენებელი ქალებთან 49,5%-ს შეადგენს). ასევე დადასტურდა ნავარაუდები კავშირი ასაკსა და გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს შორის. როგორც აღმოჩნდა, უფროსი ასაკის ადამიანები (ქალები) მეტად იზიარებენ გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს.

შეგროვილი ემპირიული მონაცემების ანალიზმა გვაჩვენა, რომ არსებობს სუსტი დადებითი კავშირი გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპების გაზიარებულობასა და პროფესიული არჩევანის გენდერის თვალსაზრისით შეფასებას შორის (მასკულინური მიმართულე-

ბით), სადაც კორელაციის კოეფიციენტი შეადგენს $r=0.168$, $n=265$, $p=0.006$, რაც ნიშნავს იმას, რომ, რაც უფრო ძლიერად იზიარებენ ადამიანები გენდერულ სტერეოტიპებს პროფესიებთან დაკავშირებით, მით უფრო მასკულინურად აფასებენ თავიანთ პროფესიულ არჩევანს. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ასეთი ადამიანებისთვის მასკულინური პროფესიები უფრო სასურველი და მისაღებია, ხოლო პრესტიჟთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებსა და პროფესიულ არჩევანს შორის არ აღმოჩნდა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი.

მომდევნო ეტაპზე მონაცემები გავაანალიზეთ ქალებისა და კაცებისთვის ცალ-ცალკე. აღმოჩნდა, რომ არც ქალებთან ($r=0.093$, $n=265$, $p=0.213$) და არც კაცებთან ($r=0.139$, $n=265$, $p=0.209$) გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებსა და პროფესიის გენდერის თვალსაზრისით შეფასებას შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი არ არსებობს. თუმცა სქესის მიხედვით კორელაციურმა ანალიზმა გვიჩვენა საკმაოდ უცნაური ტენდენცია – მამაკაცების შემთხვევაში სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი დადებითი კავშირია არჩეული პროფესიის პრესტიჟულად შეფასებასა და პროფესიის მასკულინურობას შორის $r=0.321$, $n=83$, $p=0.003$ და, იმავდროულად, კაცები, რომლებიც მეტად იზიარებენ გენდერულ სტერეოტიპებს პროფესიებთან დაკავშირებით, საკუთარ პროფესიას აფასებენ ნაკლებად პრესტიჟულად (კორელაციის კოეფიციენტი გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებსა და სამუშაოს პრესტიჟულად შეფასებას შორის კაცებთან ტოლია $r=-0.241$, $n=83$, $p=0.000$). ეს ნიშნავს, რომ მამაკაცების მთელი უმრავლესობა მასკულინურ პროფესიებს პრესტიჟულად აფასებს, თუმცა მამაკაცთა ის ჯგუფი, რომელიც იზიარებს გენდერულ სტერეოტიპებს პროფესიებთან დაკავშირებით, საკუთარ პროფესიას აფასებს არაპრესტიჟულად. აღნიშნული ეფექტის მიზეზების საძიებლად განვახორციელეთ ჯგუფთაშორისი სხვაობის ანალიზი სხვადასხვა დემოგრაფიული ცვლადის მიხედვით მამაკაცების იმ ჯგუფებს შორის, რომლებიც სუსტად და ძლიერად იზიარებდნენ გენდერთან დაკავშირებულ სტერეოტიპებს. აღმოჩნდა, რომ ჩვენს შერჩევაში მამაკაცებს, რომლებიც იზიარებენ გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს, ნაკლები ხელფასი აქვთ მათთან შედარებით, ვინც გენდერთან დაკავშირებულ პროფესიულ სტერეოტიპებს ნაკლებად იზიარებს. ეს ფაქტი გვავარაუდებინებს, რომ გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპების მქონე კაცებისათვის (რომლებიც თვლიან, რომ მამაკაცებს უფრო მაღალანაზღაურებადი, რთული, ინტელექტუალური გამოწვევების მქონე და ა.შ. პროფესია უნდა ჰქონდეთ) უფრო „მტკიცეული“ იქნება პრესტიჟთან დაკავშირებული საკითხები, თუ ისინი იმუშავენ დაბალი სტატუსის სამუშაოებზე. სავარაუდოდ, საკუთარი პროფესიის არაპრესტიჟულად შეფასება გამომდინარეობს ე.წ. „იდეალსა“ (კაცს უნდა ჰქონდეს მაღალანაზღაურებადი პროფესია) და რეალობას შორის განსვლიდან.

რაც შეეხება პროფესიულ სტერეოტიპებს, მე-კონცეფციასა და პროფესიულ არჩევანს შორის მიმართებას, აღმოჩნდა, რომ გენდერთან დაკავშირებული სტერეოტიპები არ არის კორელაციაში მე-კონცეფციასთან. გენდერთან დაკავშირებული პროფესიული სტერეოტიპები და მასკულინური მე-კონცეფცია ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ხსნიან მასკულინურ პროფესიულ არჩევანში ვარიაბელურობის 4,5%-ს ($R^2=0.045$, $F(2, 264)=6.19$, $p=0.002$). ამასთან, აღმოჩნდა, რომ გენდერული პროფესიული სტერეოტიპების გაზიარებულობა მასკულინური პროფესიული არჩევანის უკეთესი პრედიქტორია, ვიდრე მასკულინური მე-კონცეფცია. მიუხედავად იმისა, რომ ამ რეგრესულ მოდელს არ აღმოაჩნდა მაღალი პრედიქტული ღირებულება, მაინც შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის მიერ გენდერული სტერეოტიპის გაზიარება და მე-კონცეფციაში მასკულინური ასპექტის პრევალირება გარკვეულწილად განაპირობებს მასკულინურ პროფესიულ არჩევანს.

საკმაოდ საინტერესო ტენდენციასთან გვაქვს საქმე მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან მოლოდინების აღქმასთან დაკავშირებითაც. მიუხედავად იმისა, რომ არ დადასტურდა ჩვენ მიერ ნავარაუდები კავშირი მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან წარმატების მოლოდინის აღქმასა და პრესტიჟულ პროფესიულ არჩევანს შორის ($r=0.106$, $n=265$, $p=0.086$), აღმოჩნდა, რომ იმან, თუ რა მო-

ლოდინი არსებობს ჩვენ მიმართ, შეიძლება გარკვეული გავლენა მოახდინოს მე-კონცეფციის ჩამოყალიბებაზე. კვლევაში ჩატარებულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან ტექნიკურ საგნებში წარმატების მოლოდინი უკავშირდება მე-კონცეფციის მასკულიზურ ასპექტებს, ხოლო წარმატების ზოგადი მოლოდინი დაკავშირებულია მე-კონცეფციის ფემინურ ასპექტებთან. ასევე საინტერესო ტენდენციები გამოიკვეთა იმ კუთხითაც, რომ მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან წარმატების ზოგადი მოლოდინი ქალებთან უფრო მაღალია ($M=52.47$, $SD=6.05$), ვიდრე კაცებთან ($M=50.67$, $SD=5.28$), $t(263)=2.32$, $p=0.021$, თუმცა საპირისპირო ტენდენციას ვხვდებით ტექნიკურ საგნებში წარმატების მოლოდინთან დაკავშირებით. ამასთან, აღმოჩნდა, რომ ქალების შემთხვევაში მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან ტექნიკურ საგნებში წარმატების მოლოდინი დაკავშირებულია მე-კონცეფციის პრესტიჟის ასპექტთან ($r=0.187$, $n=182$, $p=0.011$), კაცებთან კი ამ ცვლადებს შორის არ გვაქვს სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი ($r=0.144$, $n=83$, $p=0.196$). მეტიც, კაცების შემთხვევაში მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან წარმატების ზოგად მოლოდინსა და ტექნიკურ საგნებში წარმატების მოლოდინს შორის კავშირი უარყოფითია ($r=-0.318$, $n=83$, $p=0.003$). ეს შედეგები ეხმიანება იმ სტერეოტიპულ დამოკიდებულებას, რომ კაცების შემთხვევაში მათემატიკურ და ტექნიკურ საგნებში წარმატებულობა აღიქმება ჩვეულებრივ, აქსიომატურ ფაქტად, მაინცდამაინც არ მიიჩნევა წარმატების წინაპირობად და, შესაბამისად, არც პრესტიჟს უკავშირდება (სტერეოტიპი – „ნიჭიერია, მაგრამ ზარმაცი“), ხოლო ქალების შემთხვევაში, თუ მათდამი ტექნიკურ საგნებში მაღალი მოლოდინებია, ეს ავტომატურად უკავშირდება მე-კონცეფციის მასკულიზურ და პრესტიჟის ასპექტებს. ვფიქრობთ, ეს ტენდენციაც ეხმიანება საზოგადოებაში დამკვიდრებულ სტერეოტიპულ წარმოდგენას იმის შესახებ, რომ ქალების უნარები STEM სფეროში ჩამოუვარდება მამაკაცის უნარებს და ქალი, რომელსაც აქვს მიღწევები ტექნიკურ საგნებში, აღინერება მასკულიზური ეპითეტებით.

შეჯამების სახით შეგვიძლია აღვნიშნოთ შემდეგი: იმისდა მიუხედავად, რომ ჩვენ მიერ მოპოვებულმა ემპირიული მასალის ანალიზმა, ფაქტობრივად, ვერ გაამყარა თეორიული ჩარჩოთი ნაწარადევი კავშირები, ერთი მხრივ, პროფესიული სტერეოტიპების გაზიარებულობასა და გენდერულად კონგრუენტულ პროფესიულ არჩევანს შორის და, მეორე მხრივ, პროფესიული სტერეოტიპების გაზიარებულობასა და მე-კონცეფციას შორის, ვფიქრობთ, კვლევამ მაინც გამოკვეთა მნიშვნელოვანი სხვების მხრიდან წარმატების მოლოდინსა და მე-კონცეფციას შორის კავშირის საინტერესო ასპექტები. ასევე დადასტურდა ის ფაქტიც, რომ ჩვენს საზოგადოებაში, ტექნიკურ საგნებში წარმატებასთან დაკავშირებით, ქალებისა და კაცებისადმი განსხვავებული მოლოდინები არსებობს, რაც შესაძლოა ამყარებდეს ქალების არარეპრეზენტატულ წარმომადგენლობას STEM პროფესიებში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ელბაქიძე, მარინა. პირადი ინტერვიუ. 31 მაისი 2019.
 კაკიტილაშვილი, ქეთევან. პირადი ინტერვიუ. 04 ივნისი 2019.
 ჩიქოვანი, ნინო. პირადი ინტერვიუ. 23 მაისი 2019.
 ჩხაიძე, ირაკლი. პირადი ინტერვიუ. 05 ივნისი 2019.
 ნერეთელი, ივანე. პირადი ინტერვიუ. 05 ივნისი 2019.
 ცხადაძე, თამარ. პირადი ინტერვიუ. 06 ივნისი 2019.
 Gottfredson, L. S. Circumscription and Compromise: A Developmental Theory of Occupational Aspirations. *Journal of Counseling Psychology Monograph*, Vol. 28, no.1, 1981, pp. 545-579.
<https://insights.ovid.com/jcoup/198111000/00001192-198111000-00015>. Accessed 28/12/2018
 Shinar, E. H. Sexual Stereotypes of Occupations. *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 7, 1975, pp. 99-111. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0001879175900378>. Accessed 15/04/2019

KVARA GULEDANI

THE IMPACT OF STEREOTYPES AND SELF-CONCEPT ON OCCUPATIONAL CHOICES

Summary

Job satisfaction is an important part of personal well-being and happiness, which in turn is determined by the compliance of job/profession and personality – we are more satisfied with our job if it fits well with our interests, knowledge, values and self-concept. So, issues connected to professional choices gains more and more interest. Usually, considering the factors that determine professional choices, the main accent is on personality traits, abilities and interests and relatively little attention is paid to such important social factors as socially shared norms and stereotypes about professions, which in turn might be equally influential. In this article professional choice is comprehended in the theoretical framework of Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise. According to this theory, our occupational Choices are determined by our self-concept and our occupational stereotypes – what we know about who we are and what we know about which occupations are considered as appropriate and acceptable for us in our society. Depending on this theoretical framework, our main interest was attached to the investigation of gender and prestige stereotypes of occupations and their relationship with occupational choices.

The research has a mixed design – interviews were conducted with field experts for identifying the existing occupational stereotypes in Georgian culture. Depending on the analysis of the interviews it can be assumed that: 1. Professional stereotypes in the Georgian reality repeat the international pattern, according to which professional stereotypes are concentrated around two important variables – gender and social belonging/prestige; 2. Professional stereotypes linked to national minorities do not lose their relevance. 3. There is no consensus among experts on the whole range of issues related to professional stereotypes (for example, where are stereotypes more concentrated and strong – among urban or rural communities? Which age group shares them most?) and more research is needed in this direction; 4. We also see stereotype change tendencies – some professional stereotypes connected to gender and prestige, that were very strong and influential 10-20 years ago, today are considered marginal.

At the next stage of the research, on the basis of qualitative data analysis, was developed a quantitative research instrument – a questionnaire for occupational stereotypes. The main aim of quantitative research was to investigate whether gender/prestige stereotypes of occupations are predictors of gender congruent/prestigious occupational choices. Self-concept and expectations of significant others are considered as variables, which can modify relationships between occupational stereotypes and occupational choices. The total number of participants was 265 – 182 females and 83 males, selected by the convenience sampling method. The research did not confirm the main hypothesis – there was found a weak positive correlation between gender stereotypes of occupations and masculine occupational choice ($r=.168$, $p=.006$), but the correlation lost statistical significance when an analysis was conducted separately for males and females. A statistically important relationship between prestige stereotypes and occupational choice were not found either.

Data analysis revealed quite a strange tendency – in our sample the overwhelming majority of men considered masculine professions as prestigious, but, at the same time, the group of men who strongly shared gender professional stereotypes rated their own professions as non-prestigious. It turned out that in our sample those men who shared gender occupational stereotypes had a lower income than those who did not. This evidence made me think that to men who strongly share gender stereotypes (who consider that men should have well-paid, hard and interesting jobs), issues connected to prestige will be more “hurting”, and this tendency of rating their own profession as un-prestigious is a result of discrepancy between “ideal” (men should have well-paid jobs) and their own reality.

According to the results, professional stereotypes were not connected to self-concept, but research revealed interesting associations between expectations of significant others and self-concept. It is important to note that the expectations of general success was significantly greater in case of women ($M=52.47$, $SD=6.05$),

than of men ($M=50.67$, $SD=5.28$), $t(263)=2.32$, $p=0.021$, but the tendency has the opposite direction when expectations of success in technical fields are considered. It turned out that in case of women expectations of success in technical fields were connected to prestige aspects of self-concept ($r=0.187$, $n=182$, $p=0.011$), and this pattern was not found in case of men ($r=0.144$, $n=83$, $p=0.196$).

Moreover, in case of men the correlation between expectations of general success and expectations of success in technical fields is negative ($r=-0.318$, $n=83$, $p=0.003$). It can be considered that these results echo the stereotypical beliefs that in case of men, success in technical fields is an ordinary, axiomatic fact and is not considered as a prerequisite of success; while in case of women success in STEM fields is a big deal and is automatically connected to masculine aspects of self-concept.

თამარ მელაძე

**მიგრანტი სტუდენტების პრობლემები საქართველოში
2013-დან 2019 წლამდე**

შესავალი

მიგრაციის ფენომენი პრეისტორიული პერიოდიდან ადამიანთა ცხოვრების თანმდევი ნაწილია. ისტორიულად მისი მნიშვნელობა დიდია. მიგრაციით განპირობებულმა ეკონომიკურმა პროცესებმა საკმაოდ დიდი გავლენა იქონია მრავალი იმპერიის აღორძინებასა თუ სავაჭრო პანელეების გაფართოების სფეროში. თანამედროვე სამყაროში მიგრაციამ იცვალა სახე, მასშტაბები და მიმართულებების მარშრუტები, მიიქცია სახელმწიფოებისა თუ საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან ყურადღება, თავის მხრივ, გახდა სოციალური, პოლიტიკური, კულტურული პრობლემების მთავარი საგანი და დღის წესრიგში დააყენა მისი მართვის მნიშვნელობა.

დღეს მსოფლიოში განვითარებულმა სხვადასხვა მოვლენამ გამოიწვია მიგრაციის მასშტაბების ზრდის ტენდენცია საქართველოშიც, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს სხვადასხვა სახის, მათ შორის სტუდენტური მიგრაციის საკითხის აქტუალობას. იუნესკო-ს სტატისტიკის ინსტიტუტის 2015 წლის მონაცემებით მსოფლიოში საერთაშორისო სტუდენტების რაოდენობამ 4,5 მილიონს გადააჭარბა (უცხოელი სტუდენტები საქართველოში 2017:2). სხვა ქვეყნების მსგავსად, მისი მასშტაბების ზრდა განაპირობებს საქართველოში მიგრანტი სტუდენტების პრობლემების შესწავლის აქტუალობას. 2013 წელს უცხოელი სტუდენტების რაოდენობა იყო 4177; 2016 წლის მონაცემების მიხედვით კი ქვეყანაში 9261 სტუდენტი დაფიქსირდა 87 ქვეყნიდან (უცხოელი სტუდენტები საქართველოში 2017: 4).

საქართველოში მცხოვრები მიგრანტებიდან უცხოელი სტუდენტები ერთ-ერთ საკმაოდ მნიშვნელოვან ჯგუფს წარმოადგენენ. ისინი მიგრანტთა სხვა ჯგუფებისაგან მათი მხრიდან სახელმწიფოსათვის მოტანილი თვალსაჩინო პოტენციალისა და სარგებლის არსებობით გამოირჩევიან. კერძოდ, მიგრანტი სტუდენტები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოს განათლების სისტემებთან კავშირის დამყარებაში; ქართულ უნივერსიტეტებს აძლევენ საშუალებას გააფართოვონ საერთაშორისო კონტაქტები და გლობალური განათლების აქტიურ ნაწილად იქცნენ. უცხოელი სტუდენტების არსებობა სახელმწიფო ბიუჯეტისთვისაც მნიშვნელოვან ფინანსურ წყაროს ქმნის. კერძოდ, საქართველოში მიგრანტი სტუდენტების ჯამური წლიური ფინანსური ხარჯი 2017 წლის მონაცემებით 195 მილიონ ლარს შეადგენდა, ეს კი სახელმწიფოს მთლიანი შიდა პროდუქტის 0.6%-ია (უცხოელი სტუდენტები საქართველოში 2017: 11). გარდა ამისა, მიგრანტი სტუდენტების საკითხი ყურადღებას იქცევს სახელმწიფოს მხრიდან დაინტერესების კუთხითაც. კერძოდ, 2017 წლის მოკლე ფორმატის მიგრაციის პროფილი, რომელიც საქართველოში მოქმედი მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისიის ინიციატივით შეიქმნა, სწორედ უცხოელ სტუდენტებს ეხებოდა.

საქართველოში ბოლო პერიოდში გააქტიურდა ანტიმიგრანტული რიტორიკა და უფრო ხშირად მსჯელობენ იმის შესახებ, რომ ქვეყანა არ უნდა იღებდეს მიგრანტების ასეთ რაოდენობას. ამას ემატება ისიც, რომ სოციალური მედიის საშუალებით ხშირად ვრცელდება უცხოელ სტუდენტებზე ფიზიკური ძალადობის ფაქტები. მოცემული პრობლემებით დაინტერესება, უპირველეს ყოვლისა, საშუალებას იძლევა მოხდეს გამონწვევათა იდენტიფიცირება, რაც მათი აღმოფხვრისათვის მნიშვნელოვან ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს. დაბოლოს, მართალია ამ კუთხით

საქართველოში კვლევები მიმდინარეობს, მაგრამ ისინი მონაცემების სიტუაციური ანალიზით შემოიფარგლებიან, ამ კუთხით კი მრავალი პრობლემური საკითხი საჭიროებს თანამედროვე მეტოდოლოგიით შესწავლას. არსებული რეალობა და ლიტერატურის სიმწირე კი კიდევ ერთი არგუმენტია თემის კვლევის სასარგებლოდ, რომელიც ეცდება გაამდიდროს არსებული ცოდნა.

კვლევის მიზანი და მეთოდოლოგია

კვლევის ძირითადი მიზანია მოახდინოს საქართველოში მცხოვრები მიგრანტი სტუდენტების წინაშე მდგარი პრობლემების იდენტიფიცირება; ასევე დაადგინოს, რომელი პრობლემა უფრო მეტად პრიორიტეტული მათთვის – სოციალურ-კულტურული თუ ეკონომიკური. მოცემული კვლევისთვის ასევე მნიშვნელოვანია დაადგინოს, თუ რომელი კონტინენტიდან ჩამოსული მიგრანტი სტუდენტები ხვდებიან ყველაზე მეტ გამოწვევას საქართველოში და რამდენად განსხვავდება კულტურული ბარიერები საზოგადოებაში ინტეგრაციისთვის.

კვლევის მიზნების მისაღწევად გამოყენებულია სტუდენტი მიგრანტების პრობლემათა შესახებ არსებული თანამედროვე თეორიები. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ წინამდებარე კვლევა თვისებრივი ხასიათისაა და მოიცავს მეორეული წყაროებისა და ლიტერატურის ანალიზს, სიღრმისეულ ინტერვიუებს სხვადასხვა წარმომავლობის 18 მიგრანტ სტუდენტთან, რომელთაგან 6 ინდოეთიდანაა, 6 ახლო აღმოსავლეთის და 6 აფრიკის კონტინენტის ქვეყნიდან. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 9 მდედრობითი სქესის და 9 მამრობითი სქესის წარმომადგენელმა. რესპონდენტების შერჩევის კრიტერიუმებია: სხვა ქვეყნის მოქალაქეობა, განსხვავებული წარმომავლობა, აქტიური სტუდენტური სტატუსი საქართველოში და ასაკობრივი მაჩვენებელი 18-30 წელი. კვლევაში მონაწილეობა ასევე მიიღო ქართველი სტუდენტების შემდეგმა კატეგორიებმა – ვისაც აქვს ურთიერთობა და ვისაც არ აქვს ურთიერთობა მიგრანტ სტუდენტებთან. სულ შეირჩა 12 სტუდენტი: მიგრანტ სტუდენტებთან ურთიერთობის მქონე 3 მდედრობითი სქესის და 3 მამრობითი სქესის წარმომადგენელი; მიგრანტ სტუდენტებთან ურთიერთობის არმქონე 3 მდედრობითი სქესის და 3 მამრობითი სქესის წარმომადგენელი.

კვლევის თეორიული საფუძველი

ნაშრომის თეორიული მხარე ეყრდნობა ასიმილაციის თეორიას, კერძოდ, რასობრივ/ეთნიკური არახელსაყრელი პირობების მოდელს. ვინაიდან მოცემულ მოდელს არ ჰყავს გამოკვეთილად ერთი ავტორი და რამდენიმე სამეცნიერო ნაშრომის შედეგად ჩამოყალიბდა, კვლევაში თეორიულ ჩარჩოდ წარმოდგენილი იქნება მისი ავტორების მიერ ჩამოყალიბებული თეორიის მოდელის განზოგადებული ხედვები. აღნიშნული მოდელი ყურადღებას ამახვილებს საზოგადოების კატეგორიაზე, რომელთანაც მიგრანტებს ექმნებათ პრობლემები, ვინაიდან ისინი მკვეთრად განსხვავდებიან მასპინძელი საზოგადოებისაგან და, მოცემული კულტურული ბარიერების გამო, ვერც ინტეგრირდებიან და ეკონომიკური პრობლემებიც ნაკლებად მნიშვნელოვანია მათთვის (Portes & Rumbaut 2001:43-69).

ავტორთა აზრით, მიმღები საზოგადოებისთვის ხშირად მიგრანტები, განსხვავებული წარმომავლობის გამო, თავიდანვე არასასურველნი არიან, სწორედ ამიტომ, სოციალურ-კულტურული ბარიერები განიხილება, როგორც მომდევნო პრობლემების საწყისი (Portes & Rivas 2011:238). ოცემული თეორია განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ენას, როგორც კულტურის ერთ-ერთ მთავარ მახასიათებელს და მასპინძელი საზოგადოების ენის სწავლას ამ სახელმწიფოში წინსვლის ძირითად წინაპირობად განიხილავს (Portes & Rivas 2011:132).

კვლევისთვის ასევე მნიშვნელოვანია იმის შესწავლა, თუ რამდენად განსხვავებული შეიძლება იყოს ბარიერები მიგრანტებისათვის, რასაც რასობრივ/ეთნიკური არახელსაყრელი პირობების მოდელი გარკვეულწილად გვთავაზობს კიდევ. ის მიმღები საზოგადოების ბუნებას უსვამს ხაზს, რომელიც თავად არჩევს, თუ ვის მიმართ იყო მეტად ღია და რომელი ჯგუფის მიმართ – დახურული (Biechler 2015: 5).

ლიტერატურის მიმოხილვა

ამერიკის უნივერსიტეტებზე დაკვირვების საფუძველზე, ინტეგრაციის პროცესსა და კულტურის გავლენაზე წერს ლოურენს ოლივია ეჯიუფო. მისი ნაშრომი მიზნად ისახავს აღწეროს საერთაშორისო სტუდენტების ინტეგრაციის პრობლემები. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს საკითხზე, რომ ზოგიერთი სტუდენტი ახალ გარემოში აღმოჩენის შემდგომ კულტურული შოკის წინაშე დგება და უჩნდება ლინგვისტური, კულტურული და რასობრივი კომპლექსები (Ejiofo 2010: 4). მოცემული ნაშრომი ყურადღებას იქცევს იმ კუთხითაც, რომ მხოლოდ ცალმხრივად არ ეხება განსხვავებულ კულტურულ ბარიერებს და უშვებს, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა შესაძლებელია სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელი სტუდენტის პრობლემით განსხვავებულად დაინტერესდეს (Ejiofo 2010: 22).

მსგავს კულტურულ ბარიერებზე ყურადღება ასევე გაამახვილა შიდეჰ ჰანასაბიმ. ისეთივე მეთოდოლოგიით, როგორცაც ლოურენს ოლივია ეჯიუფო, სხვადასხვა გეოგრაფიული რეგიონიდან ჩამოსულ სტუდენტებზე დაკვირვებით, იგი ამტკიცებდა, რომ სტუდენტები მასპინძელ სახელმწიფოში სხვადასხვა სახის კულტურულ ბარიერებს ხვდებიან. მისი კვლევის მიხედვით, ახლო აღმოსავლეთიდან და აფრიკიდან ჩამოსული სტუდენტები მეტად აწყდებიან დისკრიმინაციულ ფაქტებს. ის, თუ რა გახდა ამ განსხვავებული მიმღებლობის მიზეზი, ამაზე საუბარი ავტორს არ აქვს, თუმცა ინტეგრაციის დამაბრკოლებელ მთავარ ფაქტორად წინასწარი განწყობები და სტერეოტიპული მიდგომა სახელდება (Hanassab 2006: 158).

ვინაიდან უცხოელი სტუდენტების ინტეგრაციის პრობლემების შესწავლა მეტად აქტუალურია და ნაშრომების უმეტესობა ამერიკის გამოცდილებაზეა მორგებული, მიზანშეწონილია ისეთი სახელმწიფოს გამოცდილებაზე დაკვირვება, როგორც არის პაკისტანი. უსმან ტარიქის კვლევა, რომელიც ისლამაბადის უნივერსიტეტში ჩატარდა, ზემოთ ხსენებული ავტორების მსგავსი მეთოდოლოგიით, მოიცავს უცხოელი სტუდენტების აკადემიური, სოციალური და კულტურული პრობლემების შესწავლას. ისევე როგორც სხვა სახელმწიფოებზე დაკვირვებით, მოცემულ ნაშრომშიც სტუდენტების მთავარ გამოწვევად სოციალურ და კულტურულ გარემოსთან დაკავშირებული პრობლემები გამოიკვეთა (Tariq, Alim, Qasim & Jabeen 2018: 2).

ავტორი იზიარებს ეჯიუფოს მოსაზრებას ენის ბარიერის შესახებ, თუმცა, განსხვავებით მისგან, ტარიქი მეტად უღრმავდება საკითხს და ადგილობრივებთან კომუნიკაციის დასამყარებლად მეტ წინაღობას ხედავს. გარდა ამისა, მოცემული ავტორისთვის სოციალურ-კულტურული პრობლემების შესწავლის მთავარი მიზანი მისი დაკავშირებაა აკადემიურ პრობლემებთან, რაც არ არის აღნიშნული კვლევის ინტერესის საგანი, თუმცა პაკისტანის გამოცდილებაზე კიდევ ერთხელ ადასტურებს აზრს, რომ მთავარი პრობლემები, რაც მიგრანტ სტუდენტებს ექმნებათ სხვა სახელმწიფოებში, სწორედ კულტურული ბარიერისაგან გამომწვეული სოციალური პრობლემებია (Tariq, Alim, Qasim & Jabeen 2018: 18).

კვლევის შეზღუდვები

კვლევას გააჩნია შემდეგი სახის შეზღუდვები: კვლევაში არ არის წარმოდგენილი ევროპელი და ამერიკელი სტუდენტების პრობლემები. ქართული საზოგადოების სტერეოტიპული დამოკიდებულება მათი პრივილეგიების შესახებ, მხოლოდ აფრიკელი, ინდოელი და ახლო აღმოსავლეთიდან ჩამოსული სტუდენტების შეხედულებებს ეფუძნება.

კვლევა ასევე არ მოიცავს ფართო საზოგადოების დამოკიდებულებების შესწავლას უცხოელი სტუდენტების მიმართ, ის მხოლოდ ქართველი სტუდენტების შეხედულებებით შემოიფარგლება.

მიგრანტი სტუდენტების პრობლემათა თეორიული საფუძვლები

სტუდენტების მიგრაციის პრობლემების შესახებ არსებული ლიტერატურა მეტ აქცენტს სოციალურ და კულტურულ პრობლემებზე აკეთებს, თუმცა ავტორები ასევე ეხებიან ეკონომიკურ

ფაქტორებსაც. კერძოდ, ისინი არ გამოორიცხავენ, რომ შესაძლებელია სტუდენტებს განსხვავებული კანისა და რასის გამო ადგილობრივად დასაქმების შანსიც კი არ ჰქონდეთ. ფინანსური პრობლემების არქონის მიუხედავად, შესაძლებელია მათი ნაწილი სამსახურის პოვნას ცდილობდეს ინტეგრაციის პროცესის დასაჩქარებლად, მაგრამ, საზოგადოების განწყობის გამო, ხელი ეშლებოდას (Ejiofo 2010: 57). თუ ამ ტენდენციას გავყვებით, მთავალთ ინტეგრაციასთან, როგორც მთავარ პრობლემასთან, ვინაიდან ავტორები ფინანსურ პრობლემებს, ფაქტობრივად, სოციალურ-კულტურული ფაქტორებიდან გამომდინარე ამჩნევენ.

მიუხედავად ზემოთ თქმულისა, ავტორები თავად სტუდენტებშიც ხედავენ პრობლემას. ანასაბი დასაქმების შანსის არქონაზე სწორედ ადგილობრივების ჩაკეტილობისა და ინტეგრაციის ნაკლებობის გამო საუბრობს (Hanassab 2006: 167). მაგალითად, ეჯიოფო ადგილობრივი სტუდენტებისაგან ნაკლები მხარდაჭერის მიღების მიზეზად ასახელებს თავად მიგრანტი სტუდენტების თვისებას, რომ საკუთარი ინიციატივით ჩრდილში დარჩენას ამჯობინებენ (Ejiofo 2010: 24).

ავტორების უმეტესობა სტუდენტი მიგრანტების პრობლემების უკეთ გასაგებად განსხვავებულ ინდიკატორებს გვთავაზობს. მაგალითად, ავსტრალიურ გამოცდილებაზე დაფუძნებული ერთ-ერთი ნაშრომი და მისი ავტორები მოგვითხრობენ გენდერის როლზე, კერძოდ, მდედრობითი სქესის სტუდენტებზე, რომლებიც მეტად დეპრესიულად და დისკრიმინირებულად გრძნობდნენ თავს, ვიდრე მამრობითი სქესის სტუდენტები (Sawir, Marginson, Deumert, Nyland, & Ramia 2008: 154).

ქრისტინ ჯი იეჰი მთავარ ინდიკატორად მიგრანტი სტუდენტების წარმომავლობას განიხილავს. ავტორი ამტკიცებს, რომ განსხვავებული კულტურული ბარიერები სხვადასხვა რეგიონიდან ჩამოსული სტუდენტებისთვის ერთნაირი არ არის. აღმოჩნდა, რომ ევროპელი სტუდენტები აკულტურისა და ინტეგრაციის სტრესს ნაკლებად განიცდიდნენ, ვიდრე აზიიდან და აფრიკის სახელმწიფოებიდან ჩამოსული სტუდენტები. ამის მიზეზი კი ენის უკეთ ცოდნა, მაღალი სოციალური მხარდაჭერა და მეტი კავშირების არსებობა იყო (Yeh 2003 : 23).

საზოგადოების სახეზე, როგორც მთავარ ინდიკატორზე, საუბრობს ქრისტინ ჯი იეჰი. სოციალური ურთიერთობები ყველა ადამიანისათვის გარკვეულ დონეზე მნიშვნელოვანია, თუმცა, ვინაიდან საზოგადოებები განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ადამიანები მშობლიური საზოგადოების მსგავს გარემოში გრძნობენ თავს კომფორტულად. ავტორის აზრით, კოლექტიური საზოგადოებებიდან წამოსული სტუდენტები ნაკლებად ინტეგრირებულნი არიან ამერიკულ ინდივიდუალისტურ საზოგადოებაში, ვინაიდან არსებული კულტურა მათთვის უცხოა. ადგილობრივები კი მეტად გახსნილნი მათი მსგავსი საზოგადოების წარმომადგენლების მიმართ არიან (Yeh 2003 : 17).

უცხოელი სტუდენტების პრობლემები და კულტურული ბარიერი საქართველოში

ლელა სტურუა და ნინო შუშანია სოციალურ-კულტურულ პრობლემებს განსხვავებული კუთხით ეხებიან კვლევაში მიგრანტთა ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ. მათი ნაშრომი ადასტურებს, რომ საქართველოში მცხოვრებ მიგრანტებს აქვთ სხვადასხვა სახის პრობლემა, რომელთა უმეტესობა სოციალურ-კულტურული ხასიათისაა (სტურუა&შუშანია 2010: 189).

მოცემული ნაშრომის კონკრეტული თავი ეძღვნება უცხოელ სტუდენტებს და მათ წინაშე მდგარ პრობლემებს. კვლევა მოიცავს თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის 142 უცხოელ სტუდენტს. ავტორებმა კვლევის ფარგლებში შეისწავლეს მათი ყოველდღიური აქტივობები და სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლები. კვლევის შედეგების მიხედვით აღმოჩნდა, რომ სტუდენტ მიგრანტებს სწორედ სოციალურ-კულტურული პრობლემების გადალახვა უწევთ, რაც ჯანმრთელობის სხვადასხვა პრობლემას იწვევს. კერძოდ, უცხოელ მიგრანტ სტუდენტებს უმეტესწილად თავის ტკივილი, ქრონიკული გადაღლილობა და კონცენტრაციასთან დაკავშირებული სირთულეები აწუხებთ (სტურუა&შუშანია 2010: 190).

საქართველოში მცხოვრებ უცხოელ სტუდენტებსა და ადგილობრივებს შორის კულტურული ბარიერის არსებობაზე მრავალი ფაქტი მიუთითებს, რაც, თავად სტუდენტების თქმით, ინტეგრ-

რაციის პრობლემებს ამძაფრებს. ზოგადად, კულტურული ბარიერის არსებობა ბუნებრივი პროცესია, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ერთი კონტინენტიდან მეორეზე გინევს სასწავლებლად წასვლა. ამის თქმის საფუძველს იძლევა გამოკითხული სტუდენტების მიერ დასახელებული ე.წ. კულტურული შოკი, რომელიც მათ საქართველოში ჩამოსვლის პირველ წელს მიიღეს.

კვლევის პერიოდში სულ გამოიკითხა 18 უცხოელი სტუდენტი სხვადასხვა სახელმწიფოდან. კვლევაში მონაწილეობდნენ საქართველოში ოთხი აკრედიტებული უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტები: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტიდან, საქართველოს უნივერსიტეტიდან და თბილისის სამედიცინო აკადემიიდან. სულ გამოიკითხა 6 სტუდენტი აფრიკის კონტინენტიდან, 6 სტუდენტი ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოებიდან და 6 სტუდენტი ინდოეთიდან. გამოკითხული 18 უცხოელი სტუდენტისგან საქართველოში ცხოვრების ყველაზე მოკლე პერიოდი იყო ერთი წელი, ყველაზე ხანგრძლივი კი – შვიდი.

ყველა სტუდენტი აცხადებს, რომ საქართველოში ისინი განიცდიან კულტურულ ბარიერთან დაკავშირებულ პრობლემებს. წინააღობები, რომლებსაც სტუდენტები ასახელებენ, ძირითადად დაკავშირებულია სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებთან. უპირველეს ყოვლისა, თითოეული მათგანი თვლის, რომ საქართველოში ინტეგრაცია ძალიან რთულია, რადგან ძირითადი პრობლემა ენის არცოდნა და კომუნიკაციის დამყარებაა ადგილობრივ მოსახლეობასთან.

ენის პრობლემა გამოკითხული 15 სტუდენტისათვის მთავარი პრობლემა გახლდათ საკომუნიკაციოდ, დანარჩენი 3 სტუდენტი კარგად ფლობდა ქართულ ენას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, თვლიდნენ რომ მხოლოდ ენის სწავლა არ არის საკმარისი ქართულ საზოგადოებაში ინტეგრაციისათვის. კომუნიკაციის დამყარებასთან მიმართებით პრობლემებს ზოგიერთი მათგანი ქართულ საზოგადოებაში ხედავს. სტუდენტების თქმით, ქართველების რაღაც ნაწილი დადებითად არის განწყობილი უცხოელების მიმართ, მეორე ნაწილი კი მათთან ურთიერთობას ერიდება. მიზეზი საზოგადოებაში არსებული სტერეოტიპებია, რომლებიც, მათი თქმით, ხშირად დისკრიმინაციულია და მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისაგან ძალადობრივი სახე აქვს. სწორედ ამიტომ უცხოელი სტუდენტები თვლიან, რომ საქართველოში პრობლემათა უმეტესობა სწორედ სოციალურ-კულტურულ ბარიერებთან არის დაკავშირებული.

18 გამოკითხული რესპონდენტიდან საზოგადოების მხრიდან ძალადობრივი ქმედება 9 მათგანის მიმართ განხორციელდა. კვლევამ აჩვენა, რომ უცხოელი სტუდენტების გარკვეული ჯგუფი მეტად განიცდის დისკრიმინაციას საქართველოში, ვიდრე სხვა ჯგუფი. კონკრეტულად კი უმრავლესობა თვლის, რომ აფრიკის კონტინენტიდან ჩამოსული სტუდენტები უფრო ხშირად განიცდიან დისკრიმინაციას, ვიდრე სხვა რომელიმე კონტინენტიდან ჩამოსულები. გარდა ამისა, უნდა ითქვას, რომ აფრიკელი სტუდენტების ინტეგრაციის ქულა, რომელსაც მოიცავდა კითხვარი, ყველა სხვა წარმომავლობის სტუდენტის ინტეგრაციის ქულაზე დაბალი იყო. მაშინ, როდესაც სხვა კონტინენტიდან ჩამოსული სტუდენტების ინტეგრაციის ქულა მერყეობს 2.5-დან 3-მდე, აფრიკელი სტუდენტები 1 ან 1.5 ქულით აღწერდნენ საკუთარი ინტეგრაციის ხარისხს.

კვლევის პროცესში გამოვლინდა კიდევ ერთი ტენდენცია. რესპონდენტების უმრავლესობა ასაბუთებს, რომ მამრობითი სქესის წარმომადგენლები უფრო მეტად განიცდიან სოციალურ-კულტურულ პრობლემებს საქართველოში, ვიდრე მდედრობითი სქესის წარმომადგენლები. ამოკითხული გოგონებიდან მხოლოდ 1 აღმოჩნდა სხვადასხვა სახის ძალადობის მსხვერპლი, მამრობითი სქესის 9 წარმომადგენლიდან კი – 9-ვე.

კვლევის პროცესში ყველა რესპონდენტს დაესვა კითხვა ფინანსურ პრობლემებთან დაკავშირებით. აღმოჩნდა, რომ მათი უმრავლესობა საკუთარი ოჯახებიდან გადმორიცხული ფინანსებით ცხოვრობს, შესაბამისად, საქართველოში ფინანსური პრობლემების წინაშე არ დგანან. უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა უცხოელი სტუდენტი, რომელიც საქართველოში წლების მანძილზე ცხოვრობს, ამჩნევს დადებით ტენდენციას, რომ სიტუაცია და მათი საცხოვრებელი პირობები თანდათან უმჯობესდება.

გარდა უცხოელი სტუდენტებისა, კვლევის ფარგლებში ასევე გამოიკითხნენ ქართველი სტუდენტები. გამოკითხვის მიზანი იყო, გარკვეულიყო, თუ როგორი დამოკიდებულება აქვთ მათ უცხოელ სტუდენტებთან, აქვთ თუ არა ურთიერთობის სურვილი და როგორ ხედავენ საქართველოში მათ წინაშე მდგარ პრობლემებს. აქვე უნდა ითქვას: – ინდივიდუალური ინტერვიუების შედეგად აღმოჩნდა, რომ უცხოელი სტუდენტების უმრავლესობას ქართველი სტუდენტები დახასიათებული ჰყავს, როგორც საზოგადოებაში ყველაზე გახსნილი და კომუნიკაბელური პოპულაცია, რომელთანაც საერთო ენის გამონახვა უფრო ადვილია.

მოცემულ კვლევაში მონაწილეობა მიიღო საქართველოში აკრედიტებული უმაღლესი სასწავლებლების 12-მა სტუდენტმა (6 მდედრობითი და 6 მამრობითი სქესის წარმომადგენელი.) სხვადასხვა მხარის არგუმენტები რომ უფრო თანასწორი ყოფილიყო, კვლევაში მონაწილეობა მიიღო სტუდენტების ორმა კატეგორიამ: მიგრანტ სტუდენტებთან ურთიერთობის მქონე და მიგრანტ სტუდენტებთან ურთიერთობის არმქონე სტუდენტებმა. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 3-მა მდედრობითი და 3-მა მამრობითი სქესის წარმომადგენელმა, რომელთაც აქვთ ურთიერთობა უცხოელ სტუდენტებთან და ასევე 3-მა მდედრობითი და 3-მა მამრობითი სქესის წარმომადგენელმა, რომელთაც არ აქვთ ურთიერთობა უცხოელ სტუდენტებთან. ისინი ადასტურებენ, რომ სხვადასხვა წარმომავლობის სტუდენტს ქართული საზოგადოება განსხვავებულად ექცევა. ამოკითხულთა უმეტესობას არ მოსწონს სხვა ადამიანების დამოკიდებულება და თვლის, რომ პრობლემები ადგილობრივების განწყობებია, რადგან თავად საერთაშორისო სტუდენტებს კომუნიკაციაში შესვლის ძალიან დიდი სურვილი გააჩნიათ.

შეჯამების სახით უნდა ითქვას, რომ გამოკითხული ქართველი სტუდენტების უმრავლესობა, რომელიც არ მეგობრობს უცხოელ სტუდენტებთან, დადებითად არის განწყობილი მათ მიმართ, კომუნიკაციის არქონას სოციალურ გარემოს აბრალებს და ამბობს, რომ არ ჰქონია საშუალება მათი გაცნობის, რადგან ერთ გარემოში ყოფნა ხშირად არ უწევთ, შორიდან კი, ძირითადად, სოციალურ-კულტურულ პრობლემებს ასახელებენ, რომელსაც შესაძლოა უცხოელი სტუდენტები ყოველდღიურად აწყდებოდნენ საქართველოში. ის სტუდენტები, რომლებიც მეგობრობენ უცხოელ სტუდენტებთან, საზოგადოების ჩაკეტილობაზე, ქსენოფობიურ განწყობებზე და მათ მიმართ განხორციელებულ დისკრიმინაციაზე საუბრობენ; მიიჩნევენ, რომ უცხოელი სტუდენტების უმრავლესობას ქართული ტრადიციებისადმი ინტერესი გააჩნია, სწავლობენ ენას, მაგრამ ბევრ ქართველს, უბრალოდ, არ აქვს მათთან დაახლოების სურვილი და არ აძლევენ მათ კომუნიკაციაში შესვლის საშუალებას.

დასკვნა

მიგრანტი სტუდენტების პრობლემების კვლევა არ მოიცავდა მხოლოდ საკითხის ერთი მხრივ შესწავლას. კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე მიღებულია ის ძირითადი მიგნებები, რომლებიც წარმოდგენილია სტატიაში. საქართველოში მცხოვრები მიგრანტი სტუდენტების ყოველდღიური პრობლემების შესწავლის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მათი აბსოლუტური უმრავლესობა სოციალური და კულტურული გამოწვევების წინაშე დგას. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ადგილობრივ მოსახლეობასთან ინტეგრაციის პროცესის სირთულე. ამის მიზეზად სახელდება ის კულტურული ბარიერები და წინასწარგანწყობები, რომელიც არსებობს საზოგადოებაში, რაც ხელს უშლის უცხოელი სტუდენტების რეალიზებას.

ლიტერატურის შესწავლისა და ინტერვიუების საფუძველზე დამტკიცდა, რომ ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა არის ენის ბარიერი. თუმცა არ უნდა ჩაითვალოს, რომ ენა არის გადამწყვეტი ინტეგრაციასთან მიმართებით, ვინაიდან სტუდენტების ის კატეგორია, რომელიც შესანიშნავად ფლობს ქართულ ენას, აწყდებოდნენ კულტურულ ბარიერთან დაკავშირებულ სხვადასხვა პრობლემას საზოგადოებაში. აქვე უნდა ითქვას, რომ საქართველოში მცხოვრებ უცხოელ სტუდენტებს ნაკლებად ანუხებთ ეკონომიკურ საკითხებთან დაკავშირებული პრობლემები. ქსენოფობიური განწყობები არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელმაც კიდევ ერთხელ დაადასტურა სოციალურ-კულტურული გამოწვევების არსებობა მიგრანტ სტუდენტებთან დაკავშირებით. ნი-

ნასწარგანწყობების გავლენით, გამოკითხული სტუდენტების უმრავლესობა არაერთხელ გამხდარა დაცინვისა თუ დისკრიმინაციის ობიექტი.

სტატიაში გადმოცემული ფაქტები ადასტურებს კულტურული ბარიერით გამოწვეულ დისკრიმინაციულ შემთხვევებს, რაც წმინდად სოციალურ-კულტურული პრობლემების შემადგენელი ნაწილია, თუმცა ნაშრომის ერთ-ერთი მთავარი მიგნება დროის პერიოდთან არის დაკავშირებული. კერძოდ, დისკრიმინაციისა და ქსენოფობიური განწყობების გამოვლენის ფაქტების ინტენსივობა წლებთან შედარებით შემცირებულია, რაც გამოკითხული მიგრანტი სტუდენტების ინტერვიუების საფუძველზე დასტურდება.

საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან და სპეციფიკური კულტურიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, არსებობს ქვეყნები, რომელთანაც ქართული კულტურა უფრო ახლოს დგას და არსებობენ სახელმწიფოები, რომელთანაც კულტურული ბარიერი მეტად დიდია. ეს ფაქტი, ბუნებრივია, აისახა მათი წარმომადგენლების ცხოვრებაზე ქართულ საზოგადოებაში. კვლევის პროცესში გამოიკვეთა მიგრანტი სტუდენტების ის კატეგორია, რომელიც განიცდიდა ყველაზე მეტად დისკრიმინაციას. ინტერვიუების საფუძველზე აღმოჩნდა, რომ ქართულ საზოგადოებაში ყველა წარმომავლობის მიგრანტი არ არის თანაბრად სასურველი. ქართველების დამოკიდებულება არის არაერთგვაროვანი და მათგან ყველაზე დისკრიმინირებულად საზოგადოებაში თავს აფრიკის კონტინენტიდან ჩამოსული სტუდენტები გრძნობენ, ყველაზე პრივილეგირებულად კი ევროპელი ან ამერიკელი წარმომავლობის სტუდენტები მიაჩნიათ. ყოველივე ამის მიზეზად კი ზემოთ ხსენებული სტერეოტიპები და წინასწარგანწყობები სახელდება.

კვლევამ ასევე დაადასტურა, რომ საქართველოში მცხოვრები მამრობითი სქესის წარმომადგენელი სტუდენტი მიგრანტები მეტად დგანან სოციალური და კულტურული პრობლემების წინაშე, ვიდრე მდედრობითი სქესის წარმომადგენელი სტუდენტები. დაბოლოს, არსებულ პრობლემასთან დაკავშირებით გამოკვეთილია პოზიტიური ტენდენცია, რომ მიგრანტი სტუდენტების მდგომარეობა, ბოლო წლებთან შედარებით, გაუმჯობესდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია. მოკლე ფორმატის მიგრაციის პროფილი „უცხოელი სტუდენტები საქართველოში“. თბილისი, 2017.

http://migration.commission.ge/files/migraciis_profili_a5_geo.pdf

სტურუა, ლ., შუშანია, ნ. ემიგრანტთა ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ. თბილისი: დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრი, 2010.

<http://www.ncdc.ge/Handlers/GetFile.ashx?ID=85888a63-55c2-40a1-996b-0cbc9838cf27>

Biechler, L. A. Challenging the Status Quo: Liberal Arts in Extension Studies. Cambridge: Harvard University Press, 2015.

Ejiofo, L. O. The Experiences of International Students in a Predominantly White American University. Lincoln, Nebraska, USA: University of Nebraska Press, 2010.

Hanassab, S. Diversity, International Students, and. Journal of Studies in International Education. Journal of Studies in International Education #10, Sage Publications, 2006.

Portes, A. & Rumbaut, R. Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation. Los Angeles, California, USA: University of California Press, 2001.

Portes, A. & Rivas, A. The Adaptation of Migrant Children. The Future of Children. Princeton. New Jersey, USA: Princeton University Press, 2011.

Sawir, E., Marginson, S., Deumert, A., Nyland, C., & Ramia, G. Loneliness and International Students: An Australian Study. Journal of Studies in International Education. Vol. 12, No. 2, 2008.

Tariq, U., Ali, S., Qasim, M. Z., & Jabeen, H. Adjustment Problems of Foreign Students at International Islamic University, Islamabad. International Journal of English Literature and Social Sciences ISSN: 2456-7620, 2018.

Yeh, C. J. International students' reported English fluency, social support satisfaction, and social connectedness as predictors of acculturative stress. *Counselling Psychology Quarterly*, 2003.

TAMAR MELADZE

THE PROBLEMS OF MIGRANT STUDENTS IN GEORGIA (2013-2019)

Summary

The phenomenon of migration in the modern world became a complex issue for research because of the increased scope and other actual reasons. Migration changed face, scopes and directions, got attention from states and international organizations, became the main subject of social, political, cultural problems and marked itself in the daily agenda. Migration of various groups is increasing from year to year, including student migration, which is one of the most relevant and large-scale processes in the 21st century.

The paper aims to identify the main social, cultural and economic problems, which are faced by migrant students living in Georgia; to explain differences of cultural barriers, which the students with different cultural background have to overcome on the way of integration into the Georgian society. Modern theories of migration comprise the theoretical framework of our research, namely, the assimilation theory and racial/ethnic non affordable condition models were used.

Qualitative research methods include:

- Analysis of secondary materials and scientific literature;
- In-depth interview with 18 migrant students of various origins: 6 from India, 6 from Near East and 6 from African countries. 9 female and 9 male persons participated in this process. The criteria for the selection are: citizenship of different countries, an active student status in Georgia and the age from 18 to 30. Georgian students also participated in the research: 12 students were selected: 3 female and 3 male students, who have relations with migrant students; and 3 female and 3 male students, who have no experience of relations with them.

The study has the following limitations:

- Problems of integration of the European and American students are not discussed;
- Extended public attitude towards migrant students is not presented in the paper.

The main findings of the research could be listed as follows:

- Migrant students have difficulties of interaction with the local population;
- Language barrier is one of the main problems;
- Most of the respondents were the objects of discrimination in different times;
- Discrimination and xenophobic attitudes decrease over time;
- Attitude of Georgian students towards the migrant classmates is heterogeneous;
- Male migrant students face social and cultural problems more than female ones.

ნინო დარასელია

**მეტონიმია და მეტაფორა ადამიანის სახის აღმნიშვნელ
ქართულ ლექსიკურ ერთეულებში**

1. შესავალი

სპეციალური ლიტერატურის თანახმად, სახის, როგორც ადამიანის სხეულის ნაწილის, მნიშვნელობა განპირობებულია გარკვეული ბიოლოგიური ფაქტორებით და იმ ფუნქციებით, რომელსაც ის ასრულებს. ის არის ადამიანის როგორც ფიზიკური, ისე სოციალური იდენტობის მაჩვენებელი; ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად მასზე აისახება ჩვენი გრძნობები და ემოციები, ინტენციები და მენტალური მდგომარეობა (ეს ნათლად ჩანს გამონათქვამში *ყველაფერი სახეზე აწერია*); ღირებულია სახის ინტერაქციული ფუნქცია – კომუნიკაციისას ჩვენი სახე მიმართულია ჩვენი კომუნიკანტისაკენ. სწორედ ადამიანის სხეულისათვის სახის ასეთმა მნიშვნელობამ განაპირობა მულტიდისციპლინური ინტერესი მისდამი (Marmaridou 2011; Sifianou 2011; Yu 2001).

წინამდებარე ნაშრომი განიხილავს სახის აღმნიშვნელ ქართულ ლექსიკურ ერთეულებს და მათთან დაკავშირებულ მეტონიმისა და მეტაფორის შემთხვევებს კოგნიტური ლინგვისტიკის (Barcelona 2008; Gibbs 2006; Kovecses 2008; Lakoff 2003; Steen 2002; Wierzbicka 1992) სახის თეორიისა (Goffman 1955, 1972; Brown & Levinson 1987; Sifianou 2011; Scollon & Scollon 1997) და კულტუროლოგიის (ჯორბენაძე 1997; Sumbadze 1999; Triandis 1992) თვალსაზრისით.

ნაშრომის ერთ-ერთ მიზანს წარმოადგენს დაადგინოს, თუ რა მიმართებაშია სახესთან დაკავშირებული ხატოვანი გამოთქმები ქართულ კულტურულ მოდელთან.

ემპირიული მასალის შეგროვებისას გამოვიყენეთ შემდეგი წყაროები: ავტორიტეტული ლექსიკონები, ქართული ენის კორპუსები, ინტერნეტვებგვერდები.

ნაშრომში, კომპონენტური ანალიზისა და დისტრიბუციული მეთოდების გარდა, განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა კონცეპტუალური მეტაფორისა და მეტონიმის იდენტიფიცირების პრინციპებს (Steen 2002).

როგორც ცნობილია, კოგნიტური ლინგვისტიკის თვალსაზრისით, მეტონიმია და მეტაფორა კოგნიტური მექანიზმებია, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ კონცეპტუალიზაციის პროცესში. მათ შორის ძირითადი განსხვავება მდგომარეობს შემდგომში: კონცეპტუალური მეტაფორა გულისხმობს სისტემატურ, სიმეტრიულ ანასახს (mapping) კონცეპტუალურ სფეროებს (*წყარო-სამიზნე*) შორის, რა დროსაც გამოცდილების ტიპური აბსტრაქტული სფერო აიხსნება კონკრეტულის მეშვეობით (*არაფიზიკური არის ფიზიკური*). ამასთან ერთად, აღნიშნული სფეროები არ მოიაზრება ერთ ფრეიმში, მიმართება მათ შორის კოგნიტურ-ტაქსონომიურია.

კონცეპტუალური მეტონიმის შემთხვევაში სფეროებს შორის ანასახი ასიმეტრიულია, წყარო და სამიზნე ერთ ფრეიმში მოიაზრება (*ნაწილი-მთელი*) და პრაგმატიკულად არის დაკავშირებული; სფერო, რომლის ფარგლებშიც მეტონიმია ოპერირებს, არის ფუნქციურ-კოგნიტური.

ამასთან, მეტონიმისა და მეტაფორას შორის მჭიდრო კავშირია: კოგნიტური ლინგვისტიკის თანახმად, მეტონიმია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მეტაფორის მოტივაციის პროცესში (Barcelona 2008).

ნაშრომში ასევე გამოყენებულია ე.წ. განსხეულების ჰიპოთეზა (Embodiment Hypothesis), რომლის თანახმადაც ენის გაგება ეფუძნება ადამიანის სხეულისებრ გამოცდილებასა და ქმედებას. აღნიშნული ჰიპოთეზის მიხედვით, მნიშვნელობა მოტივირებულია ინდივიდის ინტერაქციით მის ფიზიკურ, სოციალურ და კულტურულ გარემოსთან; აღნიშნული ურთიერთქმედება კი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის მენტალური სამყაროს სტრუქტურირებისას (Gibbs 2006:12).

თანამედროვე ქართულში დასტურდება ადამიანის სახის ცნების ხუთი ლექსიკალიზაცია:

- (ა) პოლისემიური *სახე* – საერთოქართველური ძირიდან *sax (ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000:397). წარმოშობა სადავოა; სავარაუდოდ, ნაწარმოებია ქართულ-ზანურ ძირზე *x (*ეხება*) აფიქს **a(a)* (*დანიშნულება, მიზანი*) დართვით, რაც მთლიანობაში გვაძლევს მნიშვნელობას – *ის, რასაც ეხები* (ინტ. წყ.). ძველ ქართულ ძეგლებში გვხვდება შემდეგი მნიშვნელობებით: „*ხატი*“, *პირისახე, გამოსახულება, მსგავსება, შესაძლებლობა, ფორმა, ბუნება, მავალითი, ნიშანი, იგავი, ნიმუში* (აბულაძე 1973: 383).
- (ბ) პოლისემიური *პირი* – პროტოქართველური ძირიდან *pir, დასტურდება ძველ ქართულ ძეგლებში: *პირის, ზედაპირის, სახის, თვისების, განზრახვის, წინამხარის, სანინააღმდეგო მხარის, სიტყვის, საქმის* და ასევე *უკუქცევითი ნაცვალსახელის* მნიშვნელობით (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:371).

პირი, როგორც ადამიანის სახის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული, მეტონიმის შედეგია (მიმართება: *წანილი-მთელი*). როგორც ვიცით, აღნიშნული ლექსემის პირველადი მნიშვნელობაა: – *ნაპრალი ტუჩებს შორის, ბაგეთა ჭრილი, ტუჩების მოხაზულობა*. სახის მოცემული ნაკვთის ფიზიოლოგიურმა (კუჭ-ნაწლავის ტრაქტთან მაკავშირებელი, შესაბამისად, ადამიანის ფიზიკური არსებობის განმსაზღვრელი) და, განსაკუთრებით, ინტერაქციულმა (ვერბალური ქმედების განმახორციელებელი) ღირებულებამ განაპირობა მეტონიმური ჩანაცვლება, რის შედეგადაც *პირმა* შეიძინა ადამიანის თავის წინა ნაწილის (შუბლიდან ნიკაპის ჩათვლით) მნიშვნელობა.

- (გ) ზემოხსენებული ორი ლექსიკური ერთეულისგან ნაწარმოები შედგენილი არსებითი, მონოსემანტური *პირისახე*. აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის შექმნა, სავარაუდოდ, განაპირობა *პირისა* და *სახის* პოლისემიურმა ხასიათმა, მეტონიმია-მეტაფორიზაციის პროცესებთან ერთად გამოხატვის სიზუსტისაკენ ენის „სწრაფვამ“;
- (დ) არაბულიდან ნასესხები ლექსიკური ერთეული *სიფათი* (სახის, გარეგნობის, შეხედულების მნიშვნელობით), რომელიც ჟარგონის ნიმუშია, ძირითადად უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია – *მისი სიფათი არ მომწონს; სიფათზე ეტყობოდა რა ბიჭიც იყო* (ქეგლ 1990:893), თუმცა წინამდებარე კვლევისათვის შეგროვებულ მასალაში აღნიშნულ ლექსიკურ ერთეულს დადებითი კონოტაციური მნიშვნელობითაც ვხვდებით – *იმ გოგოს ლამაზი სიფათი აქვს*.
- (ე) რუსულიდან ნასესხები *როჟა* (პირველადი მნიშვნელობა – უსიამოვნო, შეუხედავი სახე; მეორეული მნიშვნელობა – ტიპი/პიროვნება) ასევე ჟარგონის ნიმუშია, ძირითადად უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია, თუმცა ვხვდებით დადებითი მნიშვნელობითაც (იხ. ქვემოთ: ნაწ. 2).

როგორც ვხედავთ, ხუთი ლექსიკური ერთეულიდან სამი პოლისემიურია, შესაბამისად, კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, ნაშრომში მათ ანალიზს წარმოვადგენ.

ჩინური ენის მასალზე სახის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური ანალიზისას, იუ (2001) გამოყოფს სახის, როგორც სხეულის ნაწილის, ოთხ ძირითად ასპექტს; სახე, როგორც: (ა) გარეგნობისა და შესახედაობის, (ბ) ემოციებისა და ხასიათის, (გ) ინტერაქციისა და ურთიერთობებისა და (დ) ღირსებისა და პრესტიჟის მაჩვენებელი. ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ ქართულ ენასა და კულტურაში მეოთხე ასპექტი მოიცავს ინდივიდის სოციალურ სტატუსს, ე.წ. *სოციალურ სახეს*.

2. სახე/პირი, როგორც გარეგნობისა და შესახედაობის გამომხატველი

როგორც უკვე აღინიშნა, სახე, როგორც ადამიანის თავის წინა ნაწილი, პიროვნების თვითობის სხვადასხვა ასპექტის (ხასიათის, ემოციური და მენტალური მდგომარეობის, სოციალური სტატუსის) გამომხატველია, რაც ორივე ლექსიკურ ერთეულში (*სახე, პირი*) ვლინდება; თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მოცემული სინონიმური წყვილის დისტრიბუცია ერთმანეთისაგან განსხვავებულია – შდრ. *სახე შეშუპებული აქვს/სახეშეშუპებული* (და არა პირი); *პირი დაიბანა, გაიპარსა* (და არა სახე).

უპირველეს ყოვლისა, ადამიანთა იდენტიფიცირებას და დამახსოვრებას ძირითადად მათი სახის მეშვეობით ვახდენთ; პირადობის დამადასტურებელ საბუთში ადამიანის სახეა წარმოდგენილი; ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს გამოთქმა *სახეზე ყოფნა* (ყველა სახეზეა – ყველა ესწრება). ადამიანის გარეგნობის შეფასებასაც ძირითადად სახით ვიწყებთ: *ლამაზი/დახვეწილი/უშნო/მრგვალი/სავსე და ა.შ. სახე აქვს*. ინტერესს იწვევს გამოთქმა *როგორი სახე აქვს!*, რომელმაც კონტექსტუალურად შესაძლოა გარკვეული შეფასება გამოხატოს და გულისხმობდეს *ურვეულოს, საინტერესოს* და ა.შ. ქართულში მრავლადაა სიტყვის *სახე* შემცველი დესკრიფციული შედგენილი სახელები:

სახემანკიანი, სახემზიანი, სახენაყვავილარი, სახეგარუჯული, სახენაიარევი, სახედაკანრული, სახედასისხლიანებული, სახეჭორფლიანი, სახეშეცვლილი და სხვ.

ლექსემის *პირი* შემცველი რთული სახელები: *პირმშვენიერი, პირმსუქანი, პირმრგვალი, პირბადრი, პირთხელი, პირგაპარსული, პირგაუპარსავი, პირდამანჭული, პირნაყვავილარი* და სხვ. პიროვნების შესახედაობის მხოლოდ ეპითეტებით დახასიათების შემთხვევაშიც (*ლამაზი, შეუხედავი, უშნო, მახინჯი, დახვეწილი* და ა.შ.) კი, პირველ რიგში, მის სახეს ვგულისხმობთ ან მისი სახე წარმოგვიდგება.

სწორედ აღნიშნულმა ფაქტორმა განაპირობა მეტონიმის *სახე/პირი – პიროვნება* (და არა *სახე/პირი – ადამიანის სხეული*) წარმოქმნა; აღნიშნულ მეტონიმიაში მოიაზრება ადამიანის როგორც ფიზიკური, ისე არაფიზიკური ასპექტები. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა *პირი*-დან ნაწარმოები ლექსიკური ერთეული *პიროვნება*, რომელშიც ერთგვარად აისახება ზემოხსენებული მეტონიმური სემანტიკური მიმართება:

1

- (ა) პარტიაში, ძველ სახეებთან ერთად, ბევრი ახალი სახეა;
- (ბ) ცნობადი სახეები; ისტორიული სახეები;
- (გ) გამოთქმა: ვისიმე სახით – მისი სახით მტერი შევიძინე;
- (დ) ეს (პიროვნებაზე) ჩემი ქალაქის სახე არ არის;
- (ე) კირა ნაიტილი *შანელის* სახეა;
- (ვ) პოლიციამ ოთხი პირი დააკავა;
- (ზ) ოფიციალური/სამხედრო/ფიზიკური/იურიდიული პირი.

საყურადღებოა, რომ მაგალით 1 (დ)-ში განზოგადების უფრო მაღალ ხარისხთან გვაქვს საქმე; მოცემულ მაგალითში ხაზგასმულია ინდივიდის როგორც გარეგნული, ისე პიროვნული თვისებები, რომლებიც, მთქმელის თვალსაზრისით, არ მიესადაგება მის მშობლიურ ქალაქს – ვერ გამოხატავს მისი ქალაქის არსს.

სპეციალური ლიტერატურის თანახმად, მეტონიმია *სახე გულისხმობს პიროვნებას* ფართოდ გავრცელებული მოვლენაა და დასტურდება ბევრ ენაში (Marmaridou 2011; Yu 2001). ამ თვალსაზრისით, როგორც ვხედავთ, გამონაკლისს არც ქართული წარმოადგენს. მსგავსი მეტონიმის შემთხვევა გვაქვს ჟარგონული ერთეულის *როჟა* შემთხვევაში: *რა როჟა აქვს!* (უსიამოვნო სახე აქვს) მაგრამ – *რა როჟაა!* (იგულისხმება უსიამოვნო ტიპი/პიროვნება), ან – *რა მაგარი როჟაა!* (იგულისხმება *რა მაგარი ტიპია!* – გამოხატავს მოწონებას).

მეტონიმის *სახე/პირი – პიროვნება* მეტაფორული გავრცობის შედეგად მიღებული მნიშვნელობები გამოიყენება როგორც საგნების, ისე აბსტრაქტული ცნებების მიმართაც და აღნიშნავს რაიმეს ზედაპირს (ძირითადად, წინა მხარეს) ან გარეგან მახასიათებელს:

საგნების მიმართ:

2

- (ა) ქალაქმა სახე იცვალა (პერსონიფიკაციის ნიმუში);
- (ბ) შენობა სახით მოედანს გადაჰყურებს (პერსონიფიკაციის მაგალითი);
- (გ) ტექსტი პირვანდელი სახით აღადგინეს (მოცემულ მაგალითში შეიძლება იგულისხმებოდეს როგორც ფორმა, ისე შინაარსი);

- (დ) გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგი“ ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა (იგულისხმება ფორმა);
- (ე) ფარჩის პირი; კარგი/ცუდი პირი (პერსონიფიკაციის ნიმუში);

მაგალით 2 (ბ)-ში მეტაფორიზაციას განიცდის სახის ორიენტაციული ფუნქცია; აღნიშნული ფუნქცია ძირითადად პირი-ს შემცველ მყარ შესიტყვებაში ვლინდება: *პირის ქმნა* (ვისკენმე ან სა-ითკენმე).

აბსტრაქტული ცნებების მიმართ, მაგალითად, მხატვრულ სიბრტყეში:

3

- (ა) მსახიობმა სპექტაკლში საინტერესო სახე შექმნა;
  - (ბ) მოქმედი პირი (მხატვრულ ნაწარმოებში);
- საყურადღებოა, რომ *სახის და პირის* მეტაფორული მნიშვნელობები კვლავ მეტონიმიზაციას განიცდიან: *სახე და პირი, როგორც რაღაცის წინა მხარე/ ზედაპირი* ენაცვლება თავად *სავანს ან მის ფორმას/მოყვანილობას*:

4

- (ა) თოვლის ფიფქს ვარსკვლავის სახე აქვს (იგულისხმება ფორმა, მოყვანილობა);
  - (ბ) საბნისპირი; ბალიშისპირი (საბნის ან ბალიშის გადასაკრავი).
- სახისა და პირის* მეტაფორიზაციის შემთხვევები ბევრ საინტერესო ახალ მნიშვნელობას წარმოქმნის, თუმცა ისინი ცდებიან მოცემული კვლევის მიზანს.

3. სახე/პირი, როგორც ემოციებისა და ხასიათის ამსახველი

როგორც ითქვა, ადამიანის სახე, სახის ნაკვეთები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ სხვადასხვა ემოციის, განწყობისა და მენტალური მდგომარეობის გამოხატვისას; უფრო მეტიც, ადამიანის სახე შესაძლოა პიროვნების ხასიათის მაჩვენებელი იყოს; აღნიშნულთან მიმართებით შეიძლება გამოიკვეთოს ორი მეტონიმია: – *სახის გამომეტყველება გულისხმობს ემოციას ან მენტალურ მდგომარეობას; სახეზე აღიბეჭდება ადამიანის ხასიათი*.

ქართულში მრავლად მოიპოვება ლექსემების *სახე, პირი* შემცველი რთული სიტყვები და მყარი შესიტყვებები, რომლებიც სწორედ ადამიანის ემოციებისა და მენტალური მდგომარეობის სიმპტომებს წარმოადგენენ ან პიროვნების ხასიათზე მიანიშნებენ.

ცვლილება სახის ფერში შესაძლოა სხვადასხვა ემოციის მაჩვენებელი იყოს:

- (ა) განითლება შეიძლება იყოს სიმორცხვის, სირცხვილის, შეცბუნების, ძლიერი აღელვების, სიბრაზის გამომხატველი:
სახეაღანძული (ეს უკანასკნელი შესაძლოა მწველმა მზემაც გამოიწვიოს), *სახეაწითლებული*, *სახეატკრეცილი*, *სახეაჭარხლებული*.
- (ბ) გაფითრებაც ძლიერი ემოციური თუ მენტალური მდგომარეობის სიმპტომია; ის ხშირად მოულოდნელი სტიმულით არის გამოწვეული (როგორიცაა შიში); გაფითრების მიზეზი შესაძლოა იყოს ძლიერი სულიერი ტკივილი, ტანჯვა:
სახეგათეთრებული, *სახეგაფითრებული/სახეგადაფითრებული*, *პირგანაცრებული*; *სახეზე მიტკლის ფერი ედო*, *სახეზე ფერი არ ედო* და სხვა.
- (გ) გაბრწყინებული, განათებული, გაშუქებული, მომღიმარი, მომცინარი სახე ამაღლებულ განწყობაზე, ბედნიერებაზე, სიხარულსა და კმაყოფილებაზე მიანიშნებს:
სახეგაბადრული/პირგაბადრული, *სახეგაბრწყინებული*, *სახეგაცისკროვნებული*, *სახეგაშუქებული*, *სახეგანათებული/პირგანათებული*, *სახეგაშლილი (მომღიმარი)*, *პირგაღიმებული* და სხვა.
- (დ) უარყოფითი ემოციებიც: სევდა, ძლიერი განცდები, უხასიათოდ ყოფნა უმაღლ სახეზე, მიმიკაზე აისახება: *სახე/პირი ჩამოსტირის*, *პირდამანჭული/სახედამანჭული*, *პირდაღმეფილი/*

სახედაღმეჯილი, სახედაღვრემილი/პირდაღვრემილი, სახეგაქუშული/პირგაქუშული, სახე-მოღრუბლული, სახეშეჭმუხვნილი, სახეშეშლილი, სახენანამები და სხვა.

- (ე) პიროვნების მრისხანებაზე მიუთითებს *სახისა* და *პირის* შემცველი შემდეგი რთული სიტყვები: *სახეაღესილი, სახეგამეხებული, სახეარეული, პირგამეხებული, სახემქისე.*
- (ვ) ენთუზიაზმი, აღტკინება: *პირანთებული/სახეანთებული.*
- (ზ) გულგრილობა, გულცივობა: *სახეგაშეშებული, სახეგაქვავებული, სახეგახევეებული.*
- (თ) გაოცებული: *პირკატანაცემი* („ვისაც მოულოდნელად გასაკვირველი რაიმე აქვს გაგონილი, მსგავსად მოულოდნელად პირში კატის ცემისა“, სახოკია 1979:497).
- (ი) *პირზე ხელის აფარება*: სახის დამალვა – დამორცხვებული ან შერცხვენილი ინდივიდის ქმედება. სირცხვილისა და სინდისის ქენჯნის გრძნობა ვლინდება მეტაფორულ გამონათქვამებში: *პირს შეირცხვენს/როგორი პირით შეგხედო?/მოსასვლელი/მისასვლელი პირი არ მაქვს.* აღნიშნულ შემთხვევებშიც ადამიანის პირველი რეაქციაა სახის დამალვა; შერცხვენილი ადამიანი სახეში ვერავის ვერ შეხედავს, თვალს ვერავის გაუსწორებს. მეორე მხრივ, ზოგიერთი ინდივიდისთვის სირცხვილის გრძნობა, სინდისის ქენჯნა უცხოა, შესაბამისად, აღნიშნული ემოციის ქონა-არქონა გარკვეულ ხასიათზე მიუთითებს.

საყურადღებოა, რომ *სახის* შემცველი ზემომოყვანილი რთული სიტყვები ხშირ შემთხვევაში მყარ შესიტყვებებს ეფუძნება: *სახე გაეზადრა/გაუნათდა, გაუბრწყინდა, მოელუშა* და ა.შ.

სახისა და *პირის* შემცველი ზოგიერთი რთული ლექსიკური ერთეული პიროვნების ხასიათს გვიჩვენებს:

- (ა) *პირნათელი* (მართალი, უდანაშაულო, უბრალო, უცოდველი), მისი სინონიმია *პირთეთრი*; სავარაუდოდ, მოცემული ორი ლექსიკური ერთეული *პირშავი*-ს საპირწონედ შეიქმნა.
- (ბ) *პირშავი* (დამნაშავე, მტყუანი, უნამუსო, უსინდისო, უსირცხვილო) – აღნიშნული ლექსიკური ერთეული წარმოადგენს სიტუაციის მეტაფორიზაციის შედეგს; თედო სახოკიას თანახმად, ძველად საქართველოში (ქართლში მეოცე საუკუნის დასაწყისამდე) ერთ-ერთი სახე დამნაშავის დასჯისა – პირისახეზე საჯაროდ მურის წასმა ანუ პირის გაშავება იყო (სახოკია 1979:499).
- (გ) *პირმკაცრი, სახემკაცრი, პირქუში, პირკუშტი, სახეკუშტი.*
- (დ) *სათნო სახის მქონე.*
- (ე) *სახემშვიდი.*

დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ემოციასა და ხასიათს შორის გარკვეული მიმართება არსებობს, რაც ზემოჩამოთვლილ ლექსიკურ ერთეულებშიც ვლინდება; ასე მაგალითად, ლექსიკური ერთეულები: *პირმცინარი, სახენათელი, სახეგაციისკროვნებული, პირგანათებული* შეიძლება მიუთითებდნენ როგორც ადამიანის განწყობაზე კონკრეტულ კონტექსტში, ისე მის დადებით პიროვნულ თვისებებზე, ხოლო ისეთი ლექსიკური ერთეულები, როგორიცაა: *სახეგამეხებული, სახეაღესილი* პიროვნების ფეთქებად ხასიათზე შეიძლება მიანიშნებდნენ.

პიროვნების თავშეკავებულ ხასიათზე მეტყველებს გამონათქვამი: *პირბადის ტარება*. აღნიშნულ შემთხვევაში ადამიანი თავის ნამდვილ სახეს (პიროვნულ თვისებებს) არ აჩვენებს. თუმცა მოცემული გამონათქვამი სახის ინტერაქციულ ფუნქციასაც შეიძლება დაუუკავშიროთ (იხ. ქვემოთ, ნაწ. 3). *პირბადის ტარების* საპირისპირო გამოთქმაა უარყოფითი კონოტაციის მქონე *ნამდვილი სახის ჩვენება*, რაც უარყოფითი პიროვნული თვისებების დაუფარავად გამომჟღავნებას გულისხმობს.

ამრიგად, სტატიის მესამე მონაკვეთში განხილული მასალა ეფუძნება სახის ორ ფუნქციას და მასზე დაფუძნებულ ორ მეტონიმიას: *სახე ასახავს ადამიანის ემოციებსა და გამოხატავს მის ხასიათს*. მოყვანილ მაგალითებში გამოიკვეთა კონცეპტუალური მეტაფორა ***სახე ემოციათა კონტეინერი***. ეს უკანასკნელი მკაფიოდ ვლინდება გამონათქვამში *სახე მწუხარებით აღევსო*. განხილულ მაგალითებში ასევე ვხვდებით მეტონიმის: *სახე გულისხმობს პიროვნების ხასიათს* მეტაფორიზაციის შემთხვევებს.

4. სახის/პირის როლი კომუნიკაციისას

განუსაზღვრელია სახის როლი კომუნიკაციისას. ზეპირმეტყველებით დისკურსში აუცილებელია კომუნიკანტთა *პირისპირ* დგომა/ყოფნა, რაც უზრუნველყოფს ქართული, ისევე როგორც ბევრი სხვა კულტურისათვის, „სავალდებულო“ თვალის კონტაქტს. სახეზე ემოციათა ცვალებადობა ასრულებს კომუნიკაციის მონაწილეთათვის ერთგვარი „გზამკვლევის“ როლს, ეხმარება რამათ მათი ენობრივი კოლექტივისათვის მისაღები ვერბალური თუ არავერბალური ქცევის ნორმების თანახმად წარმართონ კომუნიკაცია. ყოველივე ზემოთქმული აისახება მეტაფორულ გამონათქვამებში, როგორებიცაა:

1.

- (ა) *პირი იბრუნა* – ურთიერთობაზე უარი თქვა;
- (ბ) *პირი (არ) აჩვენა* – (ვისმე) ტკბილად (არ) მოეპყრო;
- (გ) *პირში თქმა* – გულისხმობს კომუნიკაციისას პირდაპირობას, რაც ეწინააღმდეგება ქართულ ენობრივ კოლექტივში მიღებულ ვერბალური ქმედების წესებს. თუმცა, ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისით, უმჯობესია *პირში უძრახო და მტერს პირს უკანაო*;
- (დ) *პირზე დაადგა* – *პირში უთხრა სამხილებელი რამე*.

აგრესიულ ვერბალურ ქცევას გულისხმობს *სახეში/პირში მიახლა*.

ემპირიული მასალის ანალიზმა აჩვენა, რომ, მსგავსად ბევრი ენისა/კულტურისა, ქართულ ენასა და კულტურაში *სახის/პირის* ზოგიერთ მეტაფორაში მოიაზრება ვერბალური თუ არავერბალური ქცევის ის სოციალური და მორალური ნორმები, რომლებიც ინდივიდს თავის ენობრივ კოლექტივთან აკავშირებს. აღნიშნული მიმართება გოფმანისეულ საზოგადოების დრამატურგიულ მოდელში არის წარმოდგენილი (Goffman 1967). ხსენებული მოდელი კომუნიკაციას განიხილავს, როგორც მეტაფორულ სცენაზე განხორციელებულ ქმედებას, კომუნიკანტებს კი გარკვეული როლების შემსრულებლებად წარმოგვიდგენს. როგორც ცნობილია, გოფმანის სახის თეორია საფუძვლად დაედო თანამედროვე ლინგვისტიკაში აქტუალურ თავაზიანობის თეორიას (Brown & Levinson 1987; Scollon & Scollon 1997). გოფმანის თანახმად, *სახე* – ეს არის დადებითი სოციალური ფასეულობა, რომელიც, ერთი მხრივ, ინდივიდის კუთვნილებას წარმოადგენს, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც ითქვა, ეფუძნება გარკვეული ენობრივი კოლექტივისთვის მახასიათებელ სოციალურ, მორალურ და ქცევით ნორმებს. გოფმანის მოდელის თანახმად, *სახე* შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ერთგვარი ნილაბი (კონცეპტუალური მეტაფორა *სახე არის ნილაბი*), რომელიც მორგებული აქვს ინდივიდს ინტერაქციისას. ამ თვალსაზრისით ინტერესს იწვევს უარყოფითი კონოტაციის მქონე გამონათქვამი – *აჩვენა ნამდვილი სახე (ანუ ნილაბი ჩამოიხსნა)*. თუმცა *სახე* არის არა სტატიკური, არამედ დინამიკური ხასიათის მოვლენა: კომუნიკაციისას კომუნიკანტები ცდილობენ შეინარჩუნონ ბალანსი და ამ მიზნით თანადროულად იყენებენ ორ სტრატეგიას: თავდაცვითს (*defensive*, რომელიც მიმართულია საკუთარი *სახის* შენარჩუნებისაკენ) და მფარველობითს (*protective*, რომლის მიზანია შეინარჩუნოს სხვისი *სახე*), შესაბამისად, კომუნიკაციისას *სახე* განიცდის მოდიფიკაციას, მისი ცვალებადობა ინტერაქციის მონაწილეთა შეთანხმების შედეგია და, როგორც სკოლონები აღნიშნავენ, *სახე არის კომუნიკანტების მოლაპარაკების შედეგად მიღებული საზოგადოებრივი იმიჯი/რეპუტაცია, რომელსაც ისინი ერთმანეთს შიანერენ ინტერაქციისას* (Scollon & Scollon 1997:35). ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ *სახის* მახასიათებლები არ შემოიფარგლება ცალკეული კომუნიკაციური აქტით, არამედ ეფუძნება წინარე დისკურსსაც.

სახის თეორიასთან მიმართებით საყურადღებოა შემდეგი კონცეპტუალური მეტაფორები, რომლებიც ქართულში დასტურდება: *სახე არის ნივთი, სახე არის კუთვნილება*, რომელიც შეიძლება დავკარგოთ ან შევინარჩუნოთ: *დაკარგო/შეინარჩუნო ადამიანური სახე*:

2.

- (ა) უმრავლესობის *სახემ* დაკარგა თავისი *სახე*;
- (ბ) ნუ დაკარგავ *ადამიანურ სახეს*;
- (გ) სასამართლო პროცესს უძღვებოდა *სახედაკარგული* მოსამართლე;

მაგალითში 2(ა) ვხვდებით ადამიანის სახის ორ კონცეპტუალიზაციას: *სახე არის პიროვნება, სახე – დადებითი სოციალური ფასეულობა*.

მფარველობითი სტრატეგიის ნიმუშია: *პირს მოწმენდს – უხერხული მდგომარეობიდან გამოიყვანს*.

სახის (როგორც საკუთარი, ისე სხვისი) დაკარგვისას ან მისი შელახვისას ინდივიდი განიცდის სინდისის ქენჯნას, სირცხვილის გრძნობას, რაც გამოიხატება უკვე ხსენებულ გამონათქვამებში:

3.

- (ა) *პირს შეირცხვენს;*
- (ბ) *რალა/როგორი პირით შეგხედო?;*
- (გ) *მოსასვლელი/მისასვლელი პირი არ მაქვს;*
- (დ) *აქ დასადგომი/სამყოფი პირი აღარ მაქვს.*

ინტერესს იწვევს გამონათქვამი *სახის ახევა* (პირდაპირი მნიშვნელობა – ინდივიდისადმი ფიზიკური ზიანის მიყენება), რომლის მეტაფორული მნიშვნელობა სწორედ როგორც საკუთარი, ისე სხვისი *სოციალური სახისადმი* ზიანის მიყენებაა. პიროვნებამ თავისი ვერბალური თუ არავერბალური ქცევით, შესაძლოა, თვითონ შელახოს საკუთარი სახე 4 (ა); თუმცა ხშირად ინდივიდები გამიზნულად ლახავენ სხვის *სახეს* 4 (ბ):

4.

- (ა) *დიდი ხანია სახე აქვთ ახეული სახეებს;*
- (ბ) *თუ არ გავერთიანდით (ოპოზიციური სპექტრი), სახეს აგვახევენ.*

უპრინციპო, თვითმყოფადობამოკლებულ ინდივიდზე იტყვიან *უსახო ადამიანია*. აღნიშნულ გამონათქვამთან მიმართებით ინტერესს იწვევს, პიროვნების რა მახასიათებლები მოიაზრება ქართულ ენასა და კულტურაში *სოციალური სახის* ცნებაში.

5. სოციალური სახის ცნება ქართულ ენასა და კულტურაში

სპეციალური ლიტერატურის (ჯორბენაძე 1997; Sumbadze 1999; Triandis 1992) შესწავლამ და უშუალოდ ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ქართული კულტურა უფრო ექსტროვერტულია, *სხვაზე* ორიენტირებული, ე.ი. კოლექტივისტური (ჰორიზონტალური ტიპის), ჯგუფური, ვიდრე ინტროვერტული, *ეგოზე* ორიენტირებული, ინდივიდუალისტური. ჰორიზონტალური კოლექტივიზმის შემთხვევაში აქცენტი კეთდება შიდაჯგუფურ ჰარმონიაზე, სხვების მიმართ მორალურ ვალდებულებებზე, სოციალურ ურთიერთობაზე, ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთმიმართებაზე. თუმცა სპეციალურ ლიტერატურაში შემოთავაზებულ კულტურის სახეობებს შორის არ არსებობს მკაფიო ზღვარი, ისინი ქმნიან ერთგვარ კონტინუუმს.

ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ ქართულ კულტურაში *სოციალურ სახეში* მოიაზრება ისეთი თვისებები, როგორებიცაა: *ღირსება, პატიოსნება/კეთილსინდისიერება, გულწრფელობა, გულისხმიერება*:

1.

- (ა) *ჩვენი ახალგაზრდობის წყალობით შევინარჩუნეთ სახე, შევინარჩუნეთ ღირსება;*
- (ბ) *ადამიანური სახე და თანამედროვე ზნეობრივი და სამართლებრივი გაგება შეინარჩუნეს აქციის მონაწილე ახალგაზრდებმა, მათმა მხარდამჭერებმა.*

მოყვანილ მაგალითებში *სახე* უტოლდება *ღირსებას, ზნეობას, ინდივიდის მორალურ თვისებებს*. გულისხმიერებასა და გულწრფელობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართულ ენობრივ კოლექტივში. მართალია, *სახე* ერთგვარი *ნიღაბია*, თუმცა – არა ფარისეულობის. ღოგორც უკვე აღინიშნა, *სახეში* აისახება გარკვეული ენობრივი კოლექტივის ფასეულობები, ვერბალური თუ არავერბალური ქცევის ნორმები. ქართველებისთვის, როგორც ექსტროვერტული კულტურის წარმომადგენლებისთვის, კომუნიკაციისას ღირებულია გულღიაობა, მეგობრული,

გულისხმიერი დამოკიდებულება კომუნიკანტებს შორის (რა თქმა უნდა, ჩამოთვლილი თვისებების ლინგვისტური რეალიზაცია განსხვავებულია ოფიციალურსა და არაოფიციალურ დისკურსში). ჩამოთვლილი თვისებები ვლინდება გამონათქვამში *პირის ჩვენება*, რაც, როგორც უკვე აღინიშნა, კომუნიკაციის მონანილეებს შორის თბილ, კეთილგანწყობილ ატმოსფეროს არსებობაზე მიუთითებს. აღნიშნულის საპირისპიროდ, ნაკლებად მისაღებია ინდივიდის მიერ ინტერაქციისას *პირბადის ტარება*, რაც თავშეკავებულ, შეიძლება ითქვას, მშრალ დამოკიდებულებას გულისხმობს.

უნდა აღინიშნოს, რომ *სახის (სოციალური სახის)* რეალიზაციის საკითხი ქართულ ენასა და კულტურაში რთული და მრავალმხრივი საკითხია; ადამიანის სახის გამომხატველი ლექსიკური ერთეულების მეტაფორიზაცია ხსენებული პრობლემის მხოლოდ მცირე გამოვლინებაა.

6. დასკვნა

ამრიგად, წინამდებარე ნაშრომში განვიხილე მეტონიმისა (მიმართება *ნაწილი-მთელი*) და მეტაფორის (*ფიზიკური არის არაფიზიკური*) შემთხვევები ადამიანის სახის აღმნიშვნელ ქართულ ლექსიკურ ერთეულებში: *სახე, პირი*. სპეციალური ლიტერატურის შესწავლისა და უშუალოდ ემპირიული მასალის ანალიზის საფუძველზე დადგინდა:

1. *სახისა და პირის* მეტონიმური (მიმართება *ნაწილი-მთელი*) და მეტაფორული (მიმართება *ფიზიკური-არაფიზიკური*) გავრცობანი ეფუძნება მოცემულ ლექსიკურ ერთეულთა პროტოტიპულ მნიშვნელობებს, რაც განპირობებულია ადამიანის სხეულისათვის სახის განსაკუთრებული დატვირთვითა და ფუნქციებით.
2. სახე, როგორც ადამიანის თავის წინა ნაწილი, პიროვნების თვითობის სხვადასხვა ასპექტის – გარეგნობის, ხასიათის, ემოციური და მენტალური მდგომარეობის, სოციალური სტატუსის – გამომხატველია, რაც ორივე ლექსიკურ ერთეულში (*სახე, პირი*) ვლინდება; თუმცა მოცემული სინონიმური წყვილის დისტრიბუცია ერთმანეთისაგან განსხვავებულია.
3. ქართულში სახესთან, როგორც ადამიანის მაიდენტიფიცირებელ სხეულის ნაწილთან, ასოცირდება მეტონიმია *სახე – არის პიროვნება*, რომლის მეტაფორული გავრცობის შედეგად მიღებული მნიშვნელობები გამოიყენება როგორც საგნების, ისე აბსტრაქტული ცნებების მიმართაც.
4. ქართულ ენასა და კულტურაში დასტურდება კონცეპტუალური მეტაფორა *სახე ემოციათა კონტინენერია* და მეტონიმები: (ა) *სახის გამომეტყველება გულისხმობს ემოციასა და მენტალურ მდგომარეობას*; (ბ) *სახეზე აღიბეჭდება ადამიანის ხასიათი*. აღნიშნული მეტაფორა და მეტონიმები ვლინდება *სახისა და პირის* შემცველ რთულ სიტყვებსა და შესიტყვებებში.
5. სახის როლი კომუნიკაციისას აისახება მთელ რიგ ხატოვან გამონათქვამებში, რომლებიც ვერბალური კომუნიკაციისას ქართული კულტურისათვის მისაღებ ნორმებს ასახავენ.

კომუნიკაციის პროცესთან მჭიდრო კავშირშია ქართული სახის აღმნიშვნელ ლექსიკურ ერთეულთა კიდევ ერთი მეტაფორიზაცია, რომელიც ინდივიდის სოციალურ სტატუსთან ასოცირდება (გოფმანისეული *სახის* ცნება). ქართული კულტურისთვის, როგორც ექსტროვერტული, ჰორიზონტალური კოლექტივიზმის კულტურისთვის, *სოციალურ სახეში* მოიაზრება *ღირსება, პატიოსნება/კეთილსინდისიერება, გულწრფელობა, გულისხმიერება*. ყველა ეს თვისება დასტურდება განხილულ ემპირიულ მასალაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ჯორბენაძე, ბ. ენა და კულტურა. თბილისი, 1997.

Barcelona, A. Metonymy is not Just a Lexical Phenomenon: On the Operation of Metonymy in Grammar and Discourse. In *Selected Papers from the 2008 Stockholm Metaphor Festival*, N.L. Johannesson & D.C. Minugh, (eds.) Stockholm: Stockholm University, 2008.

- Bargiela-Chippiani, F. Face and Politeness: new (insights) for old (concepts). In *Journal of Pragmatics*. Vol. 35 (October-November 2003), 2003, pp. 1453-1469.
- Brown, P. & S. Levinson. *Politeness: Some Universals of Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Gibbs, R. W. Jr. *Embodiment and Cognitive Science*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Goffman, E. On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction. In Laver, J. & S. Hutcheson (eds) *Face-to-face communication*. Harmondsworth: Penguin, 1955, pp. 319-46.
- Goffman, E. *Interaction Ritual, Essays in Face-to-face Behaviour*. Allen Lane: the Penguin Press, 1972.
- Kovecses, Z. Universality and Variation in the Use of Metaphor. In *Selected Papers from the 2006 and 2007 Stockholm Metaphor Festivals*, N. L. Johannesson & D. C. Minugh, (eds.) 51-74. Stockholm: Stockholm University, 2008.
- Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. In Ortony, Andrew (ed.), *Metaphor and Thought*. Cambridge: CUP, 1993, pp. 202-251.
- Marmaridou, S. The Relevance of Embodiment to Lexical and Collocational Meaning: The Case of *prosopo* 'face' in Modern Greek, in Z.A. Maalej and N. Yu (eds.) *Embodiment via Body Parts: Studies from Various Languages and Cultures*, 23-40. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2011.
- Sifianou, M. On the Concept of Face and Politeness. In *Politeness across Cultures*. Francesca Bargiela-Chippiani & Daniel Z. Kadar (eds). Palgrave Macmillan, 2011, pp. 42-55.
- Scollon, R. & S. W. Scollon. *Intercultural Communication*. Oxford: Blackwell, 1997.
- Steen, G. Towards a Procedure for Metaphor Identification. In *Language and Culture*, vol. 11(1), 17-33. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, 2002.
- Sumbadze, N. *The Social Web. Friendship of Adult Men and Women*. DSWO Press, Leiden University, The Netherlands, 1999.
- Triandis, H. C. *Culture and Social Behaviour*. New-York: McGraw-Hill, 1992.
- Wierzbicka, A. *Semantics, Culture and Cognition, Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Yu, N. What Does Our Face Mean to Us? *Pragmatics and Cognition*, 9: 2001.1-36.
- Watts, R. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

ლექსიკონები

- აბულაძე, ი. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი: მეცნიერება, 1973.
- სარჯველაძე, ზ., ფენრიხი, ჰ. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი: სულხან-საბა ორბელიანის სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2000.
- სახოკია, თ. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბილისი: მერანი, 1979.
- ჩიქობავა, არნ, (რედ.). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. თბილისი, 1990.
- Rayfield, D. (editor-in-chief). *Georgian-English Dictionary*. PC version provided by www.dachi.com.ge
- Klimov, G. A. *Etymological Dictionary of the Kartvelian Languages (Trends in Linguistics. Documentation, 16)*. New York, Berlin: Mouton de Gruyter. 1998.
- en.wiktionary.org/wiki/სახე

ქართული ენის კორპუსები:

- <http://gnc.gov.ge/gnc/corpus-list?session-id=247037183434337>
<http://corpus.leeds.ac.uk/internet.html>

NINO DARASELIA

METONYMY AND METAPHOR IN GEORGIAN FACE-DENOTING LEXICAL ITEMS

Summary

The paper examines some instances of metonymy and metaphor in Georgian lexical items denoting human face. Cognitive linguistics (viz.: conceptual metaphor theory, embodiment hypothesis), face theory and cultural studies form the theoretical basis of the research. The empirical data have been obtained from samples of spoken and written discourse genres, six authoritative dictionaries, and corpora for the Georgian language.

In current Georgian there are 5 lexicalizations for *face*: polysemous *saxe* and *piri*, the monosemous compound *pirisaxe* comprising the previous two and two samples of jargon: *sipati* (a borrowing from Arabic) and polysemous *rozha* (a borrowing from Russian). It should be noted that *piri* as a face term is the result of metonymic extension (its prototypical meaning being *mouth*, hence the metonymy *Mouth for Face*). The paper mainly discusses metonymic and metaphoric expressions involving *saxe* and *piri*.

The observations have shown that, similar to many other languages, metonymic and metaphoric extensions of *saxe* and *piri* are based on the nature of our bodily experience and activity, more precisely, on the significance and functions of human face; the figurative expressions associated with *saxe*, *piri* are largely determined by our interaction with our physical, social and cultural environment. In the paper these expressions have been classified on the basis of the functions ascribed to human face in Georgian language/culture, namely, face (a) is the indicator of appearance and look; (b) it reflects our emotions and character, (c) plays an essential role in interaction and (d) shows our social status (Cf. Yu 2001). In this respect, according to the relevant literature, Georgian reveals similarity with English, Chinese and Greek.

The analysis of the data has revealed the following metonymic and metaphoric extensions of the lexical items in question:

1. *Face-for-Person* metonymy (linked with the role of face as the indicator of appearance and look) which is further extended to objects and abstract notions via metaphor; the mentioned metonymy is evidenced in *rozha* collocations as well.

2. Conceptual metaphor *Face is the Container of Emotions*, metonymies *Facial Expressions Stand for Emotions or States of Mind*, *Face Shows Character*. These extensions are encountered in compounds and collocations.

3. Numerous figurative expressions with *saxe* and *piri* reflect the norms of verbal and non-verbal behavior during interaction that are typical of Georgian culture. Closely linked with the interactional function of face is *social face* which conforms to Goffman's dramaturgical model of society and his concept of face. The study of the empirical data has shown that for Georgian culture (which can be characterized as extrovert, horizontally collectivistic) (a) the concept of *face* is associated with dignity, honesty, sincerity and considerateness/friendliness; (b) the *Face* is viewed as *Object, Possession/Property*, hence it can be *lost, saved or maintained*.

ნათია ბახტაძე

**'საბჭოთა ქალაქიდან' 'კოსმოპოლიტურ ქალაქამდე'.
არქიტექტურა როგორც პროტაგონისტი სამხრეთ კავკასიაში
ქალაუფლების ახალი ცენტრების ჩამოყალიბებაში**

არქიტექტურის ანალიზი საზოგადოებრივი პერსპექტივიდან აქტუალური ხდება, როდესაც საკითხი ეხება 'აღმოსავლეთის ბლოკის' ქვეყნების, განსაკუთრებით კი სამხრეთ კავკასიის რენოვაციას. მე-20 საუკუნის დასასრულს, როდესაც ამ ქვეყნებმა დაიბრუნეს დამოუკიდებლობა და დაიწყო განვითარება დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოებად, ისინი კონფრონტირებულნი გახდნენ ეპოქის მოთხოვნებთან, ესენია: დემოკრატია, მდგრადი ეკონომიკა, ზუსტი მეცნიერებები და ტოტალური კომუნიკაცია. ამ გარემოებებიდან გამომდინარე, საბჭოთა ქალაქის მოდელის გარდაქმნა მოდერნულ ქალაქებად მნიშვნელოვანი პროცესია, რამდენადაც ის გულისხმობს ძველისგან აბსოლუტურად განსხვავებულ ახალ სახედ ჩამოყალიბებას, ყველაფრის ფუნდამენტურ შეცვლას ახალი 'არა-საბჭოთა' ადამიანის შესაქმნელად.

საბჭოთა კავშირის დაშლა არის მე-20 საუკუნის ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა როგორც სოციალური, ისე ურბანული სტრუქტურის მიხედვით (Leach 1999: 112). ეს არის მოვლენა, რომელმაც განაპირობა დრამატული ძვრები ყველა სფეროში არქიტექტურისა და ქალაქგეგმარების ჩათვლით. განსაკუთრებით საინტერესოა ტრანსფორმაციის პროცესები სამხრეთ კავკასიის დედაქალაქებში, კერძოდ, ბაქოსა და თბილისში.

საბჭოთა კავშირში ურბანული განვითარება ემყარებოდა საბჭოთა წესების პრინციპებს. წესების თანახმად, საცხოვრებელი ფართი გამოიყენებოდა, როგორც ძირითადი იარაღი მოსახლეობის კონტროლისთვის. საბჭოთა ქალაქების უზარმაზარი ტერიტორიები იმართებოდა თვალსაზრისით: „ყველას ან არავის საკუთრება“, რომელმაც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ შექმნა არაცნობიერი დიქტომია და საზოგადოებრივი კულტურის ღრმა კრიზისი.

იმავე პრინციპის მიხედვით – „ყველასთვის ან არავისთვის“ – 1960-იანი წლების შემდეგ ნიკიტა ხრუშჩოვის მიერ გატარდა საცხოვრებლის რეფორმა, რომელიც ითვალისწინებდა ერთი ტიპის საცხოვრებლის გავრცელებას მთელ ქვეყანაში. აქედან გამომდინარე, მოდერნის სტიგმა იდენტური საცხოვრებელი ბლოკებისა არსად გამოყენებულა ისეთი წარმატებით, როგორც 'აღმოსავლეთ ბლოკის' ქვეყნებში. ჰომოგენური საცხოვრებელი ბლოკების პროპაგანდა შექმნა საბჭოთა ქალაქის ტიპი, როგორც ჟანრი. რუსულ ფილმში „ბედის ირონია ანუ გაამოს“, სადაც მთავარი გმირი ფიქრობს, რომ მივიდა მოსკოვში თავის სახლში, იმ დროს როცა ის მრავალი კილომეტრით დაშორებულ სანქტ-პეტერბურგშია, ილუსტრირებულია სოციალისტური ქალაქისა და მისი ტერიტორიული იმპლიკაციის აბსურდულობა (Marozas 2009: 4).

ყველა საუკუნეში რელიგიური და ნაციონალური დოგმები გეგმავდნენ არქიტექტურის მიზნებს საზოგადოების მათი გავლენის ქვეშ მოსაქცევად. მაგრამ არასდროს ყოფილა არქიტექტურის მნიშვნელობა ისე დატვირთული, როგორც მე-20 საუკუნეში. ეს არის ძალიან რთული და ამბივალენტური ეპოქა, რომელმაც შექმნა სოციალური და პოლიტიკური მოვლენებიდან და პროცესებიდან გამომდინარე არქიტექტურა. პირველ რიგში, ეს იყო პირველი მსოფლიო ომი თავისი დრამატული შედეგებით ეკონომიკასა და პოლიტიკაში, რამაც ხელოვნებასა და არქიტექტურაში გამოიწვია არა მხოლოდ ფუტურისტული შეხედულებებისა და ევროპული მოდერნიზმის დაბადება, არამედ პოლიტიკურად – საბჭოთა კავშირისა და ფაშიზმის შექმნა.

ომების დამანგრეველმა შედეგებმა უშუალო გარღვევა გამოიწვია არქიტექტურის სოციალურ მანიფესტად გადაქცევაში. ხალხის მასების ორგანიზების მიზნით შეიქმნა კონკრეტული საცხოვრებელი ადგილები. ეს წარმატებით იქნა გადანერილი ახლადშექმნილი საბჭოთა კავშირის მიერ, სადაც, საბჭოთა სოციალისტური პროგრამის თანახმად, შეიქმნა სერიული დასახლებები, რომელსაც შემდგომ მიკრო-რაიონი ეწოდა.

არქიტექტურის ისტორიამ საბჭოთა არქიტექტურა სამ ფაზად დაყო: კონსტრუქტივიზმი, სოციალისტური რეალიზმი და სოციალისტური მოდერნიზმი. მიუხედავად იმისა, რომ ახლად დაბადებულ საბჭოთა სივრცეში კონსტრუქტივიზმი არსებობდა, იგი სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის გამტარი არ გამხდარა. მხოლოდ ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ დაიწყო სახელმწიფოს მხრიდან ყველა ამ ავანგარდული ექსპერიმენტის შეზღუდვა ისე, რომ კონსტრუქტივისტების ყველაზე ცნობილი არქიტექტურული პროექტები (ტატლინის, ლისიცკის და ა.შ.) არ გასცდენია პროექტის ფარგლებს.

ამიერიდან სახელმწიფო გასცემდა განკარგულებას ყველა შემოქმედებითი გადანყვეტილების მისაღებად. სტალინის დროს კონსტრუქტივიზმს მოჰყვა ე.წ. სოციალისტური რეალიზმი, რომელიც გახდა ერთადერთი სახელმწიფო დოქტრინა ხელოვნებისა და არქიტექტურის სფეროში.

1934 წელს, გარდაცვალებამდე ორი წლით ადრე, მაქსიმ გორკიმ სოციალისტური რეალიზმის ცნება განსაზღვრა შემდეგნაირად: „სოციალისტური რეალიზმი (...) მხატვრებისგან მოითხოვს რეალობის ისტორიულ-კონკრეტულ წარმოდგენას მის რევოლუციურ განვითარებაში. ამავე დროს, ჭეშმარიტება და ისტორიული კონკრეტულობა რეალობის შემოქმედებითი რეპრეზენტაციისა უნდა შეესაბამოს იდეების შეცვლის ამოცანებსა და ხალხის განათლებას სოციალიზმის არსით“ (Postnikova 1994: 760-781). ამ განმარტების თანახმად, პარტიის მოთხოვნები იყო მხატვრების მხრიდან იდეალური სახელმწიფოს წარმოჩენა მიწიერი სამოთხის სახით, რაც სრულ წინააღმდეგობაში მოდიოდა იმდროინდელ რეალობასთან. ეს იყო ფუნდამენტური თვისება როგორც პოლიტიკურ, ისე მხატვრულ ცხოვრებაში, რომელსაც მოგვიანებით საბჭოთა კავშირის ყველაზე ცნობილმა მხატვარმა ილია კაბაკოვმა „შიზოფრენია“ უწოდა (კაბაკოვი 1991: 59). სოციალისტურ რეალიზმში ყველაფერი, იქნება ეს არქიტექტურა თუ ზოგადად ვიზუალური ხელოვნება, უნდა ყოფილიყო ბედნიერების ამსახველი ამბავი, საბჭოთა კავშირის ყველაზე პოპულარული სიტყვით – ‘დიდება’, რომელიც გამოხატავდა რუსეთის სიყვარულს სიტყვისა და სიტყვის ენერჯის მიმართ. ამასთან დაკავშირებით, საბჭოთა მხატვარი ილია კაბაკოვი განმარტავს: „ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ ჩვენთვის, რუსებისთვის, დამახასიათებელია სიტყვასთან განსაკუთრებული დამოკიდებულება. არავინ ლაპარაკობს ისე ბევრს, როგორც ჩვენ (უცხოელები დამემომნებთან). ჩვენ ბევრს ვსაუბრობთ შეუსვენებლად, დაუმუხრუჭებლად, ყველგან, ყველაფერთან დაკავშირებით. ჩვენ ყველაფერს ვდებთ ჩვენს სიტყვაში, ყველაფერს, რაც ახლა ვიცით, რა ვიცოდით გუშინ და რა მოვისმინეთ სხვებისგან; ჩვენ რაღაც ვიცით და ამიტომ ვსაუბრობთ დაუსრულებლად. ჩვენ ვსაუბრობთ ყველაფერზე ან, როგორც იტყვის ფილოსოფოსი, ყველაფერი საუბრობს ჩვენი მემკვიდრით. როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ, ჩვენს სიტყვებში ჩანს ვნება, ჩვენი იმედები, ჩვენი ჰიპოთეზები, ჩვენი დამოკიდებულებები იმასთან, რაზეც ვსაუბრობთ (...) ჩვენს „სიტყვას“ არ უყვარს წინააღმდეგობა. ის არ სცნობს წინააღმდეგობას, არ არის მასზე მიმართული. ის არ სცნობს „მონიწიანადმდევე სიტყვას“ და არც „პარტნიორ სიტყვას“. მას უნდა შეეძლოს ფრენა წინ, დაბრკოლებების გარეშე, ის უნდა გაიზარდოს, გახანგრძლივდეს, ყველაფერი მოიცვას, შეაღწიოს ყველაფერში, ყველაფერზე მაღლა დადგეს. ჩვენს სიტყვას უნდა ჰქონდეს ყოვლისმომცველი ძალა. ის თავისთავად ატარებს უზარმაზარ, თითქმის კოსმიურ ენერჯიას. არარსებულიდან ის ქმნის არსებობას, არაეგზისტენციალურიდან ის ქმნის სიცოცხლეს. ჩვენს მიერ წარმოთქმული სიტყვა ბევრად აღემატება საქმეს, ის ბევრად რეალურია, ვიდრე ცხოვრება, ხუმრობითაც კი არ შეიძ-

ლება მათი შედარება. ის ბევრად უფრო რეალურია, ვიდრე ცხოვრება. საბოლოო ჯამში, ეს აღიქმება, როგორც ერთადერთი არსებული რეალობა”(Kabakov 2003: 65).

კაბაკოვზე ადრე, 1873 წელს, დოსტოევსკიმ ამ ფაქტს უბრალოდ 'სიცრუე' უწოდა. 1873 წელს თავის ესეში „რალაც ტყუილის შესახებ“ ის წერს, რომ „სიცრუის ნაზი წინააღმდეგობა რუსი საზოგადოების თითქმის პირველი პირობაა“ (Dostojevski 1973: 235-236). „ეს არის სიცრუე, რომელიც თავისი უდანაშაულობის მიუხედავად, ჩვენი არაჩვეულებრივად მნიშვნელოვანი და მთავარი მახასიათებელია (...). მაგალითად, ჩვენ, რუსებს, უპირველეს ყოვლისა გვეშინია სიმართლის, უფრო სწორედ, შიში კი არა, თუ გნებავთ, ჩვენ სიმართლე ყოველთვის მიგვაჩნია რალაც ძალიან მოსაწყენად და პროზაულად, არასაკმარისად. ასე რომ, ჩვენ საბოლოოდ მივიღეთ ერთ-ერთი ყველაზე უჩვეულო და იშვიათი რამ ჩვენს რუსულ სამყაროში“ (Dostojevski 1973: 235-236). ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ დოსტოევსკის 'სიცრუეში' არა მხოლოდ სიყალბე ჰქონდა მხედველობაში, არამედ მას ეს ესმოდა, როგორც უტოპიური ოცნების რეალიზაცია.

სიცრუის ეს ორი მხარე: სიყალბე და უტოპია, ოღვა პოსტნიკოვას აზრით, ტიპიურია 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის დროს და მას შემდეგ. ამ დროს ატმოსფეროში შეიქრა უტოპიის ძალა, რომელშიც ტყუილები აღარ უნდა განსხვავებულიყო სიმართლისგან. იმ დროის ხელოვნება მათი ვიზუალური წვლილით ასევე გამოიყენებოდა წარმოსახვისა და ილუზიების გასაზრდელად (Postnikova 1994: 760).

აქედან გამომდინარე გასაგებია, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სიტყვას მინიჭებული საბჭოთა კავშირში. საბჭოთა რეალობაში იდეალურმა სამყარომ რეალურად დაამარცხა რეალური სამყარო. ამ ილუზორულ სინამდვილეში კატა გახდა ხე, ფრენა გახდა კულტურის საფუძველი, „და ვაი მას, ვინც იტყვის, რომ ეს ასე არ არის“ (Smolik 1992: 152). არქიტექტურასა და ქალაქებს ასევე უნდა გადმოეცა სიკეთის, სილამაზისა და სიმართლის იდეა. ასე ჩამოყალიბდა საბჭოთა კავშირი „ოცნებების მუზეუმად“, ჰიპოთეზების ანუ განუხორციელებელი პროექტების მუზეუმად. „ოცნებების მუზეუმის“ ფორმა ისე ღრმად არის ფესვგამდგარი ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების მენტალიტეტში, რომ 'პერესტროიკის' შემდეგ მათ თავიანთი სახასიათო სურათი შექმნეს.

ბრუს გრანტი თავის ესეში „*The Edifice Complex: Architecture and the Political Life of Surplus in the New Baku*“ წერს, რომ მოსკოვის გარეთ სიუხვის სამყარო არასად წარმოჩენილა ისე გამორჩეულად, როგორც ბაქოში, აზერბაიჯანის დედაქალაქში (Grant 2014: 502). მაგრამ ეს არ არის სიმართლე, რადგან ბაქო არის პოსტ-საბჭოთა ქალაქების ერთ-ერთი მაგალითი და არა უნიკალური შემთხვევა პოსტ-საბჭოთა სახელმწიფოების ხასიათის ასახსნელად. პოსტ-საბჭოთა განვითარებებისთვის ძალიან სახასიათო მაგალითებია ყაზახეთი და თურქმენეთი, რომელთა სახელმწიფოებრივი 'კეთილდღეობა' და 'სიმდიდრე' არასად ისე მკაფიოდ არ გამოიხატება, როგორც მათ დედაქალაქებში: ასტანასა და აშხაბადში. ნაზარბაევმა ხელი შეუწყო ასტანას სტრატეგიული მდებარეობის – როგორც 'ევრაზიის გულის' – ხაზგასმას (Koch 2010: 769). ეროვნული სიამაყე და თვითმყოფადობა იმდენად მაღალია ამ ქვეყნებში, რომ ამ სენტემენტმა მათი დედაქალაქების ლანდშაფტი მიიყვანა „ღია ცის ქვეშ მოზეუმის“ ტიპამდე, სადაც ხელისუფლების ძალა და ეროვნული დიდება თითქმის საკრალურია (Koch 2010).

სამხრეთ კავკასიაში კი მხოლოდ ბაქო არ მიისწრაფვის კოსმოპოლიტურ ცენტრად განვითარებისკენ, როგორც ამას გვიყვება ბრუს გრანტი თავის ესეში (Grant 2014). კოსმოპოლიტურ სახეს ესწრაფვის თბილისიც.

„პერესტროიკის“ შემდეგ ორივე ქალაქმა განიცადა ფუნდამენტური ცვლილებები არა მხოლოდ ეკონომიკურად, არამედ არქიტექტურული და ურბანული გეგმარების თვალსაზრისითაც.

ბაქოს კეთილდღეობის უდიდესი წყარო არის გაზსა და ნავთობთან დაკავშირებული პროექტები (Grant 2014); საქართველოს ეკონომიკისთვის წამყვანი სფეროებია სოფლის მეურნეობა და ტურიზმი. განვითარების გზაზე ორივე ქვეყნისთვის მთავარი ამოცანაა საბჭოთა იერის დაკარგვა, რომლის ესენციური მაჩვენებელია ერთი ტიპის შენობებისა და დასახლებების სერიულობა, გამოხატული ე.წ. 'მიკრო-რაიონში'. ასეთი დასახლებების საპირისპიროდ, დღეს ჩნდება განსხვავებული ურბანული სივრცეები და ბიზნესარეალები. ორივე ქალაქის სტრუქტურა ირდევია კონსტრუქციების მასობრივი მასშტაბებით. მაგრამ მთავარი სახელმწიფოებრივი ცნებები მაინც სიმბოლური რჩება მათთვის. ზუსტად ამ სიმბოლური სტრუქტურების საშუალებით აჩვენებენ ეს ქვეყნები თავიანთ ინდივიდუალურ ადგილს, ძალასა და მნიშვნელობას მსოფლიო პოლიტიკურ კომპოზიციამში.

განსხვავება ამ დედაქალაქებს შორის ის არის, რომ ჩვენ თბილისში ვერ ვხვდებით ისეთ გიგანტურ შენობებს, რასაც ბაქოში ვხვდებით, სადაც ბიზნესცენტრებისთვის მსოფლიოში უდიდესი შენობებით შექმნილია პომპეზური ურბანული არეალები. ამ მხრივ საქართველოდან ბაქოს კონკურენციას გაუწევს შავი ზღვის ქალაქი ბათუმი, რომელიც თანამედროვე არქიტექტურით ასევე ხაზს უსვამს თავის მნიშვნელობას შავი ზღვის სანაპიროზე (ფიგურა 1). მთელი ძალა, რომელსაც აზერბაიჯანი იღებს გაზითა და ნავთობით, გამოხატულია პომპეზურ არქიტექტურაში. ბრიუსგრანტი აღნიშნავს, რომ „სისწრაფე და სიმდიდრის არსის ჩადება კონსტრუქციებში არის ნაწილი იმ ფაქტისა, რომ მეორდება იმ ჯგუფის ქალაქთა ტიპი, როგორც არის დოჰა, დუბაი და შანჰაი“ (Grant 2014: 502). საქართველოსთვის ძალიან სიმბოლურია რიყის პარკი თბილისში (ფიგურა 2), რომელიც არ არის გიგანტური, თუმცა ხაზგასმულად სახასიათოა, მშვიდობის ხიდთან ერთად. ამ ხიდის სიმბოლური მნიშვნელობით საქართველო ხაზს უსვამს ქვეყნის ტრანზიტულ მდებარეობას ევროპასა და აზიას შორის, ასევე დემოკრატიისკენ სწრაფვას. ახალი არქიტექტურული შენობები და ურბანული სივრცეები ამ ქვეყნისთვის წარმოადგენენ ერთგვარ მტკიცებულებებს იმ რეფორმებისა და ტრანსფორმაციებისთვის, რაც მათ სჭირდებათ 'საბჭოთა ქალაქის' ტიპიდან 'გლობალურ ქალაქად' გარდაქმნისთვის. აქ წარმოჩინდება პოლიტიკოსთა არქიტექტურული ამბიციები მათი დედაქალაქებისთვის, რომლის პირველი ევიდენტი შთაბეჭდილების მოხდენაა. აქედან გამომდინარე, სამხრეთ კავკასიის ქალაქთა 'ევროპული ქალაქის', 'მოდერნული ქალაქის', 'გლობალური ქალაქის' ესთეტიკით ჩვენების პირველი იარაღია არქიტექტურა, რადგან არქიტექტურა ყველაზე სწრაფი გზაა 'გლობალურ ქალაქად' გარდაქმნისა. ამ მიზნის მისაღწევად პოლიტიკოსები არ ერიდებიან ე.წ. 'სტარ-არქიტექტორების' მრავალმილიონიანი პროექტების განხორციელებას და ისინი, მიუხედავად ქვეყანაში არსებული რთული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობისა, გამორჩეული არქიტექტურული პროექტებით მსოფლიოსთვის 'Place Branding'-ები ხდებიან. მაგალითად, თბილისში აგებულია მშვიდობის ხიდი (ფიგურა 3), რომლის ავტორიც არის იტალიელი არქიტექტორი მიქელე დე ლუკა. მასვე ეკუთვნის ავლაბრის სასახლისა და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს შენობები (ფიგურა 4). იტალიელმა არქიტექტორმა ფუქსასმა დააპროექტა თბილისის რიყის პარკის თეატრი და იუსტიციის სახლი (ფიგურა 2), იურგენ მეიერს ეკუთვნის მესტიის თამარ მეფის სახელობის აეროპორტი (ფიგურა 5) და ა.შ. ეს არის ზოგადი ტენდენცია, რომელიც ყველაზე სწრაფად უკარგავს ამ ქალაქებს 'საბჭოთა ქალაქის' იერსახეს. 'საბჭოთა ქალაქის' ტიპიდან 'გლობალურ' მეტროპოლისად გარდაქმნის გზაზე ქალაქების ლანდშაფტს მკვეთრად ეცვლება სტრუქტურა, ხშირად ადგილობრივი და ტრადიციული ღირებულებების არგათვალისწინების ფასადაც, რაც გარდაიქმნება კულტურულ პრობლემად.

არქიტექტურის მეშვეობით თბილისი ცხადყოფს ორი ინსტიტუციის დომინაციას: სამების ტაძრისა და ავლაბრის სასახლისას – მართლმადიდებლური საეკლესიო და სახელისუფლებო ნაგებობებისას (ფიგურა 6). ამ ორი შენობის სამაგალითოდ აღნიშვნა განპირობებულია მათი ვიზუ-

ალური წარმოდგენით, პრივილეგირებული ადგილმდებარეობითა და სტილისტური თავისებურებებით. ორივე ნაგებობა შექმნილია 'სუპერ ძეგლებად', სიმბოლურად ქვეყნის ახალ ცხოვრებასა და დროზე მისათითებლად; ისინი პროპაგირებენ ახალ საზოგადოებას, ახალ 'არა-საბჭოთა' ქვეყნას. როგორც არქიტექტურული სიმბოლოებისთვის, ორივე შენობისთვის აბსოლუტურად განმსაზღვრელია ადგილმდებარეობა, საიდანაც ისინი ხაზს უსვამენ თვითრეკლამას. ორივე შენობა ქალაქში შემსვლელს შორიდანვე ესალმება. უნინ ეს როლი ჰქონდა მეტეხის ეკლესიასა და ვახტანგ გორგასალის ძეგლს (სურათი 7). ავლაბრის სასახლე თავისი არქიტექტურული მონყობით – ვაშინგტონის კაპიტოლიუმის კლასიციისტური და ბერლინის ბუნდესტაგის შუშის გუმბათის გამოძახილის მქონე არქიტექტურული ფორმებით – ხდება ქალაქის იმიჯის მთავარი ელემენტი, რომელიც სიმბოლიზებს ორიენტირებას მოდერნიზაციასა და გლობალიზაციაზე. სამების ტაძარი კი, თავისი მდებარეობით, არის ადგილი, სადაც საზოგადოების თავმოყრის მაღალი დონეა. ამიტომ ნაგებობის სივრცე გათვლილია ადგილის არსთან. ტაძრის ეს მნიშვნელობა მისი მშენებლობის დაწყებამდე იყო გათვლილი. ზუსტად იმ დროს, როდესაც საქართველომ 1980-იანი წლების ბოლოს მიიღო შესაძლებლობა გაეგრძელებინა საკუთარი სახელმწიფოებრიობა რუსეთისგან და საბჭოთა მთავრობებისგან დამოუკიდებლად, საქართველოს მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ არსებითად მიიჩნია სამების ტაძრის აშენება, რომლითაც გაცხადებოდა ქართული ეკლესიის ახალი ცხოვრების დასაწყისი და აღორძინება, რომელიც ორი საუკუნის მანძილზე ინგრეოდა. საქართველოს პატრიარქის მოთხოვნა იყო, რომ სამების ტაძარი არქიტექტურული ფორმებითა და მნიშვნელობით მე-11 საუკუნის ხუროთმოძღვრული ძეგლის, სვეტიცხოვლის „ნაშიერი“ ყოფილიყო. ეს იყო თვითგაცნობიერების იდეა ახალ საფეხურზე, რამაც ყურადღების მიღმა დატოვა თანამედროვე ეპოქის არქიტექტურული და საინჟინრო მიღწევები და 21-ე საუკუნის თვითმყოფადი და გამორჩეული ძეგლის შექმნის შესაძლებლობები. ამის საპირისპიროდ, საერო არქიტექტურა იქცა რადიკალური გადაწყვეტილებების ადგილად. მაგალითად: ძველ ისტორიულ ქალაქში ჩვენ ვხედავთ მშვიდობის ხიდს, რომელიც კიდევ უფრო აძლიერებს ქალაქის ისტორიული მასშტაბის ვიზუალიზაციას. ეს ორმაგობა: კონსერვატიული და მონუმენტური საკრალური ხუროთმოძღვრება და დემოკრატიული, გამჭვირვალე და თანამედროვე საერო არქიტექტურა გახდა თბილისის ბუნების, სოციალური კულტურისა და, ზოგადად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი არსის ინდიკატორი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Benjamin, W. *Passagenwerk*. Frankfurt a. M., 1982.
- Bloch, E. *Das Prinzip der Hoffnung*. Frankfurt a. M. 1959.
- Delitz, H. *Die Architektur der Gesellschaft aus der Sicht der Philosophischen Anthropologie*, in: Fischer, Ulrich und Delitz, Heike: *Architektursoziologie*, Bielefeld, 2009.
- Dostojewskij, F.M. `ob iskustwe`/ F.M. Dostojewskij: *Über die Kunst*, Moskau, 1973.
- Forest, B. and Johnson, J.: *Unraveling the threads of history: Soviet-Era monuments and Post-Soviet national identity in Moscow. Annals of the Association of American Geographers* 92, 2002.
- Grant, B. *The Edifice Complex: Architecture and the Political Life of Surplus in the New Baku*, Duke University Press, 2014.
- Kabakov, I. *Die Kunst des Fliehens*, 1991.
- Kabakov, I. *Werkverzeichnis*, 2003, Bd.I
- Klotz, H. *Die Revision der Moderne. Postmoderne Architektur 1960-1980*, München 1984.

- Koch, N. The monumental and the miniature: imagining ‘modernity’ in Astana, *Social & Cultural Geography*, vol. 11, No. 8, December 2010.
- Kretschmer, H. Die Architektur der Moderne, Stuttgart, 2013.
- Lampugnani, V. Architektur und Städtebau des 20. Jahrhunderts, Stuttgart, 1980
- Leach, N. Architecture or Revolution? In: *Architecture or Revolution*, London, 1999.
- Marozas, M. Post Socialist City – Adaptation of USSR – made Urban Structures in Lithuania, Delft 2009.
- Pehnt, W. Das Ende der Zuversicht. Architektur in diesem Jahrhundert, Berlin, 1983.
- Pehnt, W. Die Architektur des Expressionismus, Ostfildern-Ruit, 1998.
- Postnikowa, O. Unsere Herzen gehören der Partei, in: Jan Tabor: `Kunst und Diktatur`, Wien, 1994.
- Rothaker, E. Die Wirkung des Kunstwerkes, in: *Jahrbuch für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, Band 2, 1952-53.
- Smolik, N., Kabakov, I. Wehe dem, der in einer Fliege ein lästiges Insekt sieht, in: *Kunstforum International*, Bd.119, “Die Dokumenta als Kunstwerk”, 1992.
- ჟურნალ „არქიტექტურა და დიზაინის“ ინტერვიუ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ილია II-თან: ახალი საკათედრო ტაძარი ვაკეში იგება. *არქიტექტურა და დიზაინი*, N1, თბილისი 1994.

ფიგურა 1

ფიგურა 2

ფიგურა 3

ფიგურა 4

ფიგურა 5

ფიგურა 6

ფიგურა 7

NATIA BAKHTADZE

FROM “SOVIET-CITY” TO “COSMOPOLITAN CITY” – ARCHITECTURE AS A PROTAGONIST FOR THE EMERGENCE OF NEW CENTRES OF POWER IN SOUTH CAUCASUS

Summary

Dissolution of the Soviet Union is clearly most important breaking point of the end of the 20th century in terms of social and urban structures (Leach 1999: 112). By the end of the 20th century, when these countries gained back their independence and started developing as democratic and fair states, they were confronted with the requirements of the current epoch; these are: democracy, stable economy, precise sciences and total communication. Given these circumstances, restructurization of Soviet cities into “modern city” models is noteworthy, which means creating something new, totally different from the old models and fundamentally change everything to create a new “Non-Soviet” person.

Therefore, it represented a dramatic blow to every sphere, including architecture and cities. Particularly noteworthy are transformation processes in the capital cities of South Caucasus, especially in Baku and Tbilisi.

It must be mentioned that urban development in Soviet countries was based on the Soviet rules. Under these rules the living space was used as the main weapon to control the population. The huge areas of soviet cities were managed from the following perspective – “the property of all or none!” which established unconscious dichotomy and caused a deep crisis of public culture after the collapse of the Soviet Union.

According to the same principle “for all or for none!”, in the 1960s, after Nikita Khrushchev’s Housing Reforms, residential blocks were not used elsewhere with such density as in Eastern Bloc countries. These homogenous living block propaganda created a type of Soviet City as a genre. In essence it is a series of similar buildings and settlements – the so called “micro-rayons” – which are considered as an ideal form for living. Architecture and cities should also convey the idea of prosperity, equality and beauty. That is why the USSR established itself as a “museum of dreams”, a “museum of hypotheses” – of never realized projects.

The form of the “museum of dreams” is so rooted in the mentality of former Soviet republics that after “Perestroika” they have made quite a special picture of themselves.

Bruce Grant in his essay *The Edifice Complex: Architecture and the Political Life of Surplus in the New Baku*, writes that Outside Moscow the world of abundance is nowhere more prominent than in Baku, the capital of Azerbaijan (Grant 2014: 502). However, he is wrong, because Baku is one of the examples of post-Soviet cities and not a unique case to clarify the character of post-Soviet states. Characteristic examples of post-Soviet geopolitical development are Kazakhstan and Turkmenistan, whose state “welfare” and “wealth” are nowhere so present as in the capital cities of these countries: Astana and Ashgabat. They have turned into “Open Air Museums”, where the power of the government and the glory of the nation are held almost sacral (Koch 2010: 769).

In South Caucasus not only Baku is the city which aims to be a center of cosmopolitan life, as Bruce Grant tells us in his essay (Grant 2014), Tbilisi also strives for that.

After “Perestroika” both cities, Tbilisi and Baku have undergone fundamental changes not only economically but also in architecture and urban planning. The largest sources of wellbeing for Baku are gas and oil projects (Grant 2014); while for Georgia they are mainly agriculture and tourism. The main problem is getting rid of the Soviet image; therefore, the structures of both cities are violated by the mass of constructions, but the main state concepts still remain symbolic for them. Exactly through these symbolic structures these countries show their individual place, strength and value in the world political composition. The difference is that we do not see such giant buildings in Tbilisi, which we see in Baku, where the pompous urban areas are created for business centers with the world’s largest buildings. But Baku will compete with the Black Sea city Batumi in Georgia, which also emphasizes its importance with modern architecture on the beach of the Black Sea (Figure 1). The whole power that Azerbaijan gets through gas and oil is expressed in its pompous architecture and in the sense of abundance linking it to the cities like new Doha, Dubai or Shanghai (Grant 2014: 502).

For Georgia Rike Park in Tbilisi is very symbolic. It is not gigantic, but is very peculiar together with the “Bridge of Peace” (Figure 2). With the symbolic importance of this bridge in old Tbilisi Georgia underlines its transitory location between Europe and Asia, its strive for democracy and visualization of historical scale.

With the creation of new architectural buildings and urban areas, these cities represent some kind of evidence of reforms and transformation from the Soviet cities into “Global” ones.

The main tool for presenting a “European City”, “Modern City”, “Global City” is architecture. As architecture is the quickest way for creating a “Global City”, to reach this goal politicians do not avoid implementing multi-million-dollar projects with the participation of the so-called “Star-Architects” despite difficult social-economic conditions. With the help of most distinctive architectural projects these cities become “Place Brandings” for the world. For example, one of such projects accomplished in Tbilisi is the Bridge of Peace (Figure 3), its author is the eminent Italian architect Michele De Luca. He also designed the Presidential Palace and the building of the Ministry of Internal Affairs (Figure 4). Another famous Italian architect, Massimiliano Fuksas designed the Rike Concert Hall (Figure 2); an outstanding German architect, Jürgen Mayer-Hermann created Queen Tamar Airport in Mestia (Figure 5) and so on. This is a general trend, which most rapidly deprives the generic look of a former Soviet town – it becomes free. On the way of transformation from the soviet city to the global metropolis the city landscape dramatically changes its structure. Very often local and traditional signs are disrespected and this becomes a cultural problem.

Through architecture the cityscape of Tbilisi makes a visible societal domination of two institutions: that is the Georgian Orthodox Church and the Government. In this respect, I would like to focus on the Presidential Palace and Sameba (Holy Trinity) Cathedral (Figure 6). These two monuments are prominent due to their visual presentation, privileged location and stylistic peculiarities. Both structures are designed as “super monuments”, indicating to new life and time; they are trying to give a new face to the society. As architectural symbols both buildings fully determine the skyline of the location. They greet everyone who enters Tbilisi. Before that this role belonged to Metekhi Church and King Vakhtang Gorgasali monument (Figure 7). This duality – conservative and monumental sacral architecture, on the one hand, and democratic, transparent and modern secular architecture, on the other – has become an indicator of Tbilisi’s nature, culture and, in general, of the essence of Georgia’s statehood.

ავტორები

AUTHORS

მარინე ფუთურიძე – ასოცირებული პროფესორი, არქეოლოგია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Marine Puturidze – Associate Professor, Archaeology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ირინე დემეტრაძე – ასისტენტ-პროფესორი, ინგლისური ფილოლოგია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Irine Demetradze – Assistant Professor, English Philology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

თამარ ნამგლაძე – დოქტორანტი, კულტურის კვლევები, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Tamar Namgladze – PhD Student, Cultural Studies, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ქვარა გულედანი – მაგისტრი, შრომის და ორგანიზაციის ფსიქოლოგია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Kvara Guledani – MA, Labour and Organizational Psychology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

თამარ მელაძე – დოქტორანტი, კულტურის კვლევები, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Tamar Meladze – PhD Student, Cultural Studies, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ნინო დარასელია – ასოცირებული პროფესორი, ინგლისური ფილოლოგია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Nino Daraselia – Associate Professor, English Philology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ნათია ბახტაძე – ფილოსოფიის დოქტორი ხელოვნებათმცოდნეობის სპეციალობით, შავი ზღვის უნივერსიტეტის მინვეუი ლექტორი

Natia Bakhtadze – Invited lecturer, PhD in Art History, International Black Sea University

გამომცემლობის რედაქტორები:

გარეკანის დიზაინერი

დამკაბადონებელი

გამოცემის მენეჯერი

მარინე ვარამაშვილი

ნანა კაჭაბავა

ნინო ებრალიძე

ლალი კურდღელაშვილი

მარიკა ერქომაიშვილი

TSU Press Editors:

Cover Designer

Typesetter

Edition Manager

Marine Varamashvili

Nana Katchabava

Nino Ebralidze

Lali Kurdghelashvili

Marika Erkomaishvili

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14, Ilia Tshavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel: +995 (32) 2250484, 6284; 6278
www.press.tsu.edu.ge